

L'EDUCACIÓ A SÓLLER EN EL SEGLE XIX

(PROGRAMES, MÈTODES I MATERIALS ESCOLARS)

Miquel Jaume Campaner i Francesc Lladó Rotger

Resum

Aquest treball és la continuació del que vàrem fer l'any passat amb el mateix títol. Aleshores, donada la gran quantitat d'informació recollida, vam limitar la nostra comunicació a tractar només dels edificis escolars i del personal docent. Ara és l'hora de completar el panorama de l'educació a Sóller en el segle XIX ocupant-nos dels programes, els mètodes i els materials escolars. Per a la comprensió de les referències bibliogràfiques remetem a la nota preliminar del nostre article publicat a les actes de les VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx (2013).¹

Introducció

Durant la primera meitat del segle XIX es va gestar, va néixer i es va desenvolupar el modern sistema educatiu espanyol. La idea directriu que va inspirar aquest procés era, sense dubte, la generalització i la uniformitat de la instrucció per a tots els ciutadans. Així ho regulava el títol IX de la Constitució de 1812 que en el seu article 366 disposava l'establiment d'escoles de primeres lletres a tots els pobles i a l'article 368 decretava: "El plan general de enseñanza será uniforme en todo el reino".² Els reglaments i la restant normativa legal, que tant va proliferar al llarg del segle, desenvoluparen aquests principis ordenant l'obligatorietat de l'escolarització a partir dels sis anys i la uniformitat de continguts, mètodes, llengua d'ensenyament, calendari, horaris i, eventualment, manuals escolars. D'aquesta manera, com ha escrit Bernat Sureda, "la voluntat centralitzadora i uniformadora, que en un principi es fonamentava en principis de racionalització, esdevenia fonamentalment un instrument de control polític encara que fos a costa de sacrificar, no tan sols la diversitat cultural i lingüística, sinó també la flexibilitat a l'hora d'adequar els continguts escolars i les ofertes formatives a les necessitats de cada entorn econòmic i social".³ Si a això hi afegim les polèmiques sobre la llibertat d'ensenyança i la secularització de l'ensenyament públic, debats que

1 JAUME & LLADÓ, 2013: 25.

2 La Constitució de Cádiz va estar vigent des del març de 1812 fins a l'any 1824, durant el trienni liberal (1820-1823) i durant els anys 1836 i 1837.

3 SUREDA, 2001: 10.

travessaren també els segles XIX i XX, pot semblar que el temps s'ha aturat o que com ases enganxats a una sínia donem voltes i més voltes entorn sempre dels mateixos problemes.

Programes

El nucli de tots els programes oficials de l'ensenyament primari incloïa el catecisme, la lectura, l'escriptura, el càlcul i, en els períodes liberals, l'educació cívica. Prou clarament ho aconsellava l'informe Quintana que tanta influència va tenir en la configuració dels plans d'estudi del segle, especialment, durant les etapes liberals:

Leer con sentido, escribir con claridad y buena ortografía, poseer y practicar las reglas elementales de la aritmética, imbuir el espíritu en los dogmas de la religión y en las máximas primeras de la buena moral y la buena crianza, aprender, en fin, sus principales derechos y obligaciones como ciudadanos, una y otra cosa por catecismos claros, breves y sencillos, es cuanto puede y debe enseñarse á un niño, sea que haya de pasar de la primera escuela a otras en que se den mayores conocimientos, sea, como a la mayor parte sucede, que de allí salga para el arado o para los talleres.⁴

L'any 1802 l'Ajuntament de Sóller va aprovar un pla per a una escola de primeres lletres que obligava al mestre a ensenyar lectura, escriptura, aritmètica i gramàtica "hablando siempre castellano ni permitiendo a los muchachos otra lengua" amb l'excepció de la Doctrina cristiana que s'havia d'ensenyar seguint el Catecisme del bisbe Nadal.⁵

Aquests continguts mínims eren comuns a totes les escoles però la seva concreció a les aules variava notablement segons es tractés d'una escola de nins o de nines, d'una elemental o d'una superior, d'una completa o d'una incompleta. A partir del Pla de 1838 es va introduir la possibilitat d'ampliar aquests continguts amb els estudis de Geografia, Història, Geometria, Dibuix lineal, Física i Ciències Naturals. Atenint-se a aquest pla, l'ensenyament que es feia l'any 1844 a la única escola completa de nins que hi havia aleshores a Sóller, la dirigida pel mestre Salvador Rosselló, incloïa ja, al costat de les matèries bàsiques, el principis de Geometria i de Geografia, "todas en lengua castellana".⁶

A les escoles de nines les labors de costura ocupaven la major part de l'horari lectiu en detriment de les altres matèries del programa. De fet, durant

⁴ Text reproduït a MEC, 1985: 386. Se coneix com "informe Quintana" el que es va presentar a les Corts de Cádiz el setembre de 1813 amb el títol: "Informe de la Junta creada por la Regencia para proponer los medios de proceder al arreglo de los diversos ramos de Instrucción Pública." L'informe, redactat per Manuel José Quintana, va servir de base al "Dictamen y Proyecto de Decreto sobre el arreglo general de la Enseñanza Pública" (1814).

⁵ JAUME & LLADÓ, 2013: 28-29.

⁶ AAS 3-1-1844.

el primer quart del segle les mestres només estaven obligades a ensenyar els elements de la moral i religió catòlica, algunes normes bàsiques d'higiene i urbanitat, i les labors de costura

Lo primero que enseñarán las Maestras a las Niñas serán las oraciones de la iglesia, la Doctrina Cristiana por el método del Catecismo, las máximas de pudor y de buenas costumbres; las obligarán a que vayan limpias y aseadas a la Escuela, y se mantengan en ella con modestia y quietud. ...

Las labores que les han de enseñar han de ser las que acostumbran, empezando por las mas fáciles, como faja, calceta, punto de red, dechado, dobladillo, costura, siguiendo después a coser más fino, bordar, hacer encajes, y en otros ratos que acomodará la Maestra según su inteligencia, hacer cofias o redecillas, sus borlas, bolsillos, sus diferentes puntos, cintas caseras de hilo, de hilaza de seda, galón, cinta de cofias, y todo género de listonería, o aquella parte de estas labores que sea posible...⁷

Tot i que durant el Trienni liberal (1820-1823) hi va haver un intent d'igualar els programes de les escoles de nins i nines,⁸ no va ser fins al *Plan de Instrucción Primaria* de juliol de 1838 que es va decidir que crearien "escuelas separadas para las niñas donde quiera que los recursos lo permitan, acomodándose la enseñanza de estas escuelas a las correspondientes elementales y superiores de niños, con las modificaciones, sin embargo, que exige la diferencia de sexo» (art. 35). El pla Calomarde de 1825 era més concret i assenyalava quines havien de ser les modificacions pertinents per raó de gènere: "hacer calceta, cortar y coser las ropas comunes de uso, bordar y hacer encajes, u otras que suelen enseñarse a las niñas".⁹ Atenint-se a aquesta normativa legal el 24 d'abril de 1849 l'Ajuntament de Sóller va contractar la mestra Margalida Bauzá Barceló especificant els continguts i les habilitats que havia d'ensenyar:

Las materias y trabajos que deberá enseñar a las niñas son: Leer, escribir y las cuatro primeras reglas de aritmética. Doctrina cristiana, los principios de urbanidad y buena crianza. Hacer calceta de cualquier clase. / Coser de toda clase y cualquiera telas y cortar por sí mismas camisas, rebocillos y otras cualesquiera piezas de vestido y adorno. / Bordar de la clase que llaman cadeneta y zurcido y "passatfort" y de relieve de cualquiera especie... / Podrá la maestra a su voluntad extender la enseñanza a otros trabajos como son, bordar de oro, cañamazo, hacer flores artificiales previo convenio con las alumnas que se propongan aprenderlos.¹⁰

7 Art. 5 de la *Ley sobre establecimiento de escuelas gratuitas en Madrid para educación de niñas y su extensión a los demás pueblos. Cédula de 11 de mayo de 1783*. Reproduït a MEC, 1985: 431.

8 L'article 120 del Reglamento General de la Instrucción Pública decretado por las Cortes en 29 de junio de 1821 deia: "Se establecerán escuelas públicas, en que se enseñe a las niñas a leer, escribir y contar..." Aquest reglament, però, va tenir poca vigència.

9 Art. 198 del *Plan y reglamento de escuelas de primeras letras* (1825).

10 AAS 24-4-1849.

La *Ley de Instrucción Pública* de 1857 (lleí Moyano) va posar fi a un període de provisionalitat on des de les Corts de Cádiz havien proliferat reglaments, projectes i plans que mai no arribaren a realitzar-se del tot. La nova llei ordenava racionalment tot el sistema educatiu des d'una posició liberal moderada que va ser una de les claus de la seva pervivència. Pel que fa a l'ensenyament primari recollia la distinció entre els nivells elemental i superior que ja s'havia establert en el Pla *Duque de Rivas* (1836).

L'ensenyament primari elemental comprenia les següents matèries: 1) Doctrina cristiana i nocions d'Història sagrada, 2) Lectura, 3) Escriptura, 4) Principis de Gramàtica castellana amb exercicis d'Ortografia, 5) Principis d'Aritmètica amb el sistema legal de mesures, pesos i monedes, i 6) Breus nocions d'Agricultura, Indústria i Comerç segons les localitats. A les escoles de nines se suprimia aquest darrer apartat i se substituïa per un altre sota l'epígraf "Labores propias del sexo". Si a una escola no s'ensenyaven totes aquestes matèries es considerava incompleta. Les de Biniaraix fins a l'any 1882 i les del Port de Sóller i de l'Horta eren d'aquest tipus.

L'ensenyament primari superior consistia en una prudent ampliació de les matèries de l'ensenyament elemental amb l'afegit de les següents assignatures: 1) Principis de Geometria, de Dibuix lineal i d'Agrimensura, 2) Rudiments d'Història i Geografia, especialment d'Espanya, i 3) Nocions generals de Física i d'Història Natural acomodades a las necessitats més comunes de la vida. D'aquestes matèries a les escoles de nines només s'ensenyava la Història i Geografia ja que les assignatures de ciències eren substituïdes per altres lligades al que es considerava més propi de la condició femenina: Dibuix aplicat a la costura i Lleugeres nocions d'Higiene domèstica.

Aquest és el programa oficial que es va seguir amb més o manco fidelitat a les escoles públiques i privades d'ensenyament primari a partir de 1857. Era el programa, per tant, que es seguia també al col·legi "Sant Josep de Calassanç" regentat per les religioses escolàpies que aquell mateix any havien arribat a Sóller. El col·legi tenia unes característiques especials que el distingien de les altres escoles. Per una banda, era una escola pública, l'única de nines que hi havia a Sóller, perquè les mestres que hi exercien havien obtingut la plaça per oposició i el col·legi era sostingut amb fons municipals. Per altra banda, però, admetia alumnes en règim d'internat i mig-pensionistes que pagaven una quota per tenir el servei de menjador i dormitori, la qual cosa ha induït a pensar que es tractava d'una escola privada de pagament. De fet, però el nombre d'alumnes internes va ser sempre molt reduït no passant cap any de

la desena.¹¹ La major part de les alumnes eren externes i rebien ensenyament gratuït com exigien les Constitucions de la Congregació de les Filles de Maria.¹²

Quant al pla d'estudis, s'ha de dir que era pràcticament el mateix per a totes les alumnes tot i que les pensionistes, en estar més temps al col·legi, rebien una instrucció més intensa, no només en les matèries curriculars obligatòries sinó també i sobretot en el que s'anomenaven "asignaturas de adorno" que es corresponien amb el que avui diem "extra-escolars": música vocal i instrumental, dibuix i pintura, llengua francesa, treballs manuals diversos, etc... L'any 1877 hi va haver un intent d'arreglar el pla d'estudis de les escolàpies amb la intenció de "uniformar la enseñanza que quedaba demasiado al criterio particular de cada profesora."¹³ La reforma no va introduir nous continguts sinó que es va limitar a distribuir-los en sis cursos de manera semblant a com es faria després a les escoles graduades.¹⁴ De tota manera, la diferència més significativa respecte a les altres escoles públiques era la preeminència que tenia la formació moral i religiosa a través dels exercicis de pietat i l'estudi de la Doctrina Cristiana i la Història Sagrada.

El programa de les escoles d'adults era semblant al de les escoles d'ensenyament primari ja que precisament es van crear per suplir l'absència o les deficiències d'escolarització de la infància. Amb tot, el programa s'adaptava al nivell des alumnes i als seus interessos laborals. Així, entre les matèries que s'oferien hi solia haver Càlcul mercantil, Tenidoria de llibres, Francès, Dibuix lineal i altres. Es tractava, en definitiva, de donar, com volia el professor Francesc Saltor, un ensenyament eminentment pràctic amb assignatures com Aritmètica, Geometria, Dibuix, Mecànica i altres que fossin útils "para el buen desempeño de sus futuras y constantes ocupaciones en que deben encontrar los medios de subsistencia".¹⁵

Els parvularis que hi va haver a Sóller abans de 1900, tenien més una funció assistencial que educativa, ja que responien sobretot a la necessitat de guardar els infants durant les hores en què les mares treballaven fora de casa. Així s'explica que les escoles públiques, malgrat tenir un nombre excessiu d'alumnes, acollissin molts infants menors de sis anys, cosa que dificultava enormement l'organització de l'ensenyament. Per això, l'inspector Francesc

11 Segons el catàleg dels P.P. Escolapis el nombre d'internes era vuit (1861), sis (1871), cap (1891), dos (1892), i dos (1899). Segons la mateixa font les mig-pensionistes eren cap (1861), cap (1871), set (1891), i tres (1899). A la darrera dècada del segle hi va haver un increment notable de les alumnes que es deien "vigilades" o "recomanades" que eren les que duïen el menjar de ca seva. L'any 1891 eren cinquanta i l'any 1899 arribaren a ser vuitanta. Veg. BONED, 2000: 433.

12 *Constituciones...* 1853, art. 2.

13 BONED, 2000: 275.

14 BONED, 2000: 275-281.

15 SÓLLER, núm. 141 (17-3-1888).

Riutort, després de la visita que va fer l'any 1869 a totes les escoles de Sóller, va proposar a la Junta Local d'Instrucció Primària la creació d'una escola de pàrvuls, va suggerir que s'establís a la casa de les Germanes de la Caritat i va aconsellar que es seguissin les orientacions del *Manual para los maestros de Escuelas de párvulos* de Pablo Montesino.¹⁶ No sabem fins a quin punt es va aplicar el programa modèlic que aquest pedagog proposava en aquest llibre, però sospitem que a les escoles de pàrvuls de Sóller, a tot estirar, s'ensenyaven només les oracions i els elements de la doctrina cristiana. Potser en alguna d'elles hi havia ja una iniciació a la lectoescriptura, malgrat que aquest ensenyament estigués desaconsellat per a infants menors de sis anys. El pedagog Julián López Catalán, autor del llibre *El arte de educar* del qual ens consta que hi havia un exemplar de la tercera edició (1887) a l'escola de nins de Sóller, ridiculitzava la pretensió d'ensenyar “a recitar lo impreso y a trazar letras” en aquesta etapa de la infància on el nucli de l'ensenyament havia de ser la formació moral i religiosa, l'educació dels sentits i l'adquisició d'hàbits de convivència i d'higiene.

L'escola o col·legi que Francesc Saltor va fundar l'any 1874 i que va estar ubicada a uns locals de l'exconvent dels franciscans, era un centre educatiu que podríem dir “amfibi” perquè es movia entre les aigües de l'ensenyament primari superior i el terreny de l'ensenyament secundari. Al professor Saltor li agradava que es digués “escola popular” entenent per tal un establiment pensat no perquè els alumnes aconseguissin el títol de batxiller, “inútil manto, salvo honrosas excepciones, para encubrir su vanidad e ignorancia”,¹⁷ sinó per obtenir “las mejores disposiciones para salir aventajados mayordomos de fábrica, industriales, albañiles, carpinteros, cerrajeros, agricultores, tenedores de libros, etc...”¹⁸ Volia ser també, com expressava el subtítol del seu llibre “La escuela popular”, un “método para la ampliación de la primera enseñanza y preparación para el ingreso a la segunda”, una escola, en definitiva, que servís per superar “el gigantesco salto” que hi havia entre els dos nivells educatius.¹⁹ Les lleis preveïen dos mecanismes per solventar aquesta dificultat de trànsit d'un nivell a l'altre: els centres privats i les escoles d'ensenyament primari superior. A Sóller el professor Saltor, amb el suport de l'Ajuntament i un grupet de persones sensibilitzades per aquest problema, van provar successivament els dos procediments: el col·legi privat de segona ensenyança (1874-¿1887?) i l'escola superior de primera ensenyança, coneguda també com escola comercial o mercantil, amb caràcter d'escola pública (¿1890?-1895).

El col·legi va ser creat per iniciativa del professor català Francesc Saltor, llicenciat en Filosofia i Lletres a la Universitat de Barcelona, que en una

16 Actes de la JLIP 23-6-1869.

17 SALTOR, 1883: 9.

18 SALTOR, 1883: 202.

19 SALTOR, 1883: 11.

carta signada a Granollers el 12 d'abril de 1874 demana a l'Ajuntament "si sería o no bien recibido en esa localidad el establecimiento de un colegio de 2ª enseñanza" i que, en cas afirmatiu, se li proporcionés un local adient.²⁰ L'Ajuntament li va cedir uns locals a l'exconvent dels franciscans i el col·legi va començar a funcionar aquell mateix any amb la participació de quatre professors més: Mn. Josep Oliver, Joan Coll, Francesc Vallès i Antoni Crespi.

El pla d'estudis que teòricament se seguia era el de Ruiz Zorrilla aprovat el dia 25 d'octubre de 1868, un pla realment innovador que, tot i que es va mantenir vigent fins l'any 1880, no va arribar a aplicar-se a la majoria de centres de secundària.²¹ A l'Institut de Palma i als centres privats que hi estaven adscrits, com el de Sóller, se continuava amb el pla de la llei Moyano que dividia l'ensenyament secundari en dues grans seccions: estudis generals i estudis d'aplicació a les professions industrials. Els estudis generals, que duraven sis anys, comprenien catorze assignatures de les quals la més important era la Gramàtica llatina i castellana. Els estudis d'aplicació tenien el caràcter de formació professional o de preparació per a carreres tècniques de grau mitjà o superior. No a tots els centres oficials o privats s'oferien les mateixes assignatures d'aplicació. A l'Institut Balear, per exemple, el curs 1874-75 s'impartien Agricultura (a sis alumnes), Química aplicada (a un sol alumne), Topografia (a dos alumnes), Aritmètica mercantil i Tenidoria de llibres (a dotze alumnes) i Francès (a trenta-tres alumnes).²²

Del col·legi de Francesc Saltor no només sabem quines assignatures s'impartien sinó també la distribució horària de les mateixes. Cada dia es començava la jornada escolar a les 8 del matí amb la revisió dels problemes d'Aritmètica proposats com a deures per fer a casa el dia anterior. A les 8:15 es feia mitja hora de classe teòrica d'Aritmètica i Tenidoria de llibres (els dilluns, dimecres i divendres) i de Gramàtica castellana i Llengua francesa (els dimarts, dijous i dissabtes). De 8:45 a 10 h. feien exercicis pràctics de resolució de problemes d'Aritmètica mercantil a la pissarra (els dilluns, dimecres i divendres) i d'anàlisi gramatical amb referències pertinents al Francès i al Llatí. La sessió de la tarda començava cada dia a les 2 h. amb la redacció de problemes d'Aritmètica mercantil que els alumnes haurien de resoldre després a casa seva. De 2:30 a 4 h. l'alumnat es dividia en seccions. Els de la secció general feien exercicis escrits d'anàlisi gramatical. El de la secció de Llatí copiaven les declinacions o, segons el nivell de coneixements, les regles de concordança de substantius i adjectius o preparaven la traducció

20 La carta es conserva a l'Arxiu Municipal de Sóller, lligall 2355.

21 SANZ, 1985: 326-344.

22 A l'Institut de Girona s'impartia també Anglès, Dibuix natural, Dibuix lineal i Dret Mercantil. A l'Institut de Barcelona l'oferta era més àmplia: Anglès, Alemany, Italià, Pràctiques de comptabilitat, Economia política, Geografia i estadística comercial, etc. Veg. UNIVERSITAT DE BARCELONA. *Datos estadísticos del curso de 1874 á 1875* a <http://hdl.handle.net/2445/3801>.

directa d'oracions del llatí al castellà cercant al diccionari els termes que desconeguessin. Els de la secció de Francès i Tenidoria de llibres dedicaven els dilluns, dimecres i divendres a preparar la traducció directa del francès al castellà d'un fragment literari (preferentment de *Les Aventures de Télémaque* de Fénelon) i els dimarts, dijous i dissabtes a fer exercicis pràctics de Tenidoria posant al dia els llibres de comptabilitat. Els alumnes que estudiaven llatí o francès se quedaven mitja hora més, fins a les 4:30, per fer traducció directa dels francès al castellà (dilluns, dimecres i divendres) i del llatí al castellà (els dimarts, dijous i dissabtes).²³

No sabem exactament quan i per quins motius Saltor va abandonar Sóller per anar a treballar al col·legi Vidal de Sant Feliu de Guíxols. El cert és que el 21 d'abril de 1887 notifica a l'Ajuntament que se n'ha d'anar de Sóller per assumptes familiars i demana que se nomeni director interí del col·legi el professor Jaume Calafat Rotger,²⁴ i que el 18 de juliol de 1891 l'Ajuntament redacta un contracte amb Saltor per tal que es faci càrrec de la direcció de "la escuela de la primera enseñanza o sea comercial" que s'havia acordat crear el juliol de l'any anterior amb una dotació de 1.200 pta. anuals.²⁵

Oficialment era una "Escuela de niños de ampliación de la primera enseñanza o comercial" o al manco així la qualificaven els inspectors en la seva visita anual a les escoles de Sóller.²⁶ Per a la seva creació el consistori s'havia emparat en el reial decret de 29 de juliol de 1874 que autoritzava els ajuntaments a establir i mantenir amb el pressupost municipal "en la forma que estimen conveniente ... enseñanzas populares de Bellas Artes, Agricultura, Industria i Comercio" (art. 4). Amb aquesta llibertat que permetia la llei es va decidir que el pla d'estudis es limités a quatre matèries: Gramàtica, Aritmètica, Francès i Tenidoria de llibres.²⁷ Aquesta limitació del programa, i sobretot l'absència de la Doctrina cristiana, va provocar una protesta airada de Mn. Josep Rullan que va iniciar una dura polèmica amb Saltor i els regidors de l'Ajuntament a qui acusava d'haver creat una escola laica i atea al marge de la legalitat vigent.²⁸

Mètodes i sistemes

Els principals llibres de pedagogia del segle XIX diferenciaven entre els sistemes, conjunt de mitjans utilitzats per a l'organització d'una escola, i els

23 SALTOR, 1883: 35-37.

24 AAS 21-4-1887.

25 AAS 12-7-1890.

26 Veg. per exemple l'acta de la JLIP de dia 13 de juliol 2013.

27 AAS 5-5-1881.

28 RULLAN MIR, José. "La cuestión de enseñanza". SÓLLER, núm. 260, (26-3-1892). Saltor va replicar amb dos articles publicats també al SÓLLER: "Una vindicació", núm. 262, 9-4-1892, i "Despedida", núm. 265. Defensant la posició de l'Ajuntament va aparèixer una carta oberta de UN RUISEÑOR al diari *El Isleño*, núm. 11.569, 30-4-1892.

mètodes, procediments que el mestre emprava per a transmetre coneixements o ensenyar habilitats. Es distingien tres sistemes bàsics d'ensenyament segons les diferents maneres de comunicació entre els mestres i els alumnes: el sistema individual, el simultani i el mutu.

Segons el sistema individual el mestre atenia a cada alumne particularment de manera que les explicacions, exàmens, correccions i orientacions se feien per separat a cada un d'ells. Era el mètode "natural" de relació entre mestres i alumnes que tenia el gran avantatge de permetre una atenció personalitzada, la qual cosa explica la seva pervivència al llarg del temps. El seu més gran inconvenient era que només es podia aplicar amb un nombre reduït d'alumnes. En un grup de seixanta, per exemple, el mestre no podia dedicar més de tres minuts al matí i tres a la tarda a cada un dels alumnes. En només sis minuts al dia, per tant, havia de fer-lo llegir, escriure, corregir-lo, demanar-li la lliçó, donar-li deures, etc... i tot això mentre havia de controlar el comportament dels altres alumnes que estaven xerrant, cridant, jugant o barallant-se. En aquestes circumstàncies mantenir l'ordre i la disciplina era gairebé impossible sense recórrer a la força bruta i a les amenaces constants de càstigs més o manco sanguinaris. No pensem que la barbàrie dels correctius aplicats tingués el seu origen en el sadisme o malignitat dels mestres sinó que més bé era la trista conseqüència, gairebé inevitable, del sistema individual d'ensenyament. Walter Scott va saber retratar molt bé la frustració típica del mestre d'una escola d'aquest tipus:

Muchas personas han sido testigos con extraordinario placer de los trasportes de alegría que señala la salida de una escuela de aldea en una hermosa tarde. El espíritu ligero de los niños, reprimido con harto trabajo durante largas y cansadas horas, prorrumpe entonces en cantos, en risas, en travesuras, a medida que los niños se reúnen y organizan sus juegos. Pero hay otro individuo que no está a la vista, aunque tiene su parte en este momento de desahogo, y es el mismo maestro, que atolondrado con el murmullo continuo, sofocado por la atmósfera de la escuela, ha pasado el día entero, solo, contra una horda enemiga, en corregir la petulancia, en excitar la indiferencia, en combatir la obstinación y el capricho: el maestro, cuyas faltas intelectuales todas se han confundido oyendo la misma y fastidiosa lección cien veces repetida, sin otra variación que la del tono de la voz de cada niño. Si a estos tormentos de la inteligencia se añade un temperamento delicado, una viva ambición de llegar a un puesto más elevado que el de tirano de la infancia, fácil es comprender con que placer debe llegar a este momento para que descansen su cabeza dolorida y calmen sus nervios irritados".²⁹

En el sistema simultani el mestre s'adreçava a tota la classe, o a les seccions en què l'havia dividit si era molt nombrosa, com si fos un sol alumne i explicava els mateixos continguts a tot el grup, posava els mateixos exercicis

29 Citat a RENDU, 1845: 150-151.

a tots els alumnes i, en general, els donava col·lectivament les orientacions o instruccions precises per a l'estudi. Aquest sistema permetia un inici de graduació ja que se procurava distribuir els alumnes en seccions segons el grau d'instrucció. Dins una mateixa secció, que no solia tenir més d'una dotzena d'alumnes, les activitats de donar la lliçó, la lectura, l'escriptura i el càlcul se feien en comú, de manera que cada alumne se podia aprofitar de les explicacions, orientacions o correccions que el mestre feia als altres. Amb aquest mètode se guanyava un estalvi notable de temps i esforços que beneficiava el mestre i els alumnes que veien multiplicada la seva participació en les activitats d'aprenentatge. D'aquesta manera s'estimulava també la competició i l'afany de superació, ja que els alumnes podien pujar o davallar d'una secció a una altra. Dins la mateixa secció eren col·locats per ordre de coneixements i sovint s'emprava el procediment de fer avançar llocs quan un alumne responia a una pregunta que no havien sabut respondre els companys millor classificats. Tot i els avantatges d'aquest sistema sobre l'individual, tampoc no es podia aplicar en un escola amb un sol mestre i un nombre gran d'alumnes. Si no hi havia mestres auxiliars que es fessin càrrec d'alguna secció, les dificultats de control de l'alumnat eren pràcticament les mateixes que en el sistema individual.³⁰

El sistema mutu pretenia salvar aquests inconvenients i es presentava com la única alternativa possible als dos altres sistemes especialment en escoles amb molts d'alumnes: "un solo maestro puede dirigir una escuela de más de quinientos niños sin el menor desorden, sin el menor inconveniente, sin que se eche de menos la menor cosa."³¹ Bàsicament, el mètode mutu consistia en la participació dels alumnes més avançats en la instrucció dels seus condeixebles de manera que el mestre delegava en ells, anomenats "monitors" o "instructors", les tasques pròpies de la instrucció. El mestre ensenyava directament només al grup selecte d'alumnes monitors que estaven al capdavant de les diverses seccions o semicercles en què s'havien distribuït els alumnes atenint-se al seu grau de coneixement. Els bons instructors eren fins i tot preferibles als mestres en segons quines circumstàncies perquè la proximitat de l'edat feia que entenguessin millor les dificultats d'aprenentatge dels companys. La gran superioritat d'aquest sistema sobre els altres, radicava en el fet que tots els alumnes estaven ocupats tot el temps de l'horari escolar, fent alguna activitat que era controlada de prop per l'instructor i pel mestre. La clau del sistema era la selecció dels instructors. No sempre els alumnes més dòcils i aplicats

30 El desenvolupament lògic del sistema simultani conduiria, com havia passat a Alemanya i a altres països europeus, a l'establiment de les seccions dins aules separades a càrrec de sengles mestres, és a dir, a la implantació de les escoles graduades que a Espanya no va ser efectiva fins a final de segle, concretament, arran d'un reial decret de 23 de setembre de 1898 que disposava que totes les Escoles Normals havien de tenir una escola pràctica graduada annexa.

31 AVENDAÑO & CARDEDERA, 1861: 175-176.

valien per aquesta funció ja que, a més de la vàlua intel·lectual i moral, eren necessàries altres qualitats com la paciència, el bon caràcter, la sinceritat, la facilitat de comunicació i, sobretot, l'acceptació i el respecte dels seus companys.

La gran limitació del sistema mutu era la impossibilitat o inconveniència de posar en mans dels instructors l'educació intel·lectual, moral i religiosa. Per això es va adoptar el sistema mixt que era la combinació dels tres mètodes amb la intenció d'aprofitar el millor de cada un d'ells. L'escola s'organitzava gairebé com una simultània però es feien servir alumnes avançats com auxiliars del mestre per instruir els seus condeixebles en les parts més mecàniques i senzilles de l'ensenyament. En la pràctica la seva feina es reduïa a demanar la lliçó a un grupet d'alumnes i a vigilar el seu comportament, tot i que el pla Calomarde de 1825, que promocionava obertament aquest mètode, disposava que també ensenyessin el més elemental de la lectura i l'escriptura.³²

No tenim prou dades per afirmar rotundament on, quan i com s'aplicaren aquests sistemes a les escoles de Sóller. A les escoles de la província del primer terç del segle predominava àmpliament el sistema individual, com observava Francesc J. Riutort a l'informe que el novembre de 1838 va presentar a la Diputació.³³ Probablement era aplicat sempre a les escoles amb un petit nombre d'alumnes, com les de Biniaraix o L'Horta, però sabem que durant uns anys, entre 1860 i 1864, es va aplicar també a l'escola de nines de les Escolàpies que tenia més de 200 alumnes.³⁴ Això era possible perquè la mestra oficial, Sor Maria Teresa Cañellas, comptava amb set o vuit religioses escolàpies que l'ajudaven en la seva tasca docent.³⁵

Podem suposar raonablement que el sistema més emprat era el simultani perquè el mutu era de més difícil aplicació i l'individual només era aplicable a escoles amb pocs alumnes.³⁶ Un exemple del sistema simultani a Sóller és l'organització que tenia l'escola de Salvador Rosselló l'any 1844. El mestre havia dividit l'alumnat en tres seccions: "De 5 a 8 años: deletrear, silabar, primera lectura y doctrina cristiana / De 8 a 10 años: doctrina cristiana, lectura corriente y escritura. / De 10 a 14 años: doctrina cristiana, lectura superior, escritura, gramática castellana, aritmética y principios generales de geometría".³⁷ L'any 1852 tenia un mestre auxiliar, el prevere Francesc Pastor, que es feia càrrec d'alguna d'aquestes seccions.

32 *Plan y reglamento general de escuelas de primeras letras*, articles 26-38.

33 Reproduït parcialment a COMAS, 2001: 37-38.

34 Veg. BONED, 1996, 274 i 340-341 on es recullen en un quadre (Annex I-A) les observacions fetes pels inspectors d'ensenyament arran de les visites a les escoles elementals de les províncies de Barcelona i Balears entre els anys 1860 i 1864.

35 BONED, 1996: 418-419.

36 Sobre la difusió del sistema mutu a Mallorca veg. SUREDA (1979). A nivell estatal se sap que a mitjan segle hi havia 5.143 escoles que seguien el sistema individual, 6.650 havien adoptat el simultani i 1.277 aplicaven el sistema mutu, segons consta a la p. 167 del *Boletín Oficial de Instrucción Pública* de 1848.

37 AAS 23-3-1844.

Els mètodes se solien dividir en generals, si eren aptes per a totes les matèries d'estudi, i especials, si servien només per el desenvolupament d'una capacitat concreta o per a l'estudi d'una sola branca de l'ensenyament.

Els mètodes generals reconeguts en els llibres de pedagogia del XIX eren els sintètics, que proposen començar l'aprenentatge amb l'estudi de les parts més simples per arribar al coneixement del tot, i els analítics, que comencen per l'estudi del tot que descomponen artificiosament per aconseguir el coneixement de les parts. Els procediments particulars que es deriven d'aquests mètodes eren l'exemplificació i l'objectivació en l'anàlisi, i la definició, la sinopsi, el resum, la recapitulació, l'esquema i el diagrama en la síntesi. La definició era sense dubte el procediment de tipus sintètic més utilitzat. Els llibres de text n'estaven plens. S'han dit pestes d'aquest recurs oblidant que respon a un interès espontani de l'infant i que si ell és capaç d'inventar-se definicions originals, ¿com no ha d'esser capaç d'entendre i assimilar les alienes si se li proporcionen en un llenguatge assequible a la seva edat? Amb tot, és comprensible la maledicció de les definicions, si només es tenen en compte les que figuraven en els catecismes que els alumnes havien d'aprendre de memòria i repetir literalment, paraula per paraula, encara que no entenguessin ni papa del que deien.

El mètode sintètic, que presenta els coneixements d'una manera sistemàtica, partint d'axiomes o principis, sembla el més natural, el més lògic i el més senzill, per la qual cosa era el que s'utilitzava generalment. Ara bé; no era el més adequat per a les escoles d'ensenyament primari. Les persones adultes o els adolescents que ja tenen una base cognoscitiva prou ferma, com és el cas dels estudiants de l'ensenyament secundari o superior, troben en el mètode sintètic un sistema ordenat de coneixements que els permet estalviar molt temps i esforços. Els infants, en canvi, que estan en procés de formació i descoberta de la realitat, necessiten observar, examinar i manipular els objectes sensibles del seu entorn familiar per arribar a aprendre les lleis, principis o nocions més generals. Això mateix és el que persegueix l'ensenyament intuïtiu que és la pedra angular de la pedagogia de Pestalozzi.

S'ha dit que el mètode d'aquest pedagog suís es va aplicar a l'escola de nins de Sóller abans que a cap altre lloc del territori espanyol gràcies a la iniciativa del bisbe Bernat Nadal.³⁸ No hem trobat cap document ni referència, excepte el que diu Mn. Rullan a la seva Història de Sóller,³⁹ i darrera d'ell alguns pocs autors, que permeti relacionar el mètode o l'esperit de la pedagogia de Pestalozzi amb l'escola de primeres lletres que l'any 1802 es va crear a Sóller

38 Per a una informació àmplia i rigorosa sobre els inicis de la difusió del mètode a Espanya veg. SUREDA (1985) i l'obra col·lectiva coordinada per RUIZ BERRIO (1998).

39 RULLAN, 1925: 723-725.

amb la intervenció del bisbe Nadal.⁴⁰ Quant a les altres escoles que hi va haver a Sóller en cap moment hem trobat rastres de l'aplicació de procediments que recorreguessin sistemàticament a la intuïció sensible, a l'observació directa dels fenòmens de la natura, als passeigs escolars, i altres procediments que caracteritzen la metodologia pestalozziana que van introduir a Mallorca els teatins Fulgenci Palet i Nicolau Pons.⁴¹ Precisament un altre teatí, fra Josep Joaquin Mir Arbona, que en el moment de l'exclaustració de 1835 era prior del convent de Sant Gaietà de Palma, va donar a conèixer el mètode de Pestalozzi al seu nebot, el polifacètic Josep Rullan i Mir, que va aplicar sense dubte a l'escola d'Establiments.⁴² També eren d'inspiració pestalozziana les colònies escolars que van tenir lloc al Port de Sóller sota el patrocini de la Diputació Provincial.⁴³

La pràctica del mètode analític era habitual a l'escola popular de Francesc Saltor que havia escollit com a lema "Longum iter per praecepta, breve iter per exempla" (Amb preceptes el camí és llarg, a través d'exemples és breu). Dins la mateixa categoria cal situar el mètode de lectura que va popularitzar a Espanya el catedràtic José Mariano Vallejo i que era aplicat a tots els col·legis de les escolàpies, perquè un dels primers que el va experimentar amb èxit va ser el mestre escolapi Jacint Feliu que va assessorar pedagògicament les religioses Filles de Maria.

Materials escolars

És molt fàcil conèixer els materials escolars que hi havia d'haver a les escoles perquè estaven ben detallats en els llibres de text que s'utilitzaven a les Escoles Normals on se formaven els mestres, com el *Curso elemental de Pedagogía* de Joaquín Avendaño y Mariano Cardedera. Més difícil és esbrinar quins materials hi havia realment a les escoles ja que això només es pot conèixer amb exactitud a partir dels pressupostos i inventaris dels quals se'n coneixen pocs després de 1850 i cap de dates anteriors. La consulta dels que es conserven a l'Arxiu Municipal permeten fer-nos una idea de com estaven equipades les escoles de Sóller.

La primera notícia que hem trobat sobre aquest assumpte indica una certa manca de materials. Un informe de l'inspector Josep Ignasi Moragues, signat el dia 6 d'abril de 1850, constata que a l'escola de nins regentada pel mestre Salvador Rosselló Perelló hi mancava la tarima, el crucifix, el quadre de

40 AAS 22-8-1808. A l'acta no queda clar si el bisbe és l'autor, l'impulsor o el patrocinador del pla d'aquesta escola de primeres lletres que el Batle Reial Joan Bta. Pons que va presentar a l'Ajuntament. Sobre el possible coneixement de la pedagogia de Pestalozzi per part del bisbe veg. SUREDA (2013).

41 COMAS (1998); SUREDA 2013: 36-38.

42 QUETGLAS 2013: 396.

43 JAUME (2010).

la reina, tres cadires i divuit-cartells de mostres per a escriure.⁴⁴ Per altres fonts sabem que a l'escola del mestre Rosselló hi havia aquell any dos globus per a l'ensenyament de la Geografia.⁴⁵ Segons l'informe de l'inspector Moragues l'escola de nines regentada per la mestra Margalida Bauzá estava més ben equipada ja que només hi faltava una pissarra i diversos tinters, tot i que el local on estava ubicada era “enormemente reducido”.

El març de 1855 el mestre Josep Miró informa a la Comissió Local que a la seva escola, la núm. 2 de nins, només hi ha els llibres de matrícula, classificació i control d'assistència dels alumnes, una col·lecció de cartells Flórez i un crucifix.⁴⁶ Naturalment, en aquesta relació hi falten els mobles que se consideraven necessaris per poder fer escola (taules, cadires, pissarra, tinters, etc...) i que segurament devien formar part del mobiliari de la seva escola. Si no estan a la llista probablement és perquè eren propietat privada del mestre.

El primer inventari complet del material existent a les escoles públiques de Sóller corresponen a finals d'abril de 1862. Els tres mestres titulars, amb el vist-i-plau del president de la Junta Local d'Instrucció Primària, van emplenar un formulari que consta d'una llista de 66 ítems amb un espai addicional per incloure “los demás objetos y libros de propiedad de la escuela, que no van continuados en este inventario.” Heus-ací un quadre on apareixen les contestacions al formulari i que ens ofereix una mena de fotografia instantània del que hi havia a les escoles aquell mes d'aquell any. En aquest llistat no hi figura el material fungible com el paper, els cartipassos, les plomes d'au, la tinta, el guix, esponja per esborrar, teles, fils, etc... que apareixen sovint en els pressupostos que anualment els mestres presentaven a l'Ajuntament.

Objectes		Escola nins 1	Escola nins 2	Escola nines
1.	Crucifijo	1	1	1
2.	Cuadro de la Purísima Concepción	-	-	-
3.	Cuadro al óleo de S.M.	-	-	-
4.	Ídem litografiado	1	1	1
5.	Libro de matrícula y clasificación	1	1	2
6.	Ídem de asistencia diaria	1	1	2
7.	Ídem de gastos e ingresos	1	1	-

44 Informe signat a Sóller el dia 6 d'abril de 1850.

45 AAS 17-6-1843.

46 Carta de dia 15-III-1855 conservada a l'Arxiu Municipal de Sóller, lligall a Estant D, Taula 3.

8.	Ídem de inspección	1	1	1
9.	Ídem de correspondencia	1	1	-
10.	Cuerpos de carpintería.	4	8	5
11.	Bancos con respaldo	-	-	1
12.	Ídem sin respaldo para sentarse los niños pequeños	-	-	3
13.	Tinteros	16	32	35
14.	Colecciones de muestras	2	3	1
15.	Marcos con cristal	22	32	24
16.	Colección de carteles por Flórez	1	1	2
17.	Punteros	-	6	12
18.	Pizarrines	25	-	-
19.	Telégrafos para ídem	-	-	-
20.	Pizarras	3	2	5
21.	Ídem con cuadrícula	-	-	-
22.	Caballetes	-	-	-
23.	Sillón para el profesor	1	1	-
24.	Mesa para ídem	1	1	1
25.	Cartera para ídem	1	-	-
26.	Tapete de bayeta, percal o hule	1	1	-
27.	Escribanía de vidrio, estaño o latón	1	1	-
28.	Campanilla	1	1	-
29.	Templador de plumas	1	1	1
30.	Sillas ordinarias	3	6	5
31.	Sillas para las niñas	-	-	32
32.	Tablero componedor	6	1	1
33.	Ídem contador	-	-	1
34.	Ídem de quebrados	1	1	-
35.	Ídem de decimales	-	-	-
36.	Cuadro de honor	-	-	-
37.	Ídem negro	-	-	-
38.	Cuadro de pesas y medidas métricas	1	1	-
39.	Colecciones de mapas murales	1	1	1
40.	Mapa de España	1	1	-
41.	Ídem de la isla de Mallorca	1	1	1

42.	Cuadro de figuras geométricas	2	-	-
43.	Instrumentos geométricos	6	8	-
44.	Colección de cuerpos sólidos	1	-	-
45.	Reloj	1	1	1
46.	Caja para ídem	1	1	-
47.	Termómetro	1	1	-
48.	Perchas para colgar gorras	4	-	6
49.	Tarima	-	-	-
50.	Armario para guardar libros, etc.	4	-	-
51.	Diccionario de la lengua castellana	1	1	1
52.	Ídem mallorquín y castellano	-	-	-
53.	Ídem de educación y métodos de enseñanza	1	1	1
54.	Atlas para el dibujo lineal	1	1	-
55.	Globo terráqueo	1	-	-
56.	Esfera armilar	1	-	-
57.	Evangelio de las escuelas	-	1	-
58.	Máximas morales	-	-	-
59.	Reglamento de las escuelas, etc.	-	-	-
60.	Cortinas	-	-	-
61.	Anales de primera enseñanza (número de tomos)	-	-	-
62.	La Educación, ídem ídem.	-	1	-
63.	Revista de Instrucción pública, ídem ídem.	-	-	-
64.	El Preceptor, ídem ídem.	-	-	-
65.	La Educanda	-	-	1
66.	1 Monitor de primera enseñanza	-	-	-
	• Colección de letras móviles	-	-	1
	• Compases para la pizarra	-	-	2
	• Vasos para las plumas	-	-	3
	• Asientos de los tinteros	-	-	35
	• Salvaderas	-	-	4
	• Tabla con el abecedario	-	-	1
	• Cuerpos de carpintería llenos de pelote	-	-	2
	• La conquista de Mallorca	1	-	-

• Pizarras de numeración	4	-	-
• Ídem de quebrados	1	-	-
• Ídem de topografía	1	-	-
• Ídem de gramática	1	-	-
• Ídem de principios generales de Física	1	-	-
• Ídem en blanco	1	-	-
• Banquitos ordinarios para que los niños puedan alcanzar a los componedores	4	-	-
• ... de madera	1	-	-
• Escupideros	2	-	-
• Lecciones litografiadas de Religión i Moral por Flórez	12	-	-
• Curso metódico de Dibujo lineal por Giró	1	-	-
• La Paleografía española por Paluzie	1	-	-

Inventari de les escoles públiques de Sóller corresponent a 28 d'abril de 1862.

Elaboració pròpia a partir dels documents existents al lligall 2355 de l'Arxiu Municipal de Sóller.

Cada un d'aquests objectes mereixeria ser descrit minuciosament i il·lustrat amb fotografies o dibuixos, però aquesta tasca ultrapassa l'abast d'aquesta recerca. Tampoc, per manca d'espai, no donem la llista dels manuals escolars que sabem que van ser utilitzats a les escoles de Sóller.

Conclusions

1. L'educació a Sóller en el segle XIX va estar fortament condicionada pel projecte centralitzador i uniformador de l'Estat espanyol en l'àmbit polític, administratiu i cultural. Aquest projecte va conduir a menystenir i marginar la cultura pròpia de les Illes Balears i a prohibir expressament l'ús de la llengua catalana dins les escoles.

2. El model que inspirava la política educativa espanyola era l'organització escolar francesa que pretenia imposar tan rígidament els plans d'estudi que des del despatx del ministre, com deia un d'ells, es pogués saber exactament què es feia en una determinada hora a totes les escoles de la nació. Aquest model va conduir a la proliferació de lleis, normes i circulars sobre el funcionament de les escoles que difícilment es podien complir perquè no anaven acompanyades de les inversions públiques necessàries per fer-les efectives.

3. Els programes, mètodes i materials escolars han estat exposats, per raons didàctiques, en seccions separades d'aquesta comunicació. En tot moment, però, hem tingut present la íntima i forta cohesió d'aquests tres elements del

sistema educatiu que es condicionen mútuament. Una mancança evident en aquest engranatge és la referència als manuals i llibres escolars que deixem per a una altra ocasió.

4. El panorama de l'educació a Sóller en el segle XIX que hem presentat no és, ni prop fer-s'hi, complet. Es veu que hi falten clarament dades sobre escolarització, xifres de les inversions municipals en educació, vicissituds dels canvis polítics i la seva incidència en la política municipal, accions i actituds de la Junta Local d'Instrucció Pública, més informació sobre mestres i escoles, etc...

5. Aquestes mancances són imputables, en part, a l'absència de dades en els arxius visitats, però també en som responsables els investigadors que no hem tingut temps ni forces per explorar més minuciosament altres fonts d'informació com l'arxiu de la Universitat de Barcelona o el de les Filles de Maria, escolàpies, ubicat a Olesa de Montserrat.

Bibliografia

No s'inclouen les referències dels llibres o articles que figuren a la bibliografia del nostre article anterior (JAUME & LLADÓ, 2013: 45-46).

- *Constituciones de la congregación de las Hijas de María dedicadas a la enseñanza de las niñas conforme a las que escribió para los maestros de las Escuelas Pías su fundador San José de Calasanz*. Barcelona: Imprenta de Juan Gaspar, 1853.

AVENDAÑO, Joaquín - CARDEDERA, Mariano (1861). *Curso elemental de Pedagogía*. Quinta edición corregida y notablemente aumentada. Madrid: Imprenta de Victoriano Hernando. Disponible a Google Books.

BOVER, Joaquín María (1868). *Biblioteca de Escritores Baleares*. 2 vols. Palma: Imprenta de P.J. Gelabert.

CÁCERES LABORDE, Concepción (2006). "La construcción del currículo en la educación contemporánea". A: VERGARA CIORDIA, Javier (coord.). *Historia del currículo*. Madrid: Universidad Nacional de Educación a Distancia, p. 279-344.

COLL ESTADES, Pedro. "La cuestión de escuelas". *Sóller*, núm. 40 (10 abril 1886) p. 1-2.

COLOM CAÑELLAS, A.J. (1983). "Els col·legis privats de segona ensenyança a Mallorca". A: *Educació i Cultura*, núm. 4, pàg. 31-41.

COMAS RUBÍ, Francesca (1998). "Los teatinos y su influencia en la introducción de los primeros métodos de renovación pedagógica en Mallorca a principios del siglo XIX." *Regnum Dei – Colletanea Teatina*, núm. 124, p. 247-267.

JAUME I CAMPANER, Miquel (2010). "Les colònies escolars al Port de Sóller (1893-1936)." A: IV Jornades d'Estudis Locals a Sóller, p. 41-59.

JAUME I CAMPANER, Miquel – LLADÓ I ROTGER, Francesc (2013). “L’educació a Sóller en el segle XIX”. A: VII Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, p. 25-46.

MEC (1985). *Historia de la educación en España. T. I: Del Despotismo Ilustrado a las Cortes de Cádiz*. Madrid: Ministerio de Educación y ciencia, 2ª edición.

QUETGLAS CIFRE, Antoni (2013). “Mossèn Josep Rullan i Mir: La seva figura i el seu arxiu particular”. A: VII Jornades d’Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, p. 387-407.

RENDU, A. (1845). *Curso de Pedagogía o principios de educación pública para uso de los alumnos de la Escuelas Normales y de los maestros*. Trad. por Mariano Cardedera. Tarragona: Imprenta de A. Puigrubí y Canals.

RUIZ BERRIO, Julio et al. (eds.) (1998). *La recepción de la pedagogía pestalozziana en las sociedades latinas*. Madrid: Endymion.

SALTOR I MONTAGUT, Francisco (1883). *La escuela popular o sea método razonado para la ampliación de la primera enseñanza y preparación para el ingreso en la segunda*. Palma: Tip. de Pedro J. Gelabert.

SANZ DÍAZ, Federico (1985). *La Segunda Enseñanza Oficial en el siglo XIX*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencia.

SUREDA GARCIA, Bernat (2001). “Pròleg”. A: COMAS RUBÍ, Francesca (2001). *La consolidació dels sistemes educatius liberals a Mallorca. L’aportació de Francesc Jaume Riutort i Feliu (1812-1885)*. Palma: Universitat de les Illes Balears.

----- (2013). “El bisbe Nadal i l’educació de la seva època” A: FULLANA PUIGSERVER, Pere; GAMBÚS SAIZ, Mercè (coord). *El bisbe Nadal i la Catedral de Mallorca en el bicentenari de la Constitució de 1812*. Mallorca: Publicacions Catedral de Mallorca. Col·lecció Seu de Mallorca 7, 2013, pp. 33-51.

ESCOLES PÚBLIQUES I MESTRES DE SÓLLER I FORNALUTX (1930-34)

Aulí Ginard, Antoni
Cánovas Salvà, Joan
Soler Capó, Jaume

Resum

Des de principis del segle XX fins a les acaballes del curs 1933-34 passaren per les escoles públiques de Sóller i Fornalutx prop de cent mestres. La nostra intenció es documentar els homes i dones que tenien la plaça en propietat, i a més a més, aquells altres que accedien a places interines i/o substitucions.

En aquesta comunicació volem donar a conèixer una petita ressenya biogràfica dels mestres que tenim documentats a l'AMEIB. (ARXIU-MUSEU DE L'EDUCACIÓ DE LES ILLES BALEARS)

També, citarem les escoles públiques que tenim documentades i que l'any 1900 eren: dues unitàries de nins a Sóller i una de nines. Unitària de nins i de nines a Biniaraix. Unitària de nins al Port de Sóller. Unitària de nins i de nines a Fornalutx.

L'any 1927, les dues unitàries de nins de Sóller es transformaren en graduades.

L'any 1928 es va crear una altra unitària de nines a Sóller.

L'any 1931 aparegueren dues unitàries (una de nins i una de nines) a Ses Marjades.

INTRODUCCIÓ

En anteriors edicions de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx l'equip de l'AMEIB (Arxiu-Museu de l'Educació de les Illes Balears) ha anat presentant distintes comunicacions sobre mestres que treballaven a Sóller i que foren depurats en el decurs de la Guerra Civil espanyola (1936-39).

En aquesta ocasió hem considerat oportú donar a conèixer els mestres, dones i homes, que treballaren a les escoles del terme municipal de Sóller i Fornalutx, de 1900 a 1934; així com la relació detallada de les citades escoles.

No és la nostra intenció fer un estudi exhaustiu de cadascun dels docents, sinó, gairebé, presentar-los a mode de diccionari. Tot això, d'acord amb la documentació existent a la nostra entitat i l'obtinguda a l'Arxiu Municipal de Sóller.

Volem presentar, doncs, una enumeració dels mateixos amb una breu explicació dels distints ítems personalitzats, tot indicant l'escola on exercien.

Pensem que, si és necessari i n'és el cas, hi haurà noves possibilitats d'una anàlisi més profunda d'algun cas concret.

LES JUNTES LOCALS D'INSTRUCCIÓ PÚBLICA

La Llei de Pressupostos de 31 de març de 1900 va autoritzar al Govern Espanyol per reorganitzar en dos Departaments Ministerials el Ministeri de Foment. En el seu lloc creà dos nous Departaments Ministerials denominats respectivament, Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, i Ministeri d'Agricultura, Indústria, Comerç i Obres Públiques. Aquest darrer tornaria a ser Ministeri de Foment a partir de 1905.

Al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles arts se li va encomanar “l'ensenyament públic i privat, les seves diferents classes i graus, el foment de les ciències i lletres, Belles arts, Arxius, Biblioteques i Museus, així com la Direcció general de l'Institut Geogràfic i Estadístic”.

El període que s'estén des de 1900 fins al començament de la Guerra Civil (1936) es caracteritzà per un gradual creixement orgànic de les estructures administratives del Ministeri d'Instrucció Pública i dels organismes corresponents a d'altres nivells o graus de l'ensenyament.

Des de la coneguda Llei Moyano de 1857, s'havia establert una ordenació general gairebé primigènia de tots els ensenyaments del sistema educatiu a Espanya, que va durar fins 1970. Al costat de l'Administració superior hi havia un Reial Consell d'Instrucció Pública i un Consell Universitari en cada cap de districte. Hi havia també a cada capital de província una Junta per al foment i prosperitat de l'ensenyament primari i secundari. De la mateixa manera, a cada municipi existia la Junta Local d'Instrucció Pública que era l'encarregada del funcionament de les diferents escoles. Així mateix regulaven els moviments de mestres dins el municipi i gestionaven les sol·licituds de plaça dels mestres informant favorable o desfavorablement a la Junta Provincial. La Junta Local nomenava cada mes a un dels seus vocals perquè visitàs tots els centres educatius locals.

Aquesta Junta era presidida pel batle de l'ajuntament o el tinent de batle, i estava conformada pel capellà, pel jutge de pau, el metge local, el regidor síndic i dos o tres vocals que fonamentalment eren pares d'alumnes.

L'Administració de la República amb el decret de 9 de juny de 1931 crea i regula els Consells Locals de Primer Ensenyament, entre les finalitats del qual estaven les següents:

- 1) Que les escoles estiguin en lloc adequat
- 2) Que es faciliti al mestre casa - habitació
- 3) Cuidar de l'assistència escolar
- 4) Estimular l'assistència a les classes d'adults i fomentar la cultura popular

Aquests Consells estaven composts per:

- 1) Un representant de l'ajuntament
- 2) Un mestre i una mestra nacional
- 3) L'inspector mèdic de sanitat
- 4) Un pare i una mare de família triats democràticament

Aquesta estructura ja s'assembla molt als actuals Consells Escolars.

¡ESCOLES I MESTRES DE 1900-1901 A 1923-1924

SÓLLER

Elemental unitària de nins núm. 1 de Sóller

Edifici Municipal construït l'any 1896 sense pati que encara conservava el mobiliari antic i amb capacitat per a més de 50 alumnes. L'edifici estava situat a un primer pis i el mobiliari era antic i estava en mal estat.¹

Pedro Coll Estades. Prengué possessió l'any 1969 i exercí com a mestre en aquesta escola fins dia 31 de juliol de 1905, data en la qual es va jubilar.

Andrés Ferrer Pocoví. Mestre interí. No va arribar a ser mestre del centre ja que el seu nomenament i el seu cessament apareixen amb la mateixa data (10-10-1905).

Antonio Miralles Tico. Després d'uns dies sense mestre, arribà a l'escola el 21 d'octubre de 1905, després del seu cessament a l'escola unitària de Biniaraix, i hi va romandre fins el 16 de juliol de 1907.

Francisco Chavarría Domingo. Arribà a l'escola el dia primer de setembre de 1907 com a propietari definitiu i cessà en el seu càrrec el 30 de juny de 1915, quan per Concurs de Trasllats obtingué plaça a l'Escola de Vich (Barcelona).

José Vicens Rubí. Va arribar, procedent de l'escola de Biniaraix, per començar el curs 1915-1916 ja que el seu nomenament fou el dia 1 de setembre de 1915. L'escola havia estat sense mestre durant bona part de les vacances escolars. El curs 1923-24 encara era a l'escola.

¹ José Vicens Rubí, director de l'escola elemental unitària de nins número 1 de Sóller. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

Elemental unitària de nins núm. 2 de Sóller

Edifici propietat de D. Domingo Rullan (500 pessetes de lloguer). Sense pati i amb capacitat per a 36 alumnes. Era un local petit i per tant insuficient per als alumnes que regularment assistien a classe.²

José Miró Pastor. L'any 1953, a instàncies del vocal de la Comissió d'Instrucció Pública de Sóller Francisco Puig, pren possessió de l'Escola. Aquest fet creà problemes a l'hora de substituir-lo ja que consideraren que la presa de possessió no havia estat reglamentària.³

Va ser mestre de l'escola fins el dia de la seva mort (03-05-1901). Aquesta baixa sobtada va fer que l'escola estàs més d'un mes sense mestre al seu càrrec.

Luciano Gil Ensenyat. Mestre interí. Va ser a l'escola des del 26 de juny de 1901 al 5 d'agost del mateix any (per l'arribada d'un propietari definitiu).

Antonio Ferrer Fanals. Mestre propietari. Arribà a l'escola dia 6 d'agost de 1901 i va exercir com a mestre més d'onze anys, fins el 31 d'agost de 1912.

Antonio Gelabert Cano. Prengué possessió el dia primer de setembre de 1912 i cessà el 31 de gener de 1917.

Jaime Borràs Ferrer. Mestre interí. Va estar a l'escola durant un mes, del 21 de febrer al 23 de març de 1917.

Bartolomé Moner Ribas. Mestre propietari. Arribà a l'escola dia 24 de març de 1917. El curs 1923-24 encara era a l'escola.

Elemental unitària de nines de Sóller

Edifici propietat de D^a. Catalina Forteza (680 pessetes de lloguer). Construït l'any 1903. Sense pati i amb capacitat per a 30 alumnes distribuïdes en 15 pupitres bipersonals. Tenia cisterna.⁴

Antonia Quer Sala. Prengué possessió l'any 1884 i va cessar com a mestra i directora el dia 3 de febrer de 1903. L'escola va quedar un temps sense mestra (al manco oficialment).

2 "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

3 Arxiu Municipal de Sóller. Juntas Especiales. Juntas Escolares. Llibre d'actes de la Junta Local d'Instrucció Pública (1861-1905)

4 Francisca Valls Cortès, directora de l'escola elemental unitària de nines número de Sóller. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

Tecla Filomena Trenchs Folch. Mestra interina. Exercí del 4 de maig de 1903 al 31 d'agost del mateix any, quan la Junta Local d'Instrucció Pública de Sóller, acordà que Francisca Valls Cortés la substituís passant ella a Biniaraix.

Francisca Valls Cortés. Arribà al centre el dia 1 de setembre de 1903 i encara hi era en acabar el curs 1923-24.

Elemental Unitària de nins de Biniaraix (Sóller)

Edifici propietat de la Sra. Marquesa de Zayas (500 pessetes de lloguer). Capacitat per a 36 alumnes distribuïts en pupitres de distintes èpoques.⁵

Antonio Ferrer Fanals. Prengué possessió l'any 1899 i va cessar com a mestre i director el dia 6 d'agost de 1901.

Luciano Gil Ensenyat. Després del seu cessament a l'escola unitària de nins número 2, arribà a aquesta el dia 7 d'octubre de 1901 on va exercir com a mestre i director fins el 17 de juny de 1903.

Antonio Miralles Tico. Va estar a l'escola des del dia 18 de juny de 1903 fins el 20 d'octubre de 1905, un dia abans de ser nomenat com a mestre de l'unitària de nins número 1.

Andrés Ferrer Pocoví. Substitut. Va ser el responsable del centre durant 41 dies, del 21 d'octubre al 30 de novembre de 1905.

Jaime Borràs Ferrer. Mestre interí. Ocupà el càrrec des del 10 de febrer fins el 31 d'agost de 1906. Si tenim en compte la data de cessament de l'anterior mestre, l'escola romangué (oficialment) més de dos mesos sense mestre.

Francisco Chavarría Domingo. Fou mestre d'aquesta escola durant el curs escolar 1906-1907, cessant el dia 31 d'agost.

Jaime Morro Oliver. Mestre interí. Va estar a l'escola des del dia 6 de maig de 1908 fins el 31 de gener de 1909. Ens tornam trobar amb un període llarg de temps en el qual no tenim documentat cap mestre (des del mes d'agost de 1907 al mes de maig de 1908).

⁵ "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

José Vicens Rubí. Mestre propietari. Arribà a l'escola el dia 1 de febrer de 1909 i hi romangué fins el 31 d'agost de 1915, que deixà el centre per passar a l'unitària número 1.

Miguel Salvà Bolívar. Mestre interí. Va ser mestre i director d'aquesta escola des del primer de setembre de 1915 fins el 31 de març de 1916.

Bartolomé Moner Ribas. Mestre propietari que no va estar massa temps. Arribà el dia 1 d'abril de 1916 i per concurs de trasllats cessà el 23 de març de 1917.

Jaime Borràs Ferrer. Mestre interí. Va ser a l'escola poc més de 5 mesos, del 24 de març al 31 d'agost de 1917.

José Moragues Massot. Mestre propietari. Arribà a l'escola dia 1 de setembre de 1917. El curs 1923-24 encara era a l'escola.

Elemental Unitària de nines de Biniaraix (Sóller)

Edifici de reduïdes dimensions llogat (500 pessetes). Amb pati i capacitat per a 12 alumnes distribuïdes en bancs bipersonals.⁶

Francisca Valls Cortès. Prengué possessió l'any 1884 per concurs de trasllats i va cessar com a mestra i directora el dia 31 d'agost de 1903.

Tecla Filomena Trenchs Folch. Mestra interina. Arribà al centre dia 1 de setembre de 1903 i hi va romandre fins dia 13 de juliol de 1905. Fins el mes d'octubre no arribaria de forma oficial la seva substituta.

Catalina Cuenca. Mestra interina. Va estar a l'escola menys d'un curs escolar, des de l'11 d'octubre de 1905 al 6 d'abril de 1906.

Micaela Florit Font. Mestra propietària. Arribà al centre el 7 d'abril de 1906 i va exercir fins el dia de la seva jubilació (25-05-1914).

Catalina Pons Pastor. Mestra interina. Arribà poc després de la jubilació de Micaela Florit (1-06-1914) i va estar a l'escola fins el 31 de març de 1916, per l'arribada una mestra propietària.

⁶ Margarita Vicens Martorell, directora de l'escola elemental unitària de nines de Biniaraix. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

Margarita Triay Palliser. Mestra propietària. Prengué possessió dia 1 d'abril de 1916 i cessà el 15 d'agost de 1922.

Margarita Vicens Martorell. Després d'uns dies sense mestra, prengué possessió el dia 6 d'octubre de 1922. El curs 1923-24 encara era a l'escola.

Elemental Unitària de nins del Port de Sóller

Edifici Municipal molt antic. Amb pati i capacitat per a 42 alumnes. Segons l'informe del director, el mobiliari i el propi edifici estan en males condicions.⁷

Juan Covas Capó (Capellà i mestre de l'escola pública). Nomenat com a mestre del Port el mes d'octubre de 1900 amb un sou de 250 pessetes anuals. Obtingué ordre de preferència per part de la Junta Local de Sóller per:

- a) Ser capellà.
- b) Haver estat, de forma provisional, el mestre d'aquesta escola durant sis anys.

El curs 1923-24 encara era a l'escola.

FORNALUTX

Elemental Unitària de nins de Fornalutx

Edifici particular (50 pessetes de lloguer). Sense pati i amb capacitat per a 48 alumnes distribuïts en pupitres bipersonals i també alguns de cinc places.⁸

Amador Torrens Calafat. Mestre propietari. Prengué possessió l'any 1884 i va ser mestre de l'escola fins el dia de la seva mort (28-02-1904).

Mateu Vanrell Camps. Mestre interí. Arribà al centre el 20 de juny de 1904 i va exercir fins el dia 11 de març de 1906.

Juan Caldés Soler. Va estar molt poc temps a l'escola, del 12 de març 1906 al 31 de juliol de 1907.

⁷ Juan Covas Capó, director de l'escola elemental unitària de nins del Port de Sóller. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

⁸ Antonio Saura Sanz, director de l'escola elemental unitària de nins de Fornalutx. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

Pedro J. Fornés Perelló. Mestre interí. Arribà a l'escola dia 10 de setembre de 1907 i cessà l'1 de març de 1908 per l'arribada d'un mestre propietari.

Andreu Andreu Bauzá. Mestre propietari. Pren possessió dia 2 de març de 1908 i cessà el 31 de març de 1916 quan per concurs de trasllats va a l'escola de Sant Llorenç des Cardassar. Essent mestre de Fornalutx va crear una Banda de Música Infantil (1909) i la "Unión Lírica Fornalugense" entre els anys 1913 i 1915.⁹

Miguel Salvà Bolívar. Mestre interí. Va ser a l'escola des del 14 d'abril de 1916 al 30 de setembre de 1917, data en la qual arribà un mestre propietari.

Antonio Saura Sanz. Mestre propietari. Arribà a l'escola dia 1 d'octubre de 1917. El curs 1923-24 encara era a l'escola.

Elemental Unitària de nines de Fornalutx

Edifici particular (100 pessetes de lloguer). Sense pati i amb capacitat per a 12 alumnes distribuïdes en sis pupitres bipersonals.¹⁰

Margarita Triay Pallicer. Prengué possessió l'any 1899 i va cessar com a mestra i directora el dia 13 de juliol de 1907.

Juana Maria Vivó Noguera. Mestra interina. Va estar poc temps a l'escola, concretament del 17 de juliol al 31 de novembre de 1907.

Margarita Escalas Ripoll. Mestra propietària. Després d'uns mesos amb la plaça vacant, prengué possessió dia 1 de març de 1908 i va romandre a l'escola fins el dia de la seva jubilació per haver complert els 70 anys (29-03-1924).

Isabel Gelabert Riera. Arriba a l'escola el dia 1 d'abril de 1924.

EL CURS 1924-1925

Aquest fou un curs especial ja que des de l'Administració varen remetre als mestres uns documents per tal de poder recollir dades estadístiques dels edificis escolars i del funcionament de les diverses escoles. La impremta de

9 Aulí Ginard, A.; Garau Moranta, B. (1998): "La Banda de Música d'Esporles. Més de cent anys d'història".

10 Isabel Gelabert Riera, directora de l'escola elemental unitària de nines de Fornalutx. "Estadística Escolar de España. Edificios Escuelas. Curso 1924-25"

“El Magisterio Español” va elaborar unes fitxes on els mestres posaven els trets d’identitat de l’escola i després contestaven a unes preguntes referents a:

- A) Edificació
- B) Dependències
- C) Sala de classe
- D) Mobiliari escolar

ESTADÍSTICA ESCOLAR DE ESPAÑA
EDIFICIOS-ESCUELAS
Curso de 1924-25.

I.—ESCUELAS UNITARIAS.

Provincia de

1. Pueblo
2. Escuela de
3. Matrícula en el curso 1923-24 alumnos.
4. Asistencia media en el curso 1923-24 alumnos.

A.—Edificación.

5. Propiedad de
6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él pesetas.
7. Fecha de construcción.....

B.—Dependencias.

8. ¿Tiene patio o jardín?
9. Superficie total de éste m².
10. Idem por alumno de asistencia media m².
11. ¿Tiene retretes?
12. ¿Con agua corriente o sin ella?
13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro?
14. Otras dependencias anejas
15. Observaciones respecto al edificio

C.—Sala de clases.

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, piso primero, segundo)
2. Superficie m × m = m².
3. Volumen m × m × m = m³.
4. Superficie por alumnos de asistencia media m².
5. Volumen por ídem íd. m³.
6. Iluminación: número de huecos
7. Idem: superficie total m².
8. Orientación
9. Medio o sistema de ventilación empleado
10. Idem íd. de calefacción.....
11. Idem íd. de alumbrado.....

D.—Moblaje escolar.

12. Número y clase de mesas-bancos.....
13. Cabida de alumnos en ellos
14. Observaciones respecto a la sala de clases y al moblaje.....

“Boletín Oficial del Ministerio de Instrucción Pública y Bellas Artes”.

“Orden sobre Estadística de edificios-escuelas, moblaje y menaje y material escolares”.

ESCOLES I MESTRES DE 1925-1926 A 1933-1934**SÓLLER****Elemental Unitària de nins núm. 1 de Sóller**

José Vicens Rubí. Va continuar a l'escola fins el dia de la seva jubilació (30-06-1926).

Lucas Estarellas Marqués. Mestre interí. Arribà al centre per ocupar la plaça vacant el dia 1 de juliol de 1926 i cessà uns tres mesos després (5-10-1926).

Pedro Garau Gelabert. Mestre interí. Només va estar uns dies a l'escola, del 17 al 25 d'octubre de 1926.

Jaime Barceló Pastor. Mestre propietari. Arribà al centre dia 26 d'octubre de 1926.

Transformada en Graduada núm. 2 segons RO núm. 1263 05-10-1927 (Gaceta del 15)

Jaime Barceló Pastor passa a ser director interí i mestre. Dia 1 de juliol de 1928 és nomenat director propietari de l'Esc. Graduada.

Secció Primera

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Arnaldo Mir Capó	20-10-1927	02-07-1928	Interí
Juan Gornés Pons	04-07-1928	07-09-1933	Trasllat
Bartolomé Cañellas Coll	29-09-1933	10-05-1934	Interí
Ramón Chavarria Talleda	11-05-1934		

Secció Segona

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Mateo Contestí Torrens	20-10-1927	02-07-1928	Interí
Jaime Barceló Pastor	04-07-1928	30-04-1929	Director Prop
José Bartolomé San Millán	06-05-1929	10-06-1930	Interí
Víctor R. Agulló Lloria	11-06-1930		

Secció Tercera

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Vicente Moratal Borrás	02-07-1928		

Elemental Unitària de nins núm. 2 de Sóller

Bartolomé Moner Ribas. Va continuar a l'escola fins el dia 14 de novembre de 1924.

Juan Bautista Mayol Canals. Mestre propietari. Arribà al centre el dia 15 de novembre de 1924.

Transformada en Graduada núm. 1 segons RO núm. 1263 05-10-1927 (Gaceta del 15)

Juan Bautista Mayol Canals passa a ser director interí i mestre. Dia 15 de juny de 1928 és nomenat director propietari de l'Esc. Graduada.

Secció Primera

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Monserate Santandreu S.	20-10-1927	16-05-1928	Interí
José Salduga Colomar	29-05-1928	30-06-1928	Interí
José Guasch Espina	01-06-1928		

Secció Segona

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Martín Cerdó Serra	20-10-1927	20-06-1928	Interí
Juan Cirer Serra	28-05-1928		

Secció Tercera

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Leoncio Font Ramos	20-10-1927	16-03-1928	Interí
Juan B. Mayol Canals	16-06-1928		

Direcció (a partir de 1931)

Mestre/a	possessió	cessament	Observacions
Cristóbal Barceló Pons	01-09-1931	30-09-1934	Trasllat

Elemental Unitària de nines de Sóller

Francisca Valls Cortés. Va continuar a l'escola fins el dia 5 de setembre de 1931.

Jerónima Colom Castell. Arribà a l'escola el 18 de setembre de 1931 i cessà l'any 1933.

Josefa Sampol Fiol. Prengué possessió de la plaça el dia 28 d'agost de 1933.

Elemental Unitària núm. 2 de nines de Sóller

Creada RO 19-04-1928 (Gaceta 126 de 05-05-1928)

Magdalena Cifre Cerdà. Mestra interina. Fou la primera mestra d'aquesta unitària. Prengué possessió el dia 9 de maig de 1928 i cessà el 6 d'abril de 1929 per l'arribada d'una propietària.

Constantina Montserrat Raga. Mestra propietària. Prengué possessió de la plaça el dia 7 d'abril de 1929.

Elemental Unitària de nins de Biniaraix (Sóller)

Juan Miralles Torres. Mestre interí. Arribà al centre el dia 15 de novembre de 1924 i va cessar el 7 d'octubre de 1925.

Andrés Pol Pujol. Mestre Propietari. Prengué possessió el 8 d'octubre de 1925 i exercí com a mestre i director de l'unitària fins dia 22 de febrer de 1934.

Gaspar Forteza Cortés. Mestre interí. Va estar quasi nou mesos al centre. Del 27 de febrer al 18 de novembre de 1934.

Elemental Unitària de nines de Biniaraix (Sóller)

Margarita Vicens Martorell. Va continuar a l'escola fins el dia 14 de juliol de 1926 que passà a l'escola de Lluçmajor per concurs de trasllats.

M^a. del Amor H. Sevilla Valero. Arribà al centre el 21 de juliol de 1926 i cessà en virtut d'una permuta el 12 de maig de 1931.

Margarita García Vingut. Prengué possessió el 13 de maig de 1931 i cessà al final del curs 1933-1934.

Elemental Unitària de nins del Port de Sóller

Juan Covas Capó. Va continuar a l'escola fins el dia 3 d'abril de 1929 que passà a l'escola de Campanet.

Gabriel Sureda Flaquer. Mestre interí. Va estar poc més d'un any al centre, del 6 d'abril de 1929 al 23 de maig de 1930.

Jaime Tomàs Castell. Mestre propietari. Arribà a l'escola el 24 de maig de 1930 i cessà el 14 de setembre de 1933.

Jacinto Nicolau Pons. Mestre interí. Va estar al centre del 29 de setembre de 1933 al 7 d'octubre de 1934, que cessà per l'arribada d'un mestre propietari.

Elemental Unitària de nins de Ses Marjades (Sóller)

Creada per Ordre Ministerial el 31-10-1931 (Gaceta 309 de 05-11-1931)

Antonio Vicens Pizà. Mestre interí. Prengué possessió de la plaça dia 1 de gener de 1932 i cessà el 30 d'agost de 1933.

Ramón Chavarria Talleda. Mestre propietari. Arribà a l'escola el 31 d'agost de 1933, però no va acabar el curs ja que el 10 de maig de 1934 cessà per concurs de trasllats.

Rafael Cifre Vila. Mestre interí. Arribà a l'escola el dia 14 de maig de 1934 i va estar fins a final del curs, cessant el 30 de setembre de 1934.

Elemental Unitària de nines de Ses Marjades (Sóller)

Creada per Ordre Ministerial el 31-10-1931 (Gaceta 309 de 05-11-1931)

Margarita Arbona Verd. Prengué possessió de l'escola el dia 5 de desembre de 1931. El curs 1933-34 encara era al centre.

FORNALUTX

Elemental Unitària de nins de Fornalutx

Antonio Saura Sanz. Va continuar a l'escola fins el dia 31 de juny de 1928.

Mateu Contestí Torrens. Mestre interí. Arribà a l'escola el dia 2 de juliol de 1928 i cessà el 2 d'abril de 1929 per l'arribada d'un mestre propietari.

Juan A. Modesto Gallach. Mestre propietari. Prengué possessió el 3 d'abril de 1929 i el curs 1933-34 encara era al centre.

Elemental Unitària de nines de Fornalutx

Isabel Gelabert Riera. Va continuar a l'escola fins el dia 11 de març de 1925.

Elena Lezcano Mestre. Arribà a l'escola el 12 de març de 1925 i cessà el 30 de juny de 1926 en virtut d'una excedència voluntària.

Margarita Andreu Garí. Mestra interina. Filla del que fou també mestre de Fornalutx Andreu Andreu. Arribà a l'escola el dia 1 de juliol de 1926 i poc temps després, el 2 de novembre del mateix any, cessà en el càrrec per l'arribada d'una mestra propietària.

Margarita Pastor Vanrell. Mestra propietària. Prengué possessió el dia 3 de novembre de 1926 i al final del curs 1933-34 encara era al centre.

JOAN ANTONI MODESTO I GALLACH. MESTRE NACIONAL I BATLE A FORNALUTX DURANT LA SEGONA REPUBLICA ESPANYOLA

Joan A. Estades de Moncaire i Bisbal

Resum

En aquesta comunicació es pretén fer una breu biografia de Joan Antoni Modesto i Gallach, “es mestre Modesto de Fornalutx”, qui fou mestre d’escola durant la II República a Fornalutx i que fou represaliat a causa de la seva filiació republicana.

Qui era Joan Antoni Modesto Gallach?

Modesto era el seu llinatge o cognom per part de pare i Gallach (i no Gallard o Gallardo) el llinatge de sa mare.¹

El qui encara a Fornalutx, sobretot per persones ja ben majors, és recordat con “*En Modesto*” o “*Es Mestre Modesto*”, per haver exercit el càrrec de mestre de l’escola unitària de nins, era valencià.

Nascut al municipi de Sueca a la Ribera Malla dia 12 de gener de 1900 sent batiat dos dies després a la parròquia corresponent. Els seus pares eren Jacob Modesto Rosselló de Sueca i Mariana Gallach Zimmerman nascuda a Algemesí (València).

Per part de pare era nét d’Elogio Modesto i Isabel Rosselló Juan. Pel de la mare ho era de Bernat Gallach Cepira i de Bernalda Zimmerman Gregory tots ells valencians.

Degué anar a les escoles del seu mateix poble de Sueca i feu els estudis per tenir el títol de Mestre Nacional en la seva terra valenciana.

El fet és que ja a començament dels anys trenta el trobam a Mallorca al petit municipi de Fornalutx regint l’escola de nins que aleshores es trobava darrera el pati de l’Ajuntament on ara hi ha la Biblioteca Municipal i el local de la Tercera Edat.

L’escola de can Arbona

El meu pare, qui ara tendria cent vint-i-un anys, em parlava d’aquesta escola. Quan era nin, i abans de matricular-se a l’Escola del Convent de

¹ Les dades que tenc d’ell són certament molt limitades i basades principalment sobre el que he sentit contar de gent que foren testimonis dels anys trenta del segle passat a Fornalutx. Bastants d’ells ja traspasats.

Sóller que regentaven els Frares de Sant Joan Baptista de la Salle desterrats de França, l'havia freqüentada en temps dels mestres Amador Torrens Calafat, Joan Caldés o Mateu Vanrell.

Jo mateix, la record a començament dels anys cinquanta del segle passat abans de que l'Ajuntament compràs els terrenys de Sa Rutlana on el 1960 s'hi edificà "l'Escola Nova" i la casa pel Senyor Mestre i família.

Record molt bé aquesta vella Escola de Can Arbona amb el nins travessant el pati de Les Cases de Vila qui dona sortida al carrer des Vicari Solivellas abans de 1947 (dit Carrer de Sa Lluna) per anar-hi i venir-ne.

Record haver-hi estat una vegada quan hi feia classe Don Jaume Garcias Roca a.c. s. casat amb Donya Matilde Girbent de grat record personal; el qual havia substituït a Don Estanislau Guijarro Segura, el successor, en 1939, de Don Joan Modesto; qui ell abans estant al davant de l'Escola dels Nins de Costitx - havia sabut de represàlies polítiques i sancions administratives.

Si tenc a dir per quin motiu hi vaig anar, en aquest moment se m'ha oblidat completament.

Sé que el mestre era Don Jaume Garcias i que' m semblà, un lloc fosc —una escola amb poca ventilació— i necessitat de fer-hi obra.

La compra de Sa Rutlana, al camí del Cementeri l'any 1958 quan era batle Llorenç Rullan Albertí i les obres realitzades a les Cases de la Vila i al mateix edifici de l'antiga escola a finals del règim del General Franco i època de la transició democràtica; solucionarien, en certa forma el problema.

La República

Unes eleccions municipals i no generals, celebrades, arreu de tot l'Estat un diumenge 12 d'abril de l'any 1931, suposaren que, el dimarts dia 14, fos proclamada, per segona vegada, "Sa República" i abolida "Sa Monarquia borbònica"; restaurada, el 1875, en la persona del Rei Alfons XII pare del monarca que es destronava i s'obligava a ell i als seus a marxar a l'exili.

Per majoria, aquestes eleccions municipals, i no generals, havien sigut favorables als partits tradicionals o sigui els que acceptaven l'estatus-quo vigent fins aleshores. Però a Madrid, Barcelona i altres grans ciutats espanyoles guanyaren àmpliament les candidatures republicanes.

El 17 d'abril d'aquest històric 1931, Jaume Busquets Ros és investit batle de Fornalutx. I tot sembla que gràcies a l'article 29 de la Llei Electoral de 1907 Segons aquest article no era necessari fer votacions quan no eren proclamats més candidats que els cridats a ser elegits, Ja en tornarem xerrar.

Can Reió

Al carrer del Metge Mayol, núm. 8 de Fornalutx, que un temps es deia carrer de Sant Bartomeu i se'l coneix també pel carrer de Sa Casa d'Amunt o de Can Borràs és troba la Casa de la família de *Can Reió*. Pujant des del carrer

Major la trobareu al numero 6 i amb una inscripció d'*Alabat sia Déu*" en set llengües entre elles la mallorquina, la castellana i la llatina.

Aquesta inscripció l'hauria feta col·locar Mossèn Jaume Busquets Solivellas² per la qual cosa molts fornalutxencs estaven convençuts que *Es Capellà de Ca'n Reió* sabia xerrar totes aquelles llengües; anglès, alemany, francès.

La família fornalutxenca de *Can Reió*, de cognom o llinatge Busquets, era una família mitjanament benestant emparentada amb els Solivellas, d'Aubarca, a Lluc i amb una branca dels Mayol de Bàltx (la de *Can Galzarà*). Alguns membres d'aquesta família a finals del XIX emigraren a Amèrica. Altres, al segle XX, ho feren a França.

Bartomeu Busquets Solivellas —*de Can Reió*— germà major de Mossèn Jaume estava casat amb la senyora Magdalena Mayol Frontera, morta el 1952, qui era filla del Senyor Salvador Mayol de Bàltx i Estades de Moncaira (1808-1886) i de la Senyora Antònia Frontera, de Can Galzarà (Sóller). Aquest matrimoni tingué una descendència nombrosa: quatre dels seus fills, Llorenç, Salvador, Bartomeu i Miquel embarcaren cap als Estats Units de Nordamerica. Un altre fill fou Antoni, qui es casà amb Margalida Arbona Mayol (Molinera) i marxaria a França d'on tornaria per una curta estada a Mallorca durant la qual regentà, uns breus mesos, el cafè del "Gran Hotel" a Ciutat on, el 1941, s'hi instal·larien per un llarg període les oficines de l'Institut Nacional de Previsió.³

Germana de Llorenç, Salvador, Bartomeu, Miquel i Antoni Busquets Mayol, de Can Reó, era Antònia Busquets Mayol (1886-1933). Ella i el seu espòs fornalutxenc Bartomeu Vicens Albertí (Vicari) estigueren regentant un negoci a Auxerre no gaire enfora de Paris dins la regió de la Borgonya i on nasqueren els seus fills:

- Bartomeu, Vicens Busquets mort, el 2011, a Sóller i que ingressà a la Guardia Civil. Estava adscrit a les oficines de la Comandància de Ciutat. Casat amb Margot Oliver Arbona (des Raig); la casa de Can Reió del carrer Metge Mayol núm. 8 és actualment dels seus néts. Un d'ells, Joan Vicens Vidal és membre de la Redacció del setmanari "Veu de Sóller".

- Magdalena Vicens Busquets, casada l'any 1934 a Fornalutx amb Pere Amengual Barceló (Bunyolí), nasqué a Auxerre el 3 de desembre de 1907.⁴

2 Aquest sacerdot lletraferit havia nascut a Fornalutx l'any 1850 i moriria, a Santa Maria del Camí on està enterrat, el 1932 o 1933. Havia estudiat al seminari diocesà de Mallorca i també al metropolità de València amb molt bones notes per cert. Mossèn Jaume Busquets Solivellas era capellà castrense.

3 Poc abans d'esclatar la guerra, ell i la seva dona decidiren anar-se'n novament al país veí, d'on tornarien, definitivament a principis dels anys seixanta, amb el seu únic fill Barthelemy (En Mimi). L'amo en Toni de Can Reió i la seva esposa —amb qui els seus pares tengueren sempre una bona amistat de parents llunyans— moriren a Fornalutx on estan enterrats. Primer morí ella i després l'amo en Toni. En Mimi, el fill, morí poc temps després dels seus pares a una residència especialitzada al sud de França.

4 Poc després de la naixença del seu fill Gabriel (nat a Fornalutx la primavera de 1935) amb el marit i el nin anaren a viure a Rennes dins la Bretanya francesa on havia de morir poc abans de la Segona Guerra Mundial o ben poc després d'haver, aquesta, esclatada. Gabriel Amengual Vicens i el seu pare Pere Amengual Barceló es nacionalitzaren al país veí.

- Margalida Antònia Vicens Busquets, nascuda a Auxerre el 2 de maig de 1915 i batiada el 18 de juny del mateix any a l'església de Saint Pierre de l'esmentada ciutat.

Pel maig de 1933 residint a Fornalutx complí divuit anys, edat que aleshores no era el de la majoria d'edat ni per homes ni per dones. Margalida Antònia era orfe de pare i mare. El 19 de febrer d'aquell 1933 a Fornalutx i a la casa de Can Reió morí, als 47 anys, sa mare Antònia Busquets Mayol, vídua de Bernadí Vicens Albertí. El mateix any es casarà amb Joan Antoni Modesto Gallach, de trenta-quatre anys que era el mestre de l'Escola Unitària dels Nins del Municipi.

Un matrimoni per l'església i altra per l'Estat.

Joan Antoni Modesto Gallach i la seva promesa celebraren dues cerimònies matrimonials. La primera a l'Església i la segona al jutjat.

No ho puc afirmar amb total certesa però possiblement Portugal i Itàlia siguin amb Espanya, els únics països europeus on el matrimoni canònic —per tant celebrat davant un representant de l'Església— tengui reconegut efectes civils davant el corresponent Registre de l'Estat.

Aquí, a Espanya —consultant el registre de matrimonis celebrats a Fornalutx entre 1932 i 1936— el matrimoni catòlic és celebrat abans de celebrar-se el matrimoni civil. Amb certesa conec tres casos on els nuvis es casaren primer a una església distinta de la del seu poble i després ho feren davant el jutge municipal de Fornalutx. Un d'aquests casos fou el del Mestre Modesto, l'altre fou el d'una germana de mon pare i, el tercer, el del meus propis pares l'agost de 1935. Potser el motiu fos a que una cerimònia i altra es fessen a termes municipals diferent, però crec més aviat que es devia a la influència dels capellans de l'època i a que aquella gent pensava tal volta cometre un pecat si primer es casaven pel civil.

El casament per l'Església de Joan Antoni Modesto i Gallach, de 34 anys d'edat, amb Margalida Antònia Vicens Busquets, de 18, té lloc a Ciutat, a la Seu, dia primer d'abril de 1933.

Fou un dematí quan a una capella lateral del temple major de Mallorca, a les 10 h, es donaren el sí vull davant Mossen Guillem Solivellas Arbona —adscriu a la Parròquia de Fornalutx— emparentat amb la família de Ca'n Reió. Com testimonis figuren els noms de dos veïns de Fornalutx Jaume Busquets Rullan —benet—⁵ i Don Guillem Prohens Mas.⁶

El matrimoni civil —per tant el que tenia exclusiva validesa davant l'Estat— tengué lloc a Fornalutx municipi on residien i d'on era natural la família de la núvia. Fou el 2 de juny d'aquell any davant el Jutge Municipal,

⁵ Taxista de professió, degué ser el qui els emanà a Ciutat amb el seu cotxe o camiona.

⁶ Natural de Campos, estava casat amb Margalida Pastor, mestre de l'escola de nines de Fornalutx.

Antoni Marroig Bauzá propietari de la finca de Ca'n Pere-Simó que es troba a l'entrada del poble i que havia comprat a uns senyors de Sóller i el secretari del mateix jutjat municipal que ho era el de les Cases de la Vila Don Antoni Coll Palou.

Els testimonis que consten són Joan Puig Colom (*Reus*), comerciant, domiciliat a Fornalutx al número 30 de carrer de l'Alba on ara es troba l'hotel d'interior Can Reus i Joan Umbert Rullan (carboner) també veí de Fornalutx i domiciliat al carrer *Estanco* avui carrer de Sant Bartomeu.

Consta igualment a la nota del registre civil fornaltuxenc que el domicili de Margalida Vicens Busquets era el numero 6 del carrer de Sant Bartomeu, actualment carrer del Metge Mayol o sigui la Casa coneguda per Can Reió. També consta la professió de "*maestro nacional*" o sigui de mestre d'escola de Juan Antonio Modesto Gallach.

Per contra, no consta res en relació a la minoria d'edat de l'esposa ni a l'autorització per part de pares, tutors o consell de família. Donat que, el 1933, ni homes, ni dones eren majors d'edat als 18 anys es de suposar que Margalida Antònia Vicens Busquets havia sigut "*emancipada*" prèviament. Però això darrer tampoc consta a la inscripció del Registre.

El matrimoni aquest es troba inscrit al Registre Civil del Jutjat de Pau de Fornalutx, llibre de matrimonis que va de 1932 a 1938. Es el numero tres.

El mestre d'escola

Fins a meitat dels anys seixanta i setanta del passat segle XX pel que fa l'ensenyança publica a Fornalutx estava en mans d'una Escola Unitària de Nins⁷ i una altra de nines amb un mestre i una mestra designats per la Delegació Provincial del Ministeri d'Educació Nacional. Tancà primer l'escola de les nines (1965) molt possiblement degut a la magror de la seva matricula escolar ja que la majoria de les fornaltuxenques en edat d'anar a escola ho feien a Ca Ses Monges qui elles tenien una escola privada.

Record l'escola publica de les nines de Fornalutx a una casa particular del carrer Mallorca que és el que a l'entrada de la vila puja una costa que dona on hi ha el Restaurant Santa Marta. Aquesta casa era veïna de la del secretari de l'Ajuntament Don Joan Pallicer Amengual i Donya Catalina Abraham, la seva esposa.

Vos he dit quan encara estant l'Escola dels Nins de Fornalutx darrera el pati de l'Ajuntament *Can Arbona*, mon pare a c. s. me parlava del Mestre Torrens, (germà de l'apotecari de Sóller Jaume Torrens Calafat,) del Mestre Caldés o el Mestre Vanrell qui tenia la mania de conversar, en castellà amb

⁷ El tancament de l'Escola dels nins tingué lloc quan a Sóller posaren en marxa el complex d'Escola Graduada de Es Puig i hi concentraren tots els al·lots de la Vall. Estàvem ja el 1976 i feia quasi un any que Franco havia mort.

els al·lots i no amb la seva llengua materna. I no només a escola el que sembla lògic i coherent fins un cert punt; però també quan es topava amb ells pel carrer. Donam per suposat que no hi conversava amb els pares. I és que quan aquell senyor era mestre, Fornalutx gent peninsular de parla castellana n'hi havia ben poca per no dir que no n'hi havia cap i si n'hi havia ja sabien xerrar mallorquí o almenys xampurrejar-lo.

També, mon pare me parlava de Don Andreu Andreu i Bauza, qui tenia una filla, Margalida, la qual va ser també mestra a Fornalutx anys després que el seu pare i qui ell estant a Fornalutx, posà en marxa dues bandes de música per adults i infantil. Primer posà en marxa l'infantil (1909). La dels adults es deia *Unión Lirica Fornalugense*.

O del Mestre Salvà (Don Miquel Salvà Bolivar) de la barriada del carrer dels Oms de Ciutat amic de casa dels meus senyors avis paterns a la seva Posada de Balitx al carrer de Sant Joan i que jo record haver vist d'excursió per Fornalutx entre els anys 1950 i 1960. El Mestre Salvà havia estat mestre interí al nostre poble de Fornalutx quan no tenia 20 anys i començant els anys vint.

Segons mon pare era un home sempre de molt bon humor i amb bons acudits.

També he sentit alguna referència de dos mestres d'escola del segle XIX, Don Jaume Tugores Mulet (mallorquí) amb qui anà escola el pare de ma mare. Es Padri de Can Nyirvi o el seu antecessor Don Simó Garcés Bachero, valencià. pare d'una nombrosa descendència de fills i filles —entre els dos matrimonis que va contreure. el segon amb una fornaltuxenca per cert— que l'ajudaren en la tasca pedagògica del seu pare encara que no ens consti la seva titulació oficial.

Don Joan Modesto arriba destinat a Fornalutx després dels mestres Don Antoni Saura Sans⁸ i Don Mateu Contesti Torrens.⁹ Arriba el Mestre Modesto a cavall entre el final del regnat d'Alfons XIII i la implantació de la Segona República.

Me consta que fou un bon mestre i un mestre amb seny i moderació. Ensenyava el que era bàsic i primordial, Saber llegir. Saber escriure. Saber fer comptes. En una paraula no era cap revolucionari exaltat ni prop fer-s'hi.

Quan des de Madrid es manà retirar els símbols religiosos de les aules s'endugué el Sant Crist de l'Escola a casa seva. No consta en boca seva cap comentari ni cap explicació fora de lloc i irrespectuosa. Simplement es limita a llevar el crucifix i emportar-lo a casa seva.

8 El Mestre Saura havia estat vocal i tinent batle d'una de les comissions gestores que a Fornalutx hi hagué en temps de la Dictadura del General Primo de Rivera. Quan el destinaren, el 1928, a Son Ferriol dimití.

9 Vengué per cobrir la vacant de Don Toni Saura destinat de mestre a la barriada de Son Ferriol. Era de Llucmajor, d'una família de senyors, de Can Contesti, oncle de Don Miquel Contesti Carbonell que estigué destinat a Fornalutx com a metge titular a mitjans dels anys cinquanta. Don Mateu Contesti va estar a Fornalutx —on hi festejà una fornaltuxenca— d'interí..

Durant l'època republicana i fins que se l'apartà del càrrec de mestre de l'escola presidirà la junta local d'ensenyança. Sembla que aquesta circumstància no hauria estat gaire del gust del capellà encarregat de l'església parroquial de Fornalutx, el Regent i després Ecònom Mossèn Antoni Caparó Busquets (Ganxo) a qui s'encomanà provisionalment la substitució d'impartir classe quan arribà l'hora de la depuració i el cessament com a mestre de l'Escola de Nins de Fornalutx de Joan Antoni Modesto Gallach.

Però hi havia per mala sort qui considerava al Mestre Modesto com una persona nefasta. Un d'aquests hauria estat un dels batles que Fornalutx tengué després d'esclatar la guerra. Ho llegim a *"Maestros Depurados en Baleares durante la guerra civil"* de Santiago Miró.

A la pàgina 55 del llibre del Sr Miró llegim que el batle de Fornalutx ha escrit als membres de la Comissió Depuradora senyalant en to acusatori "aquestes perles" del mestre d'escola Joan Modesto Gallach. Tot un exemple del que no és pot donar com exemple a seguir:

"Tenía descuidada la enseñanza. Había días que al entrar en clase decía a sus alumnos: «Haced lo que os de la gana sin cuidarse de dar la clase». Al advenimiento de la Republica hizo jirones la bandera ante los chicos diciendo que tendrían trabajo para borrar la pizarra y utilizándola para ella. Sobre su conducta particular en estos años ha sido presidente de la Gestora del Ayuntamiento nombrada por las izquierdas y formaba parte del coro de propagandistas del Frente Popular Multó con 500 pesetas al Ecónomo por haber predicado contra la Escuela laica. En cuanto a religión nunca se le vio en la iglesia en función religiosa alguna ni siquiera para el precepto pascual y para mayor prueba de su irreligiosidad. Casado con una joven modelo de piedad no se le ha vuelto aparecer por la iglesia desde el día de su boda para sus deberes cristianos".

Joan Modesto i Margalida Vicens no es casaren a l'església de Fornalutx com hem dit repetides vegades. Sabia molt el batle per dir que el mestre no havia peus a l'església des del dia que es casà. Però qui era aquest batle que xerrava d'aquesta forma tan falaguera?

Santiago Miró no cita cap nom. Ara si tenim en compte que la data de la sanció seria anterior al 8 d'octubre de 1937 dos són els homes de Fornalutx que a aquesta època ocupen el seient de la batlia: Josep Puig Barceló qui ja havia sigut batle amb la dictadura de Primo de Rivera o Miquel Amengual Barceló cunyat d'un germà de mon pare qui durant la segona guerra mundial s'allistà a la *División Azul*.

He senyalat el 8 d'octubre de 1937 i és que aquest dia —conta Santiago Miró en el seu llibre pàgina 46— que el President de la Comissió depuradora contestava a un carta del Governador Civil relacionada precisament amb el

mestre de Fornalutx Joan A. Modesto que no era possible donar informació sobre els antecedents de la suspensió de feina i sou perquè això era anar en contra del que deia la circular del 28 de gener anterior la qual deia textualment:

“La tramitación de los expedientes será secreta debiéndose guardar por parte de todos los que intervengan en la tramitación de la más absoluta reserva.”

El polític

Qualificar de polític al mestre d'escola d'un petit poblet resulta un poc fort. El fet és que Joan Antoni Modesto Gallach mestre de l'Escola Unitària dels Nins de Fornalutx estigué afiliat a un partit i ocupà un càrrec polític.

El Mestre Modesto s'afilià a *Izquierda Republicana* (Esquerra Republicana) el partit de Don Manuel Azaña. Esquerra Republicana que hi havia a Mallorca era el partit fundat dia 3 d'abril de 1934 per Manuel Azaña. Aquest partit jugà un paper destacat amb el règim republicà i de manera especial en els moments que precediren la guerra civil.

La seva existència i fundació hauria obeït al mal resultat de les esquerres quan les eleccions legislatives del 1933 i també a la fusió de partits esquerrans com Acció Republicana, Partit Republicà Radical Socialista, Organització Republicana Gallega i altres. A Fornalutx s'ajuntaren els afiliats com a Republicans Federals amb els d'Acció Republicana. La seva doctrina era republicana, reformista i amb nula simpatia pel clergat catòlic.

A Joan Modesto sembla que qui l'hauria brindat a afiliar-se al partit era el marit de la mestra. Aquest senyor, Guillem Prohens Mas —del que ja he fet esment com testimoni del casament celebrat a la Seu— era de Campos on la seva família era de dretes.

A Fornalutx, el comitè local d'*Izquierda Republicana* el presidia Joan Sastre Escalles,¹⁰ germà del que morí, essent batle, l'any 1917 i casat en segones noces amb la vídua d'aquell: la qual era germana de la seva primera muller.

10 Pertanyia a la família Sastre que havien estat arrendataris o majorals de les finques Es Mas i Ca N'Antuna. Un germà del seu padrí patern hauria estat mestre de l'Escola de Ca N'Arbona i un germà del seu pare fou batle de Fornalutx el 1896. Arrel de la Guerra Europea 1914-1918 es retirà d'uns negocis que ell, amb ajuda d'uns familiars, tenien establert a França a la ciutat de Chalons sur marne que ara es diu Chalons en Champagne on nasqueren les seves filles i el seu fill.

Retorna al poble nadiu fou en alguna ocasió, convidat a prendre part en activitats benèfiques. Tinent batle d'alguna comissió gestora municipal de la dictadura de Primo de Rivera. El setembre de 1927 fou un dels comissionats qui s'entrevistaren amb el batle, Josep Puig, i el cap de la Guardia Civil de Sóller, Don Pedro Fiol, per negociar la sortida pacífica del Rector de l'església local. Tampoc ell era cap exaltat revolucionari. Tan sols un home d'idees liberals avançades que de bona fe creia en la separació de l'Església i l'Estat. Gaudint d'una situació econòmica no direm florent però desfogada, a començament dels anys trenta comprà la finca “Bini” del terme d'Escorca als apoderats d'un oncle de mon pare. Actualment, aquesta finca, és d'un besnét seu. Quan es convocaren les eleccions municipals del 1933 es presentà candidat per *Acción Republicana* que era el partit d'Azaña però no resultà elegit i quan el març del 1936 es nomenà una nova

El paper de Joan Modesto Gallach en tot aquesta història és que les reunions del partit es feien a casa seva. Això quan esclatà l'alçament en contra dels governants del Front Popular tendria males conseqüències òbviament.

Però abans d'aquesta afiliació a *Izquierda Republicana*, el Mestre havia ocupat un càrrec polític institucional. El de batle del municipi de Fornalutx. Fou a principis de 1933 al davant d'una comissió gestora.

El 21 de gener el governador civil, Joan Manent Victory, havia destituït als regidors elegits conforme l'article 29 de llei electoral del 1907. A Fornalutx pràcticament afectava tot el consistori possessionat l'abril de 1931 i que presidia Jaume Busquets Ros

L'article 29 era un article de la llei electoral de 1907 que promulgà i sancionà el Rei Alfons XIII. Fou publicat a *La Gaceta de Madrid* el 10 d'agost d'aquell any.

Segons l'article 29 en els districtes on no resultassin proclamats més candidats que els cridats a ser elegits, la proclamació de candidats equivalia a la seva elecció i ja no hi havia necessitat de fer eleccions.

Doncs, el mestre d'escola, Joan Modesto, fou el president d'aquesta gestora integrada per ell i dos veïns del poble Joan Seguí Sastre —*Randeta*—¹¹ i Pere Mayol Vicens —*Passador*—¹² com vocals.

Aquesta comissió gestora de tres homes —*Es Mestre, En Joan Randeta i En Pere Passador*— estigué, poc temps, al davant de les Cases de la Vila de Fornalutx, sols quatre mesos.

gestora molt possiblement per mor de la salut que li començava a mancar passar el testimoni al seu fill. Al esclatar la guerra civil, Joan Sastre Escales, estava malalt i baldat, per la qual cosa no el detingueren però si al seu fill, (fet que causà un gran trastorn i enuig a la seva família i d'una manera especial a la seva esposa, donat que un nebot carnal d'aquesta darrera —que era alferes provisional— semblava estar-hi implicat). Durant un cert temps la família Sastre tengué els bens embargats. Gràcies a Déu tot acabà en un no res. Ara l'ensurt i el mal sabor de boca fou ja més mal de llevar. Joan Sastre Escales morí el 1 d'abril de 1937 als 66 anys. El 4 de febrer del mateix any havia mort la seva segona esposa Isabel Albertí i Albertí. Aquesta senyora era la padrina de fonts de ma mare a.c.s.

11 Joan Seguí Sastre (1902-1937) Estava casat amb una germana de la meua mare qui després fou la meua padrina jove o de fonts Ell i la seva dona regentaven un cafè taverna al número 8 del carrer de Sa Plaça. D'ell he sentit contar a ca nostra que era un home dotat d'una bona veu i un excel·lent cantaire de cançons melòdiques.

Joan Seguí era el fill gran del primer matrimoni d'un home de Caimari - Llorenç Seguí Serra "En Rendeta" i per tant germà de pare del pare de l'atleta solleric Llorenç Seguí Sánchez. El seu pare —home temperamental— considerat quasi casi com un enllaç del financer Joan March Ordinas, a la zona d'aquesta vall nostra, en l'activitat del contraban; es veuria, ni més ni menys, que acusat, per alguns falangistes, —sense proves evidents—, de fer una carretera perquè hi desembarcassin els rojos. Aquesta suposada "carretera" l'hauria feta "En Rendeta" amb l'ajuda o complicitat d'un fornaltuxenc nomenat "Pere Madò". Es conta fins i tot que de Ciutat es desplaçà un senyor de la Falange per tractar d'inspeccionar la carretera. L'acompanyaren uns correligionaris d'aquí.

12 Natural de Fornalutx on nasqué i morí: estava casat amb una filla de Joan Sastre Escales, de la que enviduarà, sense infants, a finals de la guerra civil. Tornat casar amb una cosina de la primera esposa i pare de dues filles i un fill, l'"amo en Pere-Passador" simplement es dedicava al conreu de la terra i a l'activitat mercantil i un poquet d'immobiliària. Morí passat la dècada dels vuitanta

L'abril del mateix 1933 es celebren eleccions municipals que donen la victòria a les dretes i la vara, primer, a Josep Albertí Arbona —*Pardalet*— i després a Josep Arbona Busquets —*Cabana*—. ¹³ Aquest darrer per part de la seva mare estava emparentat amb l'esposa del mestre.

Les eleccions de l'abril del 33 foren concretament el dia 23 d'abril. A Fornalutx donaren el resultat següent:

Candidats	Vots	Partit
Antoni Amengual Enseñat	238	Unió de Dretes
Joan Seguí Sastre	235	Unió de Dretes
Josep Arbona Busquets	236	Unió de Dretes
Josep Albertí Arbona	238	Unió de Dretes
Bartomeu Estades Solivellas	237	Unió de Dretes
Joan Sastre Escalas	22	Acció Republicana
Llorenç Ramis Perelló	35	Acció Republicana
Joan Escalas Busquets	8	Acció Republicana
Bernat Ripoll Bisbal	29	Partit Republicà Federal
Antoni Sastre Albertí	9	Partit Republicà Federal

En conseqüència varen ser nomenats Josep Albertí Arbona batle (Unió de Dretes), Josep Arbona Busquets tinent de batle (Unió de Dretes), i regidors Joan Seguí Sastre (Unió de Dretes), Antoni Amengual Enseñat (Unió de Dretes), Bartomeu Estades (Unió de Dretes), Llorenç Ramis (Acció Republicana) i Bernat Ripoll (Esquerra Partit Republicà Federal). ¹⁴

La Guerra Civil i la injusta depuració.

El 18 de juliol de 1936 —essent president de la República Don Manuel Azaña i cap del Govern Santiago Casares Quiroga— una part prou destacada de l'Exèrcit Espanyol, avançant-se al poder establert decidit a establir un règim totalment revolucionari marxista i en vista de l'assassinat del cap de l'oposició monàrquica José Calvo Sotelo, s'alçà en armes contra el govern existent. Donat que l'alçament o sublevació no triomfà a tot arreu, el resultat fou una guerra civil o més aviat incivil on a cada banda la batuta estava en mans dels partits considerats extremistes. O sigui que a una zona podies ésser molestat per anar a missa a l'altra ho eres per no anar-hi.

¹³ Josep Arbona Busquets —*Cabana*— (1887-1982) era fill de Maria Busquets Solivellas germana de Bartomeu Busquets Solivellas i de Mossèn Jaume Busquets Solivellas, de Can Reió.

¹⁴ AMF. Actes de sessions de l'Ajuntament 1931.

“Aquí a Mallorca hi havia la costum (desaparegué amb el Concili Vaticà II) de per la Quaresma quan anaves a l'església a confessar-te, el sacerdot te donava un paperet que posava o les inicials S.L.D. les quals significaven Sap La Doctrina Cristiana o també la frase “Ha combregat amb mi”. Tu havies de posar el teu nom i llinatge i per a Pasqua quan venien a beneir les cases ho entregaves juntament un panaret d'ous i un poc d'oli per la llàntia del Santíssim.

Mon pare a.c.s. me contava que, un any que es trobava a Moulins França, sa mare de Mallorca li escrigué recomanant-li anàs a confessar-se i li enviàs, per correu, el paperet en qüestió.

Tot obedient, el meu progenitor va a l'Eglise Saint Pierre que era allà la seva parròquia, es confessa i tot seguit demana el “comprovant” d'haver anat a confessar per enviar-lo a ca seva a Mallorca.

Ja ens podem imaginar la cara de Monsieur l'Abbé. A França no existia tal costum de donar o prendre paparets per la Quaresma..

– Que passa al vostre país ? No es fien de la gent ? —digué el confès a mon pare.

Bé aquest costum no l'inventaren ni els militars, ni els falangistes, ni els requetés i tampoc En Franco, com tampoc inventaren això del Cap de l'Estat d'entrar a l'Església davall palium que el Rei Alfons XIII i els predecessors també hi entràvem. El costum existia de temps enrera però és evident que durant la guerra aquí se'n serviren per controlar-te.

No podies mostrar el “paperet”. Això volia dir que no anaves a missa. No freqüentaves l'Església, Per tant eres un esquerranot perillós. Amic d'aquells que a l'altra zona cremaven esglésies i convents i mataben monges i capellans”

Dir que la raó es trobava només a una banda és caure en la trampa d'un total maniqueisme. Després de les eleccions del febrer 1936, el 12 de març el governador civil, Isidre Liarte, destituí les corporacions municipals majoritàriament de dretes A Fornalutx, amb el regidors de l'oposició d'esquerres, Llorenç Ramis i Bernat Ripoll (més conegut per Bernat Bisbal) més tres militants o simpatitzants de la mateixa corrent, nomenà una gestora de cinc homes qui elegiren president a Llorenç Ramis Perelló.

Esclatada la sublevació militar i la consegüent guerra, un decret del Govern establert a Burgos data 8 de novembre de 1936 i una ordre dia 10 del mateix mes creen comissions que recollien informació sobre les actuacions polítiques dels experimentats, així com sobre la seva moralitat i idees damunt religió, patriotisme i política.

A Fornalutx el pes inquisitorial i condemnatori cauria plenament damunt el mestre Modesto Gallach.

A aquesta guerra incivil espanyola del trenta-sis es cometeren malifetes de part i altra. Unes no justifiquen les altres. Són part simplement de la nostra

trista Història.

Voler-les ara tapar o ignorar, fins i tot prohibir que en parlin, és un error prou greu com és el de ara cercar una justícia tardana, ja fora de plaç i totalment venjativa, o fins i tot ho pot semblar.

Pel que succeí a Fornalutx ja ho vaig escriure a *Memòria Civil* que es publicà al *Baleares* i aquí ho torn repetir i ampliar en algun cas:

El 1936 foren detinguts, i passaren uns dies d'empresonament a les Cases de la Vila de Sóller els membres de la gestora nomenada pel Front Popular Llorenç Ramis Perelló (de Llubí). Salvador Sastre Albertí, Bernat Ripoll Bisbal, Antoni Marroig Bauzà (de Deià) i Joan Escalas Busquets rom. També foren objecte d'alguna vexació i molèsties Joan Sastre Escalas (un home de 66 anys, malalt i paralitzat que havia sigut el President local d'Esquerra Republicana Antoni Sastre Albertí (pel simple fet d'haver estat apuntat a l'esmentat partit d'Esquerra Republicana), Pere Puig alies Pere Madò (a qui unes "bones persones" denunciaren, juntament amb Llorenç Seguí Serra, de Caimari, com a suposats constructors d'un camí on havien de desembarcar els rojos) Joan Mayol Reynés "Bureó" (qui passà uns dies a la presó de Can Mir i pagà una multa de mil pessetes per haver recolzat la propaganda republicana a França on tenia uns negocis), el seu cunyat Miquel Colom Anfos (propietari d'una tenda cafeteria i venda de tabac i segells de correus Ca'n Barquer"), el mestre d'escola Joan Antoni Modesto Gallach, de Suèca (València) (a qui per tenir a casa seva les reunions d'Esquerra Republicana de Fornalutx, varen suspendre de feina i sou i obligaren a complir treballs forçats en el lloc conegut per *Es Lazareto* del Port de Sóller) així com Bernat Amengual Barceló¹⁵ (que només havia comès "el delictes" de llegir els cartells que posaven les esquerres a les parets i de no ésser molt afectat d'assistir a missa els diumenges.

A aquest mestre d'escola de Fornalutx Joan Modesto i Gallach li feren perdre la feina i el sou suposadament per:

- 1. Tenir simpaties pels partits esquerrans i ser propagandista de la seva ideologia i president d'una gestora nomenada per les esquerres.*
- 2. Haver molestat les monges i fet lo possible perquè tancassin el seu col·legi i parvulari.*
- 3. Haver ensenyat en sentit negatiu i prohibit als seus alumnes dir "Ave Maria Puríssima: donant explicacions d'alabança del comunisme rus.*
- 4. Ser una persona contraria a la Religió. Prohibint a la seva dona anar a missa i influint perquè durant el Front Popular no es fessen a Fornalutx processons.*

¹⁵ Aquest Bernat Amengual Barceló era germà de Pere Amengual Barceló, el cunyat de la muller del Mestre Modesto.

El 1938 es començà a instruir expedient d'incautació de béns a Salvador Sastre Albertí, a Antoni Marroig Bauçà i a Miquel Colom Anfos; però, finalment, les foren restituïdes llurs propietats. Totes formes el despatx de venda de tabac i segells passaria de la botiga de Can Barquer en el carrer major a la botiga de Can Corona en el carrer de Sa Plaça altra cop rebatiada *calle José Antonio Primo de Rivera*.

Acabada la guerra foren detingudes a la frontera per no haver vingut a combatre amb les tropes de Franco, Joan Albertí Servés —*bufó*— (qui en 1936, es trobava a Barcelona i per tant, grat i no grat, hagué d'enrotllar-se amb els republicans o rojos) Joan Vicens Solivellas —*trota*—, Antoni Colom Bernat, —*roig*— i Gabriel Arbona Bernat —*d'Es Clot*—;¹⁶ i se'ls envià, una temporada a uns camps de concentració nomenats "*Batallones de Trabajadores*".

D'altra banda en 1945, es negà l'entrada a Antoni Colom Sastre —*manxer*— (expresident de la Cambra de Comerç de Frankfurt) pels fets del tren de Chamerry, S'exilià a Suïssa i ignoro si quan Franco morí, ell encara vivia. De totes formes a Fornalutx no hi posà els peus fins i tot per la mort del seu pare i de la segona esposa d'aquest darrer.

En 1950 morí a França. a Chalons sur mer, el fornaltuxenc Llorenç Colom Vicens —*En Llorenç de Na Rosa*—. No es pot dir que fos ell cap exiliat polític ni que la policia franquista el cercàs, ja que poc mesos abans de morir, ell i la seva dona, havien vingut a visitar la família de Fornalutx. Però per notícies divulgades, per altres mallorquins establerts a Chalons, arrel de les seves exèquies pel civil sabem que aquest home era un destacat militant o simpatitzant del republicanisme espanyol d'esquerres. A l'acte del sepeli hi hagué discursos en francès i en espanyol, alabant l'activitat política del *Compañero Lorenzo Colom*. Mon pare era un dels compatriotes fornaltuxencs present a aquella cerimònia, a la que havia acudit òbviament com a paisà i no per cap simpatia política, que per altra banda fins aquell instant no en tenia idea. A Fornalutx es celebrà una missa en sufragi de l'ànima de Llorenç Colom Vicens.

A Fornalutx durant la guerra no s'assassinà cap fornaltuxenc o fornaltuxenca. Al front de batalla moriren els germans Bartomeu i Miquel Reynés Rosselló, de *Can Vidal* que estaven afiliats a Falange i Joan Coll Ginestra —*Colector*— afiliat ell al Requetès. Tot tres fornaltuxencs de socarel. Tenen un carrer a Fornalutx dedicat al seu record. El carrer dels Germans Reynés és l'antic Carrer Torrent, dit vulgarment carrer de ses sopes i el carrer Joan Coll el trobam a l'entrada del poble pujant unes raietes que ens duïen al carrer *Joan Albertí Arbona* o sigui l'antic carrer del Cementeri. Durant l'època franquista els noms de Bartomeu i Miquel Reynés Rosselló i el de Joan Coll Ginestra

16 Aquests dos darrers havien nascut a França encara que fills de pares fornaltuxencs de nacionalitat espanyola.

juntament amb el del fundador de la Falange José Antonio Primo de Rivera estaven escrits damunt un placa de marés barat vora una creu de fusta que hi havia a la paret de l'Església. L'any 1980, el Rector Miquel Deyà Deyà complint ordres o consignes del Bisbat de Mallorca feu retirar la creu i la placa qui ella caigué en mil bocins degut a la mala qualitat.

Conten que a començament de l'esmentada guerra civil dos individus del poble que eren germans - i per cert no ben avinguts sovint entre ells - haurien presentat els seus serveis de botxins al cap local de la Falange i li digueren:

"Tia ! Si mos has de menester, Ja ho saps- Aquí mos tens."

No se'ls feu cas. No donarem noms per les raons següents. Primerament és possible que aquesta episodi no sigui veritat. I en segon i principal lloc es tracta de persones mortes i els morts, morts són i no es poden defensar, A més suposant una mica de veracitat, d'haver bufat el vent a l'altra costat és possible l'oferiment hagués estat tot el contrari. Qualsevol persona capaç de fer oferiments d'aquesta mena, els pot fer avui en un sentit i demà en un de totalment oposat.

En boca del qui era a Fornalutx el cap de la Falange aquells anys Sebastià Vicens Mayol també conegut per *En Sebastià de Moncaira* o *En Sebatia de Can Puigderros*:

"Quan de fora venien a cercar qualcu per detenir-lo el vaig exigir sempre que la persona que s'enduïen havia de tornà viva i sana al poble."

I demostrat està que així va ser.

D'aquesta guerra incivil es contaven a Fornalutx fets que ara poden semblar-nos fins i tot còmics però que aleshores eren presos molt seriosament. Un d'ells hauria estat el d'un home amb cabells arrissats que hauria fet una caricatura de si mateix damunt uns taula de marbre del Cafè de *Can Barquer*. Com que l'amo del Cafè estava sota sospita, les autoritats feren analitzar la taula i comparar la caricatura amb una fotografia de n'Azaña, el president de la República.

L'altra va ser, el 9 de març de 1938 a una casa des camí des siquió el qual està a dues passes del carrer de l'Alba. Unes quantes persones estan sopant. Han triat un mal dia. El dia 6 el destructor *Lepanto* al servei dels rojos havia enfonsat el creuer Balears. Sempre hi ha qui pensa i treu les seves conclusions. Estant sopant i aquests dies s'ha enfonsat el *Balears*. Doncs ho estan celebrant. Una cridadeta a l'ordre. Qui sap si un poquet d'oli de rici. Però tampoc la sang arribà al riu.

Dit lo qual cap d'aquestes petites anècdotes per insignificants semblin, justifiquen els mals moments passat ni que a una persona —com fou el cas

de Joan Antoni Modesto Gallach i tants altres com ell— pel simple fet de pertànyer a un partit polític determinat se'ls poguéu molestar i a més fer-los perdre (encara que provisionalment) feina i sou; obligar-los a treballs forçats com era al Port de Sóller. *El Lazareto* i desterrar-los lluny dels seus a un indret totalment perdut inhòspit com molt possiblement fou aquesta escola en els Pirineus on es diu se l'envià acabada la guerra i ser readmès com mestre.

El tancament de l'escola de Ca Ses Monges.

Aquest succeït tingué lloc durant l'administració de la Gestora Municipal imposada per les autoritats del Front Popular i obeïa a ordres superiors. Tenia res a veure el Mestre Modesto amb el tancament? Evidentment no, però sense nomenar cap nom i llinatge en certa manera se l'implicà.

L'Inspector de Primera Ensenyança, Miquel Suñer Garrote feu arribar a l'Ajuntament de Fornalutx la circular 209 del dia 20 de maig del 36, on a més de manar la dissolució de l'Escola privada de Ca Ses Monges, demanava se li remetés una relació nominal de les alumnes matriculades fent constar nom, llinatges i el domicili dels seus pares i es convocava als pares a una reunió a les Cases de la Vila el dissabte dia 23 a les 9 hores 20 minuts, El batle havia d'estar present, acompanyant l'inspector i el secretari de l'Ajuntament havia d'actuar en qualitat de secretari de la reunió que es convocava.

L'escrit acabava amb el protocol·lari "*Viva Usted muchos años*" que les autoritats del règim republicà havien inventat en substitució del tradicional "*Dios guarde a Usted muchos años*" que es tornà posar en circulació quan la guerra i al llarg del règim franquista fins que, a principis dels anys 80, ja promulgada la Constitució de 1978, fou suprimit del tot i amb molt bon criteri aquesta vegada no se'l reemplaçà per res.

L'Acte de la dissolució diu en castellà:

"En Fornalutx a las nueve cuarenta y cinco del día veintitrés de mayo de mil novecientos treinta y seis, bajo la presidencia de Don Miguel Suñer Garrote, Inspector Provincial de Primera Enseñanza, y con asistencia de D. Lorenzo Ramis Perelló, Alcalde, y de D. Mateo Pujol Calafell, Secretario, previamente convocados, se reunieron en el Salón de Actos de este Ayuntamiento, los padres de los alumnos que concurren al colegio privado, servido en la localidad por la Congregación Diocesana de Hermanas de la Caridad de San Vicente de Paúl, para dar cumplimentar la Orden Ministerial del día 4 del actual, que dispone la clausura del Colegio de referencia, cuya orden les fue leída y explicada por el citado Inspector.

Con los Maestros de la localidad, fue acordada la distribución de los alumnos y llamada luego la Directora del Colegio a que afecta la mencionada Orden Ministerial Doña Francisca Bernat Serra, se le manifestó que, desde esta fecha quedaba clausurada la Escuela de su dirección.

De todo lo cual se levanta la presente acta, por triplicado de lo que el secretario certifico.

Hi ha la signatura de l'Inspector, M. Suñer Garrote. La del Batle, Llorenç Ramis i la del Secretari de l'Ajuntament Mateu Pujol. També hi ha segells de la Inspecció i de la Batlia.

Les nines que anaven a Ca ses monges, a Fornalutx, el maig de 1936 eren les següents: Aina Mayol Mayol, Margalida Colom Bernat, Catalina Colom Bernat, Margalida Reynés Albertí Font, Julieta Puig Ginestra, Catalina Puig Ginestra, Margalida Escalas Albertí, Maria Puig Arbona, Margalida Amengual Barceló, Joana Umbert Puig, Antònia Barceló Albertí, Catalina Barceló Albertí, Paula Mayol Ponset, Maria Mayol Ponset, Francisca Amengual Barceló, Joana Umbert Ripoll, Catalina Puig Mayol, Esperança Arbona Vicens, Catalina Massanet Colom, Antònia Amengual Morell, Catalina Vicens Ramis, Antònia Vicens Ramis, Catalina Llompart Albertí, Magdalena Umbert Vicens, Catalina Umbert Vicens, Apol·lònia Sastre Barceló, Rosa Barceló Vicens, Antònia Mayol Albertí i Maria Escalas Escalas.

Els nins pàrvuls eren: Joan Escalas Escalas i Pere Pujol Llompart,¹⁷ Jaume Vicens Ripoll, Salvador Arbona Femenias, Bernat Sastre Bernat, Llorenç Ramis Bennassar,¹⁸ Llorenç Massanet Colom, Joan Vicens Sastre, Josep Vicens Arbona¹⁹ i Jaume Umbert Vicens.

Els pares convocats foren: Bartomeu Mayol i Aina Mayol, Antoni Colom i Catalina Bernat, Nicolau Reynés i Catalina Albertí, Amador Puig i Maria Ginestra, Joan Escalas i Magdalena Albertí, Cristofol Puig i Margalida Arbona, Gabriel Amengual i Francisca Barceló, Faust Umbert i Antònia Puig, Joan Barceló i Francisca Albertí, Bernat Mayol i Teresa Ponset, Joan Umbert i Margalida Ripoll, Joan Arbona i Catalina Vicens, Amador Puig i Catalina Mayol, Lluís Massanet i Sebastiana Colom, Arnau Amengual i Enriqueta Morell, Jaume Vicens i Antònia Ramis, Jaume Umbert i Magdalena Vicens, Salvador Sastre i Margalida Barceló, Andreu Barceló i Catalina Vicens, Joan Mayol i Margalida Albertí, Josep Escalas i Antònia Escalas, Mateu Pujol i Maria Llompart, Jaume Vicens i Catalina Ripoll, Tomás Arbona i Francisca Femenias, Antoni Sastre i Catalina Bernat, Llorenç Ramis i Catalina Bennassar, Antoni Vicens i Margalida Sastre, Sebastià Vicens i Catalina Arbona i Jaume Umbert i Magdalena Vicens.

Acudiren tots a la convocatòria. En general es de creure que sí o almanco un d'ells feu acte de presència.

¹⁷ Fill del secretari de les Cases de la Vila.

¹⁸ Fill major del batle que hi havia aleshores.

¹⁹ El seu pare era Sebastià Vicens Mayol i hem assenyalat més amunt que va ser cap local del partit de la Falange Espanyola entre 1935 i 1947 i també batle de 1941 a 1946.

En res ni per res a l'acta de la dissolució de l'escola de Ca Ses Monges surt el nom i llinatges de Joan Antoni Modesto Gallach ni tampoc el nom i llinatges de la mestra de l'escola de les nines, Simplement es diu que "*Con los Maestros de la localidad fue acordada la distribución de los alumnos*".

Darrers anys de vida i una visita a Fornalutx

Ignoro totalment la data de la mort del Mestre Modesto i de Na Margalida de Ca'n Reió. Tampoc sé on acabà la seva carrera com a mestre d'escola. El més probable és fos a un lloc de la regió valenciana.

El que sí puc contar és la breu estada d'ell i la seva esposa a Fornalutx, un estiu de finals dels cinquanta o principis dels seixanta. Crec que hi havia una filla d'ells. Possiblement fos la nascuda a Fornalutx, durant la guerra el 30 de setembre de 1937 i batiada el 3 d'octubre següent: Maria del Pilar Modesto Vicens. Aquesta al·lota es casaria a Sueca —el poble de son pare— un 25 de juny de 1963 amb Juan Andrés Martínez.

Record que, com aleshores era costum quan arribava l'estiu i venia de fora qualcu del poble a passà unes setmanes de vacances, reberen moltes visites.

Sí molta gent de Fornalutx passà per Ca'n Reió a saludar Don Joan Modesto —el que havia sigut mestre d'escola al seu poble durant la República— i la seva senyora i filla.

Apart òbviament familiars d'aprop i d'enfora, els veïnats d'un costat i altra i els de davant i darrera; desfilaren per Can Reió les amistats i també els curiosos i curioses.

Les velles amistats dels qui vint o quinze anys enrera havien compartit il·lusions i també desil·lusions. Gent agraïda i reconeixent a la tasca pedagògica d'un bon mestre d'escola per damunt qualsevol altre concepte.

Els curiosos, els qui quan la guerra civil estaven a la part contrària del Mestre Modesto. També alguns d'ells s'apropà per Ca'n Reió a saludar a Don Joan i a la seva família.

Els anys havien passat i no de bades, quinze, vint tal volta. Les coses ja no es veuen amb la mateixa passió. Però —per molt que la història l'escriuen a cada moment els vencedors de torn— els fets queden i no es muden.

Guardo la imatge d'un home baixet, cabells grisos blanquinosos assegut a un balanci davant el portal de Ca'n Reió al carrer Metge Mayol de Fornalutx. Devia ser Don Joan Antoni Modesto i Gallach el qui havia estat el mestre de l'Escola dels Nins del poble dels meus majors i marcat una època de la seva història local.

Al Cel el vegem. A ell i a tots quants d'una banda i altra han estat víctimes d'injustes situacions.

Torre de Can Arbona. L'escola dels nins fornaltuxencs que ensenyava Don Joan Modesto estava molt aprop.

Joan Sastre Escalles 1871-1937, president local d'*Izquierda Republicana*.

Estanislau Guijatro Segura. Mestre de l'Escola dels Nins de Fornalutx entre 1939 i 1954. El mestre que vengué a davant de l'Escola de Costitx on la comissió depuradora el castigà amb set mesos de suspensió i trasllat dintre la mateixa província. A Costitx s'acusava a aquest mestre poc més o manco de les mateixes coses del que a Fornalutx era acusat Don Joan Modesto.

Restaurant Santa Marta. El 18 de juliol de 1955 s'hi inaugurà una centraleta manual de Telefònica.

Banda Infantil Fornalutx dirigida per Mestre Andreu Andreu.

Antoni Sastre Albertí 1892-1968. Afiliat a Izquierda Republicana. Candidat de Republicans federals a les eleccions municipals d'abril 1933. S'estava afeitant quan els falangistes anaren a casa seva per detenir-lo el 30 d'agost de 1936. Vuit anys després passaria una escena semblant amb un germà seu que habitava a Reims (França).

Antoni Caparó Busquets 1893-1973 prevere solleric, regent i ecònom de la Parròquia de Fornalutx entre 1927 i 1950. El Mestre Joan Modesto li hauria posat una multa de 500 pessetes per predicar contra l'Escola laica segons una informació remesa a la comissió depuradora

Recordatori d'Antònia Busquets, Vídua de Vicens (Can Reió) la sogra de Joan Modesto Gallach.

Casa en el camí dit des Siquió, on entre el 6 i el 9 de març de 1938 s'hi hauria celebrat un sopar coincidint amb l'enfonsament del creuer Baleares.

NINS I JOVES DE SÓLLER, EN TEMPS DE LA GUERRA CIVIL (1936- 39) I POSTGUERRA

Francisca Riera Alcina

Resum

És aquest un treball realitzat l'any 1989, com a part de l'assignatura d'història, que dins un curs de reciclatge de català pel professorat de Sóller, realitzarem un grup d'alumnes, professores del col·legi Sagrats Cors, baix la supervisió del professor de dita assignatura, Plàcid Pérez.

Es tractava de posar en pràctica un mètode de treball usat per a la tasca històrica, per a nosaltres poc conegut, com era la recerca d'informació oral, amb l'objectiu de recollir els records de les vivències dels entrevistats, que poguessin reflectir situacions de la vida quotidiana d'aquells temps.

L'objectiu de dur aquest treball a les Jornades, és simplement el donar a conèixer l'existència d'aquesta documentació que està a l'abast de la consulta de qualsevol ciutadà a qui li pugui interessar, per futurs treballs històrics sobre el tema de la guerra i postguerra civil.

ÍNDEX

1. Objectiu.
2. Abast.
3. Continguts.
4. Procediment emprat per a la seva realització
5. Treball realitzat sobre un dels valors recollits: Alimentació

1. OBJECTIU

Donar a conèixer l'existència d'aquesta documentació que sobre el tema es troba dipositada en un fitxer, a l'arxiu de l'Ajuntament de Sóller, a l'abast de qualsevol ciutadà que el vulgui consultar, si el seu contingut pot resultar interessant per a futurs treballs històrics sobre el tema de la guerra i postguerra civil.

És aquest un treball realitzat l'any **1989**, com a part de l'assignatura d'Història, que dins un curs de reciclatge de català pel professorat de Sóller, realitzarem un grup d'alumnes, professores del col·legi "Sagrats Cors" (El Convent), baix la supervisió del professor de dita assignatura, Plàcid Pérez.

Recull un petit fragment de la història del nostre poble relatada per conciutadans, que, malgrat el sedàs que sofreix la memòria al pas del temps, recull aquelles vivències més bàsiques que conformen la vida dels infants, en una edat força impressionable i en circumstàncies no gaire favorables, que en general, determinen la manera de veure i viure la resta de la vida.

2. ABAST DEL TREBALL

La informació recollida es troba distribuïda en 10 apartats, que a la vegada es divideixen en 38 subapartats, fins arribar a abarcar la quantitat de 75 continguts o temes, que els entrevistats anaven contestant, i que després foren transcrits a fitxes., metodològicament ordenades.

Ara resulta obsoleta aquesta manera de fer, però podem pensar que era la manera més habitual de recollir i guardar la informació. No disposaven llavors de les noves tecnologies d'avui. Si que , en el moment de fer el treball (1989) començaven a usar-se el primers ordinadors personals, però no estaven encara a l'abast de la majoria de població.

Tal volta un nou treball, resultat del que acabam de constatar ,pot ser passar tota aquesta informació a format digital.

ENTREVISTATS

Les persones entrevistades són nascudes entre l'any 1911 i 1928. Per tant les edats abarquen entre els 8 i els 25 anys en el començament de la guerra. D'elles, 11 són dones i 9 homes.

16 són nascuts a Sóller, 2 a França, 1 a Aragó i 1 a Palma.

3. CONTINGUTS DEL TREBALL

3.1 AUTOBIOGRAFIA

3.1.1 DADES PERSONALS

- Nom de pila, llinatges i mal nom.
- Lloc i data de naixement.
- Estat civil i nombre de fills.
- Professió.
- Estudis realitzats.
- Idiomes.

3.1.2. ANTECEDENTS FAMILIARS

- Lloc de procedència dels pares
- Edat dels novís.
- Data de matrimoni
- Lloc de celebració del matrimoni
- Residències i desplaçaments
- Professions del pares i possibles canvis.
- Estudis dels pares.
- Nombre de fills i estudis.

3.2 VIDA FAMILIAR

3.2.1 VIVENDA

- Adreça
- Tipus de vivenda.
- Característiques de la vivenda, dependències i mobiliari.
- Altres propietats.

3.2.2. PERSONES QUE CONVIVEN

- Parentesc
- Activitats comuns de les persones que conviven.
- Ingressos totals.

3.3 ALIMENTACIÓ

3.3.1 NOMBRE DE MENJADES

3.3.2 ALIMENTS HABITUALS

3.3.3 PROCEDÈNCIA DELS ALIMENTS

3.3.4 MENJADES ELS DIES ESPECIALS

3.3.5 TEMPS DE FAM

3.3.6 ESTRAPERLO

3.4 VESTIMENTA

3.4.1 TIPUS DE VESTIMENTA

3.4.2 TIPUS DE TEIXITS

3.4.3 PROCEDÈNCIA DELS VESTITS

- Fets nous
- Aprofitament de roba dels majors
- Vestits comprats fets.
- Confecció a casa.
- Confecció a fora (Modista/ Sastre)
- Calçat.

3.4.4 MANTENIMENT DE LA ROBA

3.5 HIGIENE

3.5.1 HIGIENE PERSONAL

- Banys, dutxes, etc.
- Productes utilitzats.

3.5.2 HIGIENE DE LA ROBA

- Rentar a casa
- Rentadores comunitàries.
- Productes de neteja.

3.5.3. HIGIENE HABITATGE

- Emblanquinar
- Neteja general
- Productes de neteja.

3.6 SANITAT

3.6.1 MALALTIES MÉS FREQUENTS

3.6.2 MÈTODES DE CURACIÓ

- Mètodes naturals
- Mètodes farmacològics.

3.6.3 VACUNES

3.6.4 ASSISTÈNCIA MÈDICA

- Metge de capçalera
- Especialistes
- Bruixots
- Assegurances

3.7 ENSENYANÇA

3.7.1 ESCOLA

- Nom de l'escola
- Pública o privada

3.7.2 ORGANITZACIÓ DE L'ESCOLA

- Nombre de mestres
- Servei de menjador.

- Règim internat.
- Horari

3.7.3 ASSISTÈNCIA DELS ALUMNES

- Faltes per motiu de feina
- Faltes per malaltia
- Faltes per causa de la guerra.

3.7.4 RELACIÓ AMB ELS MESTRES

- Tipus de relació.
- Premis i càstigs.

3.7.5 RELACIÓ AMB ELS COMPANYS

3.7.6 MATERIAL ESCOLAR

- Llibres utilitzats
- Material d'impremta o papereria.
- Material de l'aula.

3.8 JOCS

3.8.1 TIPUS DE JOCS

3.8.2 LLOC DELS JOCS

3.8.3 MATERIAL

3.8.4 COMPANYS DE JOCS

3.8.5 ALTRES ENTRETENIMENTS

3.9 CELEBRACIONS

3.9.1 CELEBRACIONS OFICIALS

3.9.2 CELEBRACIONS POPULARS

3.9.3 CELEBRACIONS RELIGIOSES

3.10 VIVÈNCIES RELACIONADES AMB LA GUERRA

3.10.1 FAMILIARS AL FRONT

- Tipus de comunicació amb ell.
- Records entorn a aquest fet.

3.10.2 EFECTES DE LA GUERRA SOBRE LA FAMÍLIA

3.10.3 RECORDS PERSONALS - ANÈCDOTES

4. PROCEDIMENT EMPRAT PER A LA REALITZACIÓ DEL TREBALL

L'aplicació del mètode de recopilar informació oral per a realitzar un posterior treball d'història era l'objectiu d'aquesta tasca, que seria valorada i qualificada a l'assignatura d'Història, dins el curs de reciclatge de Català, pels mestres de Sóller.

Cinc forem les mestres-alumnes que ens engrescarem en dur-lo a terme: Margalida Ferrer Andreu, Catalina Garcia Socias, Aina Pascual Seguí, Àngela Torres Mut i jo mateixa, totes mestres de l'escola del Convent en aquell moment.

L'enfocament del treball era poder recopilar les situacions i vivències de la vida quotidiana dels qui en aquells moments (guerra civil i postguerra) eren nins i nines de la nostra vall.

En primer lloc confeccionarem un llistat de possibles persones a entrevistar, tenint en compte l'edat i que la mostra, perquè fos equilibrada, es dirigís a persones de diferent ideologia, sexe i estatus social.

Elaborarem una bateria de preguntes agrupades per temes, amb els continguts que ens interessava recollir, i després de posar-nos en contacte amb les persones per saber si estaven dispostes a col.laborar i ser entrevistades, ens repartiren les entrevistes a fer, procurant que la relació familiar o d'amistat entre entrevistadora i entrevistat/da fossin la més allunyada possible.

Armades amb bloc i cassette, enllestirem la feina.

Finalment vàrem transcriure els continguts dels cassetes a fitxes, que guardàrem, degudament ordenades, en un fitxer.

Es tenia la idea de que la gent era reàcia a parlar de temes relacionats pròpiament amb la guerra i de la seva posició ideològica al respecte. Però vam poder constatar a mesura que les entrevistes avançaven que hi havia persones que sí estaven per parlar-ne. Algunes amb la condició de mantenir el cassette tancat i d'altres que ho feien ben obertament. Per això referem el guió inicial, es feren entrevistes a gent de més edat, per la qual cosa no consten les seves vivències de la infantesa i canviarem el títol pel de... NINS I JOVES...

L'envergadura del treball programat amb relació amb el temps disponible no ens va permetre entrevistar a totes les persones seleccionades. D'aquesta manera, de les trent-una persona a les que se'ls demanà la col.laboració: set ens denegaren l'entrevista, vint-i-quatre ens donaren el consentiment i

d'aquests n'entrevistarem a vint-i-dues. Tans sols una d'ells va voler quedar dins l'anonimat. Dues de les entrevistes no van poder ser transcrites per errors tècnics. Per tant el treball està compost per vint entrevistes.

Malgrat tots els consells rebuts i les precauacions preses a l'hora de realitzar les entrevistes, la manca d'experiència i la disposició dels entrevistats ens van fer caure en certs errors:

- Dur a terme entrevistes en locals públic, concretament bars, amb els conseqüents renous ambientals.
- Errades amb el maneig dels aparells de gravació, que donaren com a resultat cintes en blanc (una d'elles, per cert, força interessant per la quantitat d'anècdotes i vivències viscudes)
- Errades de conducció de l'entrevista per manca d'intervenció mentre l'entrevistat/da parlaven, provocà cintes d'excessiva durada amb poc contingut relatiu al tema, i quan la intervenció era excessiva limitava les respostes.
- També ens trobarem amb la impossibilitat de transcriure una cinta, per ser la persona d'edat avançada i no se l'entenia per articular i vocalitzar dificultosament. (Havia parlat llargament de la fam que a la seva família havien passat)

5. DADES RECOPILADES D'UN DELS CONTINGUTS

Per finalitzar l'exposició d'aquest treball i a manera d'una petita mostra es transcriuen les dades recopilades a l'apartat on es parla de l'alimentació en aquells moments.

ALIMENTACIÓ

- NOMBRE DE MENJADES

La majoria podien fer tres menjades: dinar, berenar i sopar.

Alguns menys en podien fer quatre.

Uns d'ells en podia fer cinc (contant el berenar de mig matí i de capvespre).

El qui es trobaven al front, a vegades sols en feien una.

Una persona dona a entendre que menjava a la Base Naval.

- ALIMENTS HABITUALS

- Productes de la terra:

Escudella, fava pelada, patata bollida, verdures, faves, llegums secs, ous, sopes mallorquines (si no hi havia pa les feien de patata bollida), moniatos, prebes frita amb ceba, pancuit, aglans cruus o torrats, pa amb oli.

- Llet procedent de les vaqueries de la comarca
- Pa: a manca de farina de blat el feien amb farines de:
 - blat de les Índies
 - d'arròs
 - de garrova
 - de segó
 - Pa banyat ("en fonteta")
- Quan no tenien oli, cuinaven amb "seu de bou" (feia mala olor)
- Carn: aviram, conills, matança
- Peix: el més barat (congre, gerret, rajada), bacallà sec, arengades seques. Algunes cabres o cranques.
- A les trinxeres es menjava a base de conserves (sardines, anxoves, melmelades, xocolata) i el conegut "xusco"
- Algunes de les coses que més faltaven: cafè, pa, sucre.
- En temps de postguerra el personal (militar o civil) que treballava a la Base Naval del Port de Sóller gaudien de subministrament d'aquestes coses.
- PROCEDÈNCIA DELS ALIMENTS
- Dels horts particulars: verdures, fruita, aviram, cabrits i porc.
- Dels olivars: olives, oli, garroves...
Els que no tenien olivars propis anaven a collir als d'altres per una mesura d'oli.
- De la pesca
- En temps de guerra encara es podia comprar gaire bé de tot.
- En temps de postguerra:
 - Subministrament de la Base naval
 - Comprar productes (al Port tot es venia molt car i també hi havia un repartiment de mongetes, ciurons, oli, fideus... per la gent més desfavorida.

- Cartilla de racionament, per obtenir els productes que més mancaven com carn, sucre, llet, pa... Es feia coa de bon matí a les tendes.
- Estraperlo

- MENJADES EN DIES ESPECIALS

- Diumenges i festes importants:
Mataven algun conill, per fer arròs. En temps de caça ho feien amb torts.
Pollastre rostit
Arròs sec.
Sopa de brou.
Canalons.
Escaldums.
Flam o crema a la castanyola (blanc d'ou a punt de neu)
- Nadal: Sopa torrada.
Pollastre. Gall d'Índi.
Cuixa grossa de porc rostida.
Coques de turró (si tenien ametlles)
Coques de Nadal (si tenien farina)
- Pasqua: Panedes, robiols i estrelles.
- Alguns famílies podien fer matances cada any.
- D'altres també podien celebrar Sant Bartomeu a ca el padrí de Sóller.

Per altra banda, testimonis ben diferents són aquests:

- Si podien aconseguir un pollastre ja era un menjar exquisit.
- Coca rodona, frita per mullar dins la llet.
- Es menjava un poc més bé, però no gaire.
- No feien res especial: tot era molt car i els venia just menjar cada dia (un panet amb farina de blat era un tresor)
- No hi havia dies especials. Tots eren iguals.

- TEMPS DE FAM

- Hi ha famílies que donen a entendre que mai els va faltar res. No passaren fam, gràcies a l'estraperlo o al subministrament de la Base.
- Famílies que tenien botiga o forn. No passaren fam, però no es malgastava

res. Encara podien ajudar a altre gent.

- En temps de guerra no es va passar tanta fam com a la postguerra que, a més, va coincidir amb la guerra europea. Els qui acusaren més la situació de mancança eren les famílies que vivien d'un sou. Tot era molt car i faltaven aliments bàsics. Havien de funcionar amb les cartilles de racionament. Molt millor els anava a les famílies que tenien terra: horts, olivars, finques.

- S'afavoria a les famílies amb infants amb el subministrament de llet.

- Anècdotes: Persones que treballaven a la matanza agafaven els aglans de dins les menjadores dels porcs, i els torraven. També era costum anar a cercar aglans agres per terrenys de Sa Capelleta, però en trobaven pocs perquè molta gent en cercava.

- "Després de la guerra no hi havia ni pa, ni doblers, ni res".

- ESTRAPERLO (De Straperlo, nom d'un joc il·legal). Negoci fundat amb l'augment abusiu del preu d'objectes de circulació difícil o clandestina.

- Es practicava amb productes de Sóller, com l'oli (que alguns consideren que és or) i productes del Pla: blat, farina, llegums, fideus, patates...

- Ho solien fer dos o tres pics al mes.

- La necessitat conduïa a la picaresca: de 2 litres d'oli en feien 10, omplint la llauna d'aigua que es tapava amb oli al damunt.

- Els ciurons i altres llegums es passaven camuflats dins la palla. Si la Guàrdia Civil ho trobava, ho requisava.

- A la tornada, a la volta d'en Giret, el tren relantia i la gent tirava els paquets per la finestra perquè a l'arribada a l'estació, la Guàrdia Civil no els ho requisàs. Els familiars recollien els paquets i cadascú reconeixia els seus.

- La gent que no podia fer estraperlo ho havia de comprar tot. Els preus es duplicaven o triplicaven.

(Per un pa de 2 Kg. es podia arribar a pagar 50 pessetes, quan, cavant tot el dia se'n guanyaven 3.

Un pa gros valia el que es podia guanyar en una setmana.

Sóller - Novembre 2013

ELS USOS LINGÜÍSTICS EN LA PARLA DE LA VALL

Laia Ramis Escanelles

Resum

“Els usos lingüístics en la parla de la Vall” pretén analitzar, des de la vessant sociolingüística, la llengua que parlen els habitants de la Vall de Sóller i Fornalutx, i els factors històrics i socials que han fet que el català en aquest territori tingui unes peculiaritats lingüístiques diferents i fins i tot úniques de la resta de parlars que conformen el català de les Illes. L'objectiu de l'estudi, per tant, és descriure, d'una banda, la fesomia del subdialecte solleric i, de l'altra, analitzar l'ús que en fan els parlants. En aquest cas, ens centrarem exclusivament en aquells usos que es desmarquen de la resta de dialectes del mallorquí, com són la neutralització de la *o* àtona en *u* (de manera sistemàtica), l'ús d'un lèxic propi (en alguns casos, però, semblant al d'altres parlars) i la incorporació de lèxic provinent del francès com a resultat de les relacions comercials i culturals amb França durant els segles XIX i XX. Aquests usos no tenen relació entre si, parteixen de factors històrics i culturals ben diferents, però és cert que junts fan de la parla de la Vall una de les més distintives del català de Mallorca.

1. Presentació

“Els usos lingüístics en la parla de la Vall” és un estudi que pretén analitzar, des de la vessant sociolingüística, la llengua que parlen els habitants de la Vall de Sóller i Fornalutx, i els factors històrics i socials que han fet que el català en aquest territori tingui unes peculiaritats lingüístiques diferents i fins i tot úniques de la resta de parlars que conformen el català de les Illes.

L'objectiu d'aquest treball, per tant, és descriure, d'una banda, la fesomia del subdialecte solleric i, de l'altra, analitzar l'ús que en fan els parlants. En aquest cas, ens centrarem exclusivament en aquells usos que es desmarquen de la resta de dialectes del mallorquí, com són la neutralització de la *o* àtona en *u* (de manera sistemàtica), l'ús d'un lèxic propi (en alguns casos, però, semblant al d'altres parlars) i la incorporació de lèxic provinent del francès, com a resultat de les relacions comercials i culturals amb França durant els segles XIX i XX.

Aquests usos no tenen relació entre si, parteixen de factors històrics i culturals ben diferents, però és cert que junts fan de la parla de la Vall una de les més distintives del català de Mallorca.

El material a partir del qual es basteix l'estudi està extret del meu projecte

de final de carrera, lliurat a la Universitat de les Illes Balears el setembre del 2008, i comprèn vint enquestes fetes a persones d'edats i ocupacions diverses. Tot i que només aprofitaré per a aquest treball els resultats de les enquestes dels joves i els vells, per tal d'accentuar la diferència generacional i comparar els resultats entre dos grups socials ben diferenciats.

Comptat i debatut, les pàgines que vénen a continuació són fruit de moltes hores de recerca i conversa, i el final d'un procés de treball de camp fet porta a porta. Tot plegat, amb la intenció de descobrir, partint d'uns coneixements previs sobre la matèria, el comportament dels parlants en l'ús que fan de la seva pròpia llengua, i dels factors extralingüístics que en formen part.

2. L'ús lingüístic

Abans de començar a analitzar les dades de les entrevistes del 2008 convé deixar clar el concepte d'*ús lingüístic* i fer palès l'interès que pot tenir, en l'entorn de la sociolingüística catalana, un estudi sobre els usos d'una varietat determinada.

El TERMCAT defineix l'ús lingüístic com: "La utilització d'una llengua determinada i d'una varietat lingüística determinada regulada per unes normes implícites d'adequació, relacionades bàsicament amb la identitat social del parlant i de l'oient, el tema, el lloc i la intenció".

Segons aquesta definició, fer un determinat ús lingüístic no depèn, per tant, del parlant, sinó d'una sèrie de normes, implícites en el funcionament intern de la llengua, que regulen el que és més adequat per a cada situació. Així, podem afirmar que l'ús lingüístic està directament relacionat amb l'entorn en què viuen els parlants, i depèn, per tant, d'una sèrie de factors externs que juguen un paper important en el procés comunicatiu i, alhora, amb el pas del temps, transformen la realitat d'aquests usos, ja sigui per causes polítiques, econòmiques o culturals.

Arribats a aquest punt, és evident que el factor extern jugarà un paper rellevant a l'hora d'entendre els usos lingüístics dels parlants de la Vall. I és que, com ja he esmentat al principi d'aquest article, els fenòmens lingüístics que caracteritzen aquesta varietat són fruit de les característiques de l'entorn i dels esdeveniments històrics que s'hi han dut a terme.

3. Caracterització de la parla de la Vall

Passem a explicar ara quins són els fenòmens lingüístics que caracteritzen aquesta parla. El solleric és un dialecte distintiu pel fet de ser l'únic de l'illa de Mallorca que tanca sistemàticament la vocal àtona *o* en *u*, norma que sí segueixen la resta de dialectes del català oriental. I comparteix, amb els parlants de s'Arracó i del rossellonès, el fet d'haver introduït en la seva varietat un ventall lèxic, més o menys ampli, de paraules provinents del francès. A aquests dos fenòmens hem d'afegir l'ús de determinades formes dialectals, poc arrelades

en la resta de parlars del territori català i, en alguns casos, fins i tot úniques.

Abans de demanar-nos per l'estat actual d'aquests usos hauríem de conèixer l'origen de tot plegat. Quines són les causes que originaren aquests fenòmens?

3.1 El tancament de la vocal *o* àtona en *u*

En el cas de la neutralització de la vocal àtona *o* en *u*, encara no se sap amb certesa el motiu pel qual el solleric segueix aquesta norma. Francesc de Borja Moll (1983) s'hi refereix en un dels seus estudis, on compara el solleric amb el menorquí:

El subdialecte solleric té per principal el tancament de la *o* àtona, que passa a *u* com en el menorquí i l'eivissenc, mentre que la resta de Mallorca conserva el so de *o*. Té també la peculiaritat de perdre completament la *i* intervocàlica, com ocorre a Menorca. Aquests dos fets, algunes coincidències lèxiques com l'existència de l'italianisme *tià* (cassola) a Sóller i a Ciutadella de Menorca, i el fet d'abundar alguns cognoms ensems en aquestes dues poblacions, fa pensar que hi deu haver hagut una immigració de Ciutadella cap a Sóller, de la qual no podem fixar per ara la data, ni aproximadament.

Són evidents, per tant, les semblances entre ambdós dialectes, però el fet de no poder constatar si hi hagué o no un repoblament de Menorca a Sóller ens obliga a no agafar com a bona aquesta teoria. D'altra banda, als anys 60, Catalina Mas Targa va lliurar a la Universitat de Barcelona una tesi de llicenciatura titulada *El habla en el Valle de Sóller*. En aquest treball intenta explicar el perquè d'aquest fenomen però només constata que a la documentació de l'arxiu comencen a aparèixer esporàdicament casos de neutralització a partir del segle XVII.

Durant aquests darrers mesos he tingut l'oportunitat de consultar els manuscrits de l'Arxiu Municipal de Sóller que daten del segle XV i he trobat algun cas de dissimilació vocàlica que podria ser l'origen d'aquest fenomen. De fet, en la resta de parlars els casos de neutralització començaren també en aquest mateix segle. Si aquesta teoria al final es confirma podríem explicar el cas de Sóller com un cas aïllat, on el fenomen aparegué de forma espontània, per mor de la mateixa evolució de la llengua i les característiques geogràfiques de l'entorn. Però això ja forma part d'un altre treball.

En qualsevol cas, el que sí és cert és que l'aïllament geogràfic del territori, el fet de viure entre muntanyes, sense contacte directe amb altres pobles, va facilitar el manteniment d'aquesta neutralització, fins i tot en paraules noves. Però en aquest darrer segle, l'obertura i el contacte amb l'exterior i el moviment demogràfic han debilitat aquest fenomen, sobretot en les generacions més joves. L'anàlisi dels usos lingüístics, en aquest cas, serà molt important per intentar explicar l'estat les normes que regulen aquest fenomen en l'actualitat.

3.2. El cas dels gal·licismes

En el cas del lèxic provinent del francès, sí que en coneixem els motius. De fet, durant aquests darrers anys s'han publicat alguns llibres sobre l'emigració dels sollerics a França, cosa que denota la petjada que deixà en la societat sollerica aquesta anada al país veí, avui dia encara ben visible en l'arquitectura, la llengua i fins i tot en els records familiars.

Per conèixer a fons els motius pels quals els sollerics hagueren de fer les maletes i agafar el primer vaixell cap a França ens hem de traslladar al segle XVI, moment en què començà el comerç de la taronja. En la documentació del segle XVII, la taronja de Sóller ja es comercialitzava a Catalunya i a les costes del Llenguadoc. De fet, no és d'estranyar que els sollerics exportessin la fruita a l'altra banda del mar, ja que era més ràpid anar en vaixell fins a França que pujar i baixar el coll per anar a Ciutat. El mercat de la taronja, per tant, anà canviant a poc a poc el poble de Sóller, que s'hagué d'adaptar a les exigències del comerç per mar, i arribà al seu punt més àlgid entre el 1820 i el 1860.

Hem de tenir en compte, però, que aquest cultiu només estava disponible en una certa època de l'any. Per això, de juny a novembre es potenciava l'exportació d'altres productes, com els teixits o l'oli.

Antoni Vicens Castanyer (1993) esmenta en el seu llibre les distintes destinacions del comerç solleric, des dels intercanvis illencs amb Menorca o Eivissa, els ports del sud de França (Canes, Niça, Marsella...) amb un nivell molt alt d'exportació, i fins i tot el litoral català i l'Horta de València, el llevant peninsular fins a la Gran Bretanya, i els ports d'Orà, Alger i Bugia. Tot plegat, deixa entreveure una intensa activitat comercial i ens fa pensar que els sollerics vivien al marge de la societat mallorquina.

Si tot això hagués seguit com fins al moment no hauria estat necessària l'emigració a França. Catalina M. Bernat Joy (1999) explica en el seu llibre com, en la dècada dels anys seixanta del segle XIX, una estranya malaltia perjudicà els tarongers de la Vall i els inhabilità per produir taronges. Alguns autors apunten com a causes principals la humitat generada per un excés d'aigua, o un càncer que no va permetre absorbir la saba reparadora, o fins i tot la sobreabundància d'electricitat que originava un ressecament de l'epidermis vegetal. Avui dia, es creu que va ser per mor de la fil·loxera.

En aquell moment del segle XIX, la societat sollerica, que tan sols disposava de la tradició marítima i depenia del comerç de la taronja, es va veure immersa en una crisi econòmica. Una part de la burgesia d'aleshores decidí invertir part del seu capital en el sector tèxtil, però un altre grup decidí emigrar al sud de França. Entre el 1918 i el 1932, el Setmanari *Sóller*, la publicació de l'època, deixa palesa de les anades i vingudes a França. Els sollerics establiren els seus negocis primer a la zona del Llenguadoc i més endavant a Borgonya, Bretanya o fins i tot Alsàcia.

La comunicació amb Mallorca no es va arribar a perdre mai, gràcies a

l'intercanvi de cartes i postals, però sobretot gràcies al Setmanari *Sóller*, que cada setmana ofería les notícies locals més importants als qui vivien a França.

Els joves que emigraren a França es casaren i tingueren fills, i aquests fills aprengueren la llengua francesa però, en general, aprengueren també la llengua dels pares. I d'altra banda, aquests petits nascuts a França esdevingueren parlants bilingües, però amb la peculiaritat de no saber el castellà.

En els inicis del segle XX la bona vida els donà l'esquena amb l'arribada de la Gran Guerra. Començaren les dificultats de venda i fins i tot de subsistència, i tots els qui aconseguiren els papers per abandonar el país deixaren el negoci i tornaren a Sóller. Els qui quedaren visqueren uns anys més tard una nova crisi, la de la dictadura franquista i el tancament de la frontera. Per no parlar del dur episodi de la Segona Guerra Mundial, succés que obligà els emigrants a fugir cap al sud.

Deixant de banda les conseqüències de la guerra, els sollerics no perderen mai el desig de tornar al seu poble, i de morir a casa. Les dates del retorn definitiu se situen entre la dècada dels anys trenta fins al anys seixanta. És evident, per tant, que tant l'estada a França com el retorn dels emigrants tingué unes conseqüències tant socials com econòmiques molt notables, però en aquest article ens centrarem únicament en les lingüístiques.

El retorn dels emigrants a Sóller va influir descaradament en el lèxic solleric, per mor de la incorporació d'una sèrie de gal·licismes i expressions franceses que substituïren en alguns casos els mots vigents en català. Alguns d'ells s'han anat perdent al llarg dels anys, però d'altres es mantenen vius encara ara. Un dels objectius d'aquest article és identificar l'ús d'aquests gal·licismes en la societat sollerica actual.

Un altre motiu pel qual es fa interessant aquest estudi sobre els gal·licismes és que sobre el tema només s'ha publicat un sol article, escrit per un professor de la UIB, Jaume Corbera, qui als anys vuitanta entrevistà sollerics i solleriques amb la intenció de recollir els mots francesos vigents en aquell moment en la parla de al Vall. En fer l'anàlisi dels usos, tindrem en compte el seu estudi i compararem les dades de fa trenta anys amb les actuals, per tal de veure quins mots s'han perdut i quins s'han conservat pel camí.

3.3. El cas del lèxic local

Finalment, en el cas de formes dialectals locals, no cal dir que cada poble té la seva manera d'anomenar els referents més propers; de fet, són aquestes paraules, juntament amb els costums i les tradicions, les que construeixen la idiosincràsia de cada lloc. En el cas de Sóller, analitzarem aquell lèxic seleccionat en un primer moment a l'hora de fer les entrevistes, però n'afegirem de nou, extret de consultes i aportacions posteriors. És evident que aquest no és un estudi definitiu, sinó una simple mostra dels usos actuals.

La tria del lèxic està feta, d'una banda, a partir de l'observació, del contacte

diari amb la gent de Sóller, i de l'altra, d'alguns reculls, com el que fa Miquel Arbona (1977) o Catalina Mas Targa en la seva tesi de llicenciatura. A més, també hem volgut incloure una llista de paraules amb entrada a l', en les quals es fa referència a Sóller. El recull forma part d'un treball més ampli, on figuren les referències al *DCVB* de diferents pobles de Mallorca. El treball, dirigit per Joan Melià als anys noranta, es repartí entre quaranta professors i alumnes de diferents pobles, cada un dels quals hagué de consultar la quarta part d'un volum i anotar les entrades en què apareixia esmentat cada poble.

4. L'entrevista

Abans d'entrar en els detalls de l'anàlisi dels usos, convé explicar breument l'estructura i el contingut de l'entrevista, eina fonamental per al treball de camp. L'entrevista es distribueix en dues parts: la primera inclou un grapat de preguntes referides a la vida personal de l'entrevistat (lloc i data de naixement, origen dels pares i padrins, estudis, professió, antecedents francesos).

A l'hora de seleccionar els entrevistats, pensàrem en un primer moment en persones que fessin vida a Sóller, amb una parla menys contaminada per la resta de parlars; però aquest perfil no representa tota la comunitat sollerica. De fet, són molts els sollerics i solleriques que treballen a fora, a Ciutat o a pobles del voltant. Per tant, no hauria estat creïble presentar només un perfil d'entrevistats d'aquesta mena, per la qual cosa reunírem persones d'edats, ocupacions i orígens ben diversos, la majoria amb les arrels al poble, però altres provinents d'altres llocs.

En un altre episodi, seria interessant fixar l'interès en els immigrants i veure de quina manera aprenen la varietat local, i si assimilen tots els trets lingüístics propis del lloc. A simple vista, podem considerar que l'escola hi juga un paper important, però en qualsevol cas, això formarà part d'un altre article.

La segona part, i la més important, la conforma el qüestionari d'imatges i preguntes. En aquelles paraules en què l'entrevistat podia respondre sense la necessitat de fer-li una pregunta hem optat per mostrar-li una imatge, amb la qual aconseguim que gairebé no hi hagi interferència per part de l'entrevistador. Però, en aquells mots o expressions en què es fa difícil la representació pictòrica hem fet una pregunta als entrevistats.

5. Anàlisi dels usos lingüístics

Una vegada fetes les entrevistes i comptabilitzat els resultats, ja es pot començar a analitzar l'ús que es fa de cada fenomen lingüístic. En alguns casos, els resultats són els esperats i en d'altres no tenen res a veure amb allò que es podia preveure. El fet de comparar els usos lingüístics de dues franges d'edat ben diferenciades pot conduir a pensar que els resultats ens mostraran un ús més conservador, en el cas de la generació dels vells, i un ús més escàs en el cas dels joves. Veurem, però, com la variable de l'edat no és l'única que

s'ha de tenir en compte a l'hora de fer un estudi d'aquestes característiques.

5.1. La neutralització de la vocal àtona *o* en *u*

És cert i sabut que el tancament de la vocal àtona *o* en *u* és un fenomen vigent i ben arrelat en la parla de la Vall. Allò que ens interessa avaluar en aquest article és si aquesta norma s'ha traslladat també a les paraules noves. Són diversos els factors externs que ens poden fer pensar, ja des d'ara, que en els neologismes no es tanca sistemàticament la vocal, fet que denota la pèrdua progressiva entre els parlants més joves.

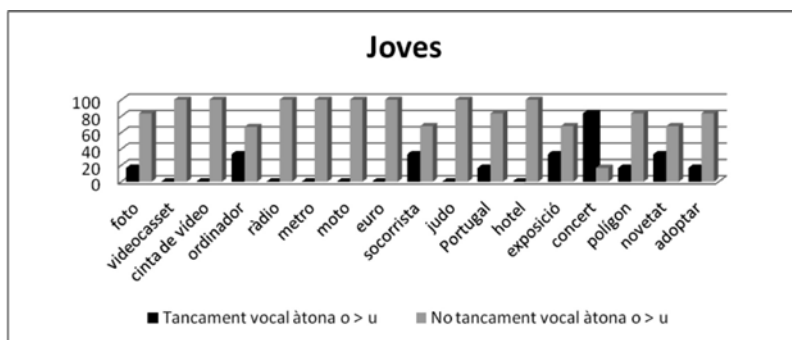
En aquest cas, per tant, totes les paraules seleccionades per al qüestionari són neologismes, alguns més nous, com *programari*, *compactar*, *consumidor*, i d'altres no tan nous, com *ràdio*, *moto* o *cinta de vídeo*. Si només haguéssim optat per aquells mots de recent incorporació no hauríem pogut fer la comparació entre la generació més jove i la més vella. En qualsevol cas, n'hem fet la distinció, perquè pot ser interessant perfilar la tendència que ha seguit la norma al llarg dels anys.

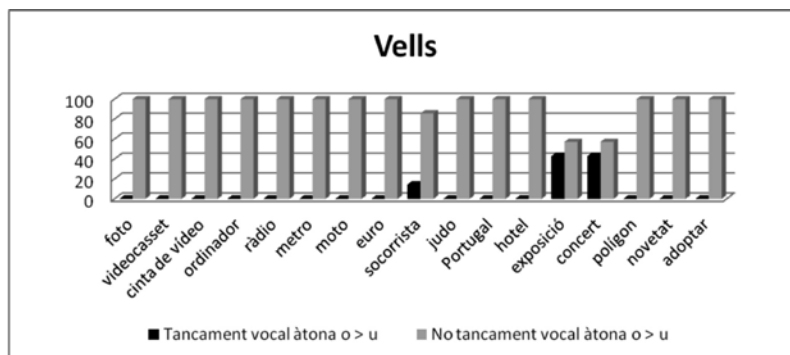
Per tant, convé tenir en compte aquests dos factors:

El temps	neologismes antics (<i>ràdio</i>, <i>Portugal</i>, <i>adoptar</i>, <i>concert</i>, <i>electrònic</i>...) neologismes moderns (<i>quiropràctic</i>, <i>correu electrònic</i>, <i>dopatge</i>, <i>tecnologia</i>...)
La posició de la vocal	inicial (<i>octaedre</i>, <i>hotel</i>...) medial (<i>ratoli de bolla</i>, <i>trompetista</i>, <i>exposició</i>, <i>concert</i>...) final (<i>euro</i>, <i>judo</i>...)

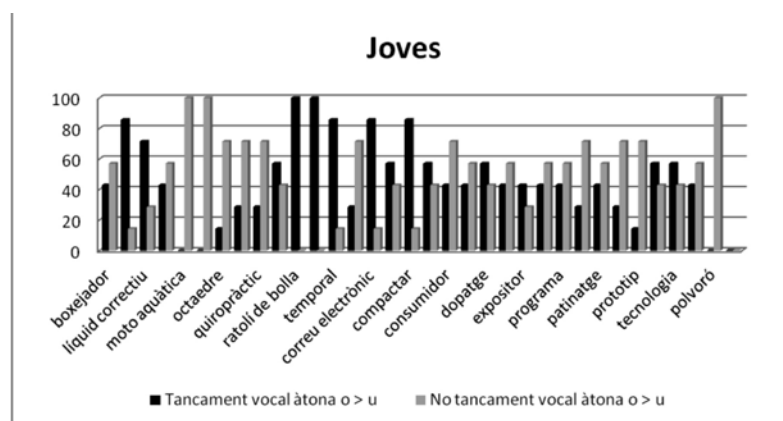
Els resultats es mostren en els següents gràfics:

a. En el cas dels neologismes antics, distingim entre l'ús que en fan els joves i els vells:

b. En el cas dels neologismes moderns, només en valorem l'ús que en fan els joves, per un motiu ben evident, el sector més vell de la societat desconeix la majoria d'aquestes paraules:

En aquests resultats, allò que crida més l'atenció és el debilitament que ha patit el tancament vocàlic en els neologismes, tant de nova incorporació com en els de fa cinquanta anys. En general, per tant, la norma ja no és dominant en les paraules noves, ni ho serà en les que vindran en un futur.

Per què, llavors, aquesta norma té continuació, d'una manera més o menys efectiva, en la resta de parlars, com el menorquí o l'eivissenc i, en canvi, en el solleric no? La resposta a aquesta pregunta recau en el grau de conscienciació dels parlants. Els parlants de la Vall es consideren un grup minoritari en relació amb la resta de parlants de Mallorca, i això fa que en alguns casos dissimulin les peculiaritats del seu dialecte per sentir-se més propers al grup dominant. A més, avui dia ho tenen molt bo de fer per comunicar-se amb la resta de Mallorca. Són molts els qui treballen a fora, i molts els qui, d'altra banda, han vingut a viure al poble des d'un altre lloc.

D'altra banda, si tenim en compte les variables esmentades anteriorment, podem observar com la posició vocàlica no determina una major o menor pèrdua d'aquest tancament, per tant no és un factor significatiu per esclarir les causes d'aquesta tendència.

Sorprèn, a més, que l'ús d'aquesta norma sigui més habitual en els neologismes moderns (en el cas de *ratolí de bolla*, *temporal*, *correu electrònic*, *compactar*, *tecnologia*...) que en els antics, on els únics neologismes pronunciats de forma tancada són *concert* i *exposició*.

Si la tendència és que el tancament es vagi debilitant progressivament, els resultats haurien d'haver mostrat aquesta progressió. Però els gràfics no mostren una continuïtat en aquest sentit. De fet, aquesta incongruència s'explica fàcilment per un altre factor.

La majoria dels neologismes antics, com *hotel*, *moto*, *vídeo*, *polígon*, es pronuncien en o perquè són préstecs que han passat primer pel filtre del castellà, i de fet s'han incorporat en la nostra llengua amb la pronúncia castellana. D'aquesta manera, s'explica per què és més freqüent aquesta tendència en els vells que en els joves.

I pel que fa als dos neologismes antics, *concert* i *exposició*, es pronuncien en u perquè, tot i ser dos mots relativament nous, tenen més vigència en la nostra parla, i estan identificats com a dos mots catalans. En altres casos, el mot nou és un trencament d'un altre mot. En aquest cas el mot antic es pronuncia en u però el mot trencat ho fa en o, seria el cas de *motocicleta* > *moto*.

En els neologismes moderns, es compleix la neutralització en un bon grapat de paraules, però la tendència és la conservació de la vocal àtona o. En el primer cas, els joves, en general, segueixen la norma en paraules com *trompetista*, *ratolí de bolla*, *temporal*, *correu electrònic* i *comprimir*. En algun d'ells, aquest tancament està condicionat per un mot més antic (en el cas de *ratolí de bolla* < *ratolí*, o *correu electrònic* < *correu*).

En altres mots, d'incorporació recent, com *boxejador*, *moto aquàtica*, *octaedre*, *quiropràctic*, *xopet*, *consumidor*, *emmoquetar*, *logopeda*, *processador*, *prototip* i *tridimensional*, no es compleix la norma de tancament vocàlic. Ens fixem que hi ha una tendència a no neutralitzar en aquells casos en què la vocal és a l'inici del mot, sobretot en els prefixos *pro-*, *logo*, *quiro-*. Però s'hauria de mirar més exhaustivament per saber si aquesta tendència és sistemàtica o no. Entenem que en aquests casos la no neutralització torna a ser conseqüència de la interferència castellana. De fet, alguns entrevistats han respost directament el mot castellà quan se'ls ha demanat pel referent, com en el cas de *xopet* < *chupito*.

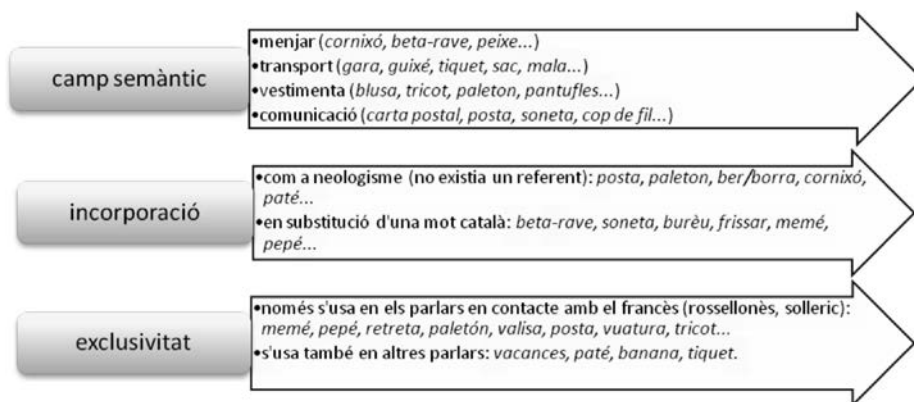
Finalment, un altre motiu pel qual no s'ha fet el tancament en aquests mots és simplement pel desconeixement inicial que en tenien els parlants. Alguns no han sabut què respondre a la pregunta, i per aquest motiu han quedat fora del grup.

Analitzats els resultats sobre la neutralització, descobrim que els indicis del principi s'han complert i, per tant, allò que sospitàvem és el que s'ha reflectit a les entrevistes. Els factors pels quals és evident aquest debilitament ens aporten una idea nova, i és que la tendència va lligada a la relació que tenen els parlants amb el castellà. En els darrers anys, els mitjans de comunicació i la immigració han intensificat el contacte amb el castellà, i si en un futur aquesta relació segueix intacta o s'accentua, els resultats seran encara més significatius.

En relació amb això, paga la pena fer referència a la tasca duta a terme des de fa un grapat d'anys a l'escola de Sóller. Jaume Albertí, mestre del poble, durant l'entrevista que li férem per aquest article, comentà que un dels objectius que s'havia marcat com a docent era el d'incitar la conscienciació del tancament vocàlic *o > u* en els infants. Tal vegada, a la llarga, aquesta norma esdevingui un fenomen no espontani, adquirit tan sols a través de l'escola, sobretot en el cas d'infants provinents de matrimonis no catalanoparlants o mixtos. En qualsevol cas, la continuïtat de la nostra llengua només pot tenir sentit si al darrere hi ha una escola en català, que es preocupa tant per la unitat de la llengua com per mantenir vius els trets característics propis de cada poble.

5.2. El lèxic provinent del francès

A diferència de la classificació que hem fet tant en el lèxic local com en la neutralització vocàlica, en aquest cas no hem distribuït els gal·licismes en diferents sacs ja que entenem, en aquest cas, que s'ha de valorar el lèxic en conjunt. Però, sí que podem tenir en compte alguns factors:

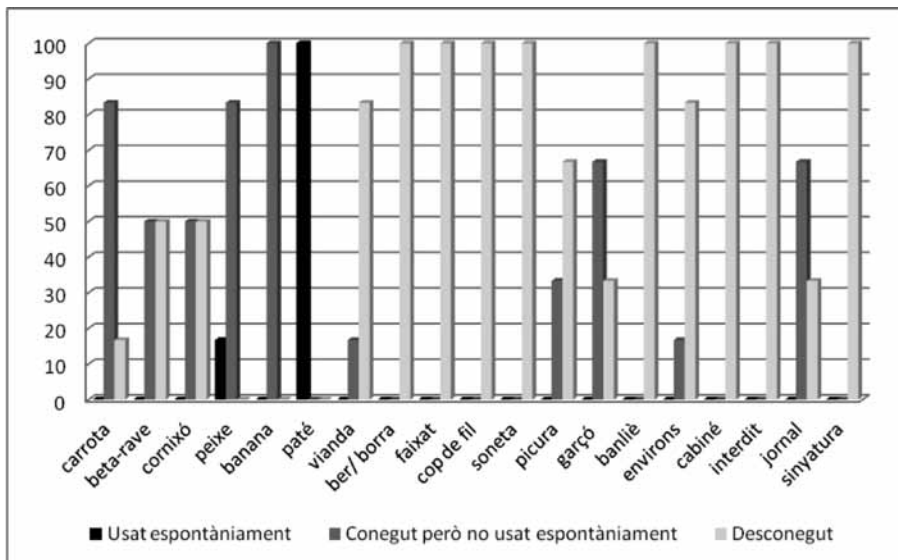
A més, per tal de valorar de manera exhaustiva l'ús que se'n fa, de totes aquestes paraules, hem tingut en compte tres variables a l'hora de fer les entrevistes:

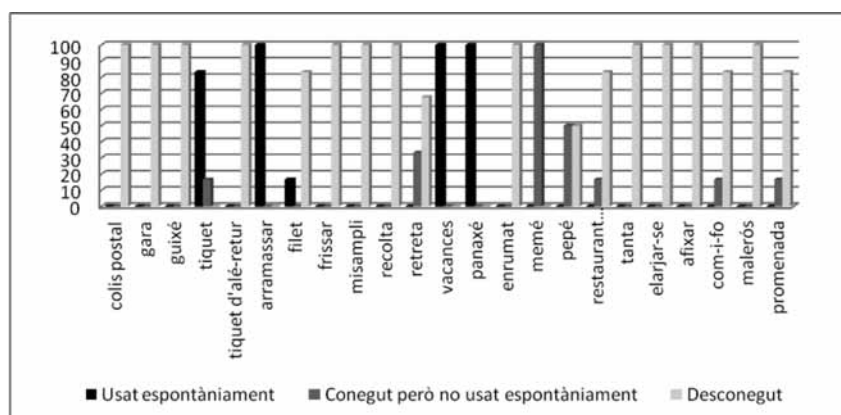
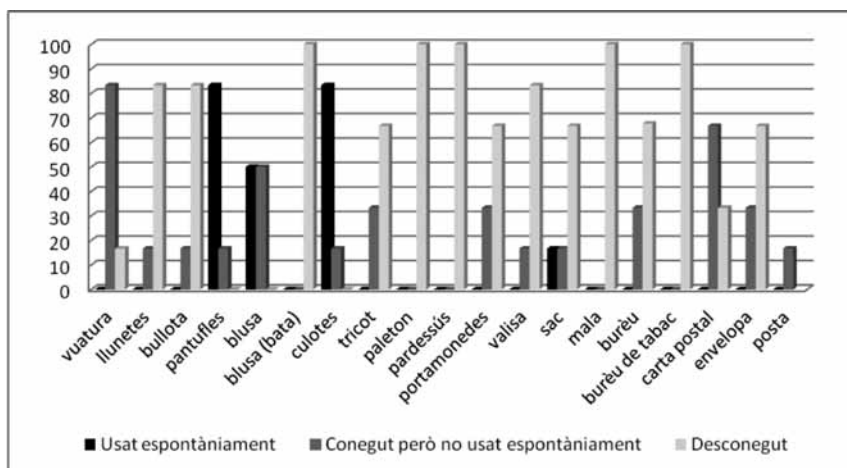
ús espontani	• els entrevistats han usat aquest mot com a resposta a la pregunta del qüestionari.
ús no espontani però mot conegut	• els entrevistats han usat un altre mot però han reconegut que coneixen el mot francès.
mot desconegut	• els entrevistats no han usat mai aquest mot i no el coneixen.

La distinció entre els usos ens pot donar informació molt diversa, tant en el cas del lèxic francès com també en el lèxic propi. El fet que un entrevistat conegui el mot però no l'usi espontàniament vol dir que aquella paraula segueix viva, com a mínim, en un sector de la societat. En canvi, si l'entrevistat desconeix per complet el mot, i es comprova que aquest desconeixement es generalitza en la resta d'entrevistats, sobretot en el cas dels joves, significa que la paraula s'ha perdut en una generació anterior, o bé perquè ha estat substituïda per un altre mot català, o bé perquè s'ha perdut el seu referent, o en darrer cas, i el més extens, perquè s'ha substituït per un castellanisme.

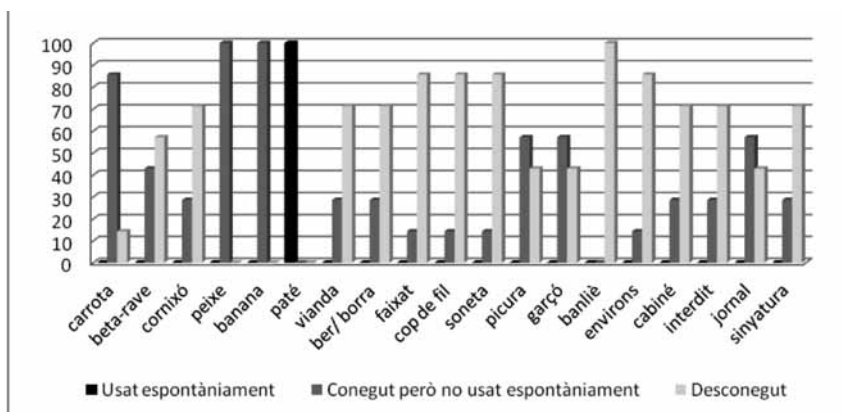
Els resultats de les entrevistes es troben recollits en el següents gràfics, en els quals hem fet distinció, com en la resta de casos, entre l'ús dels joves i els vells.

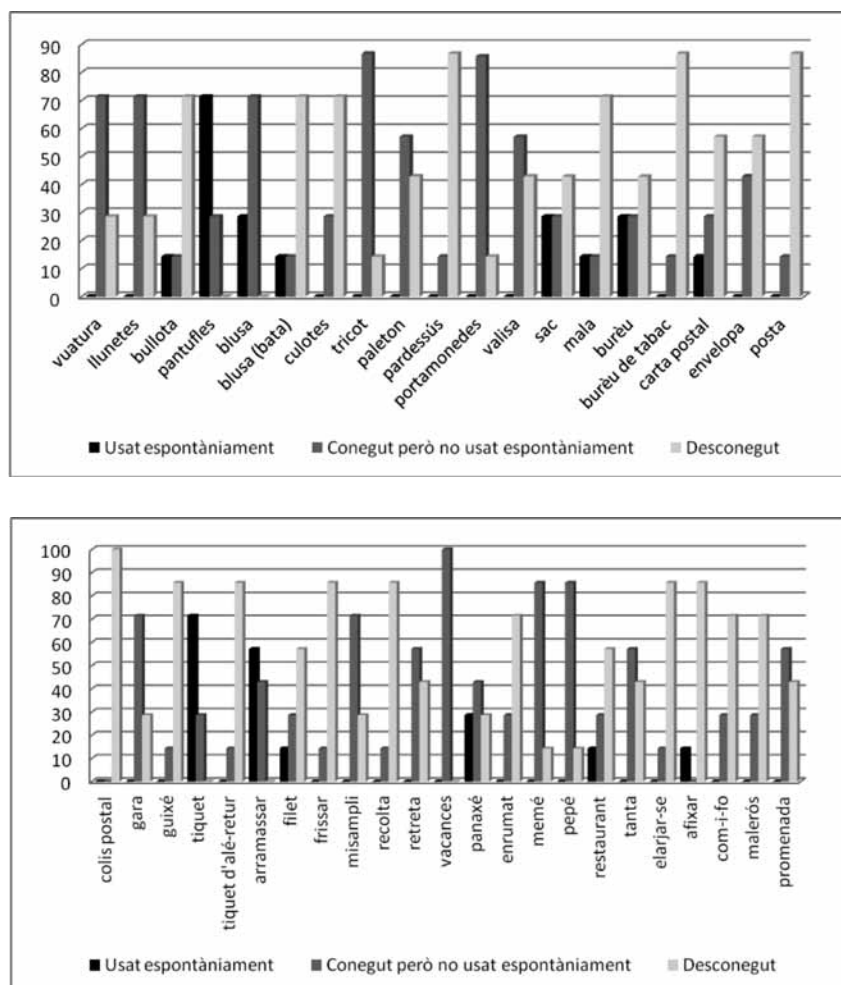
a. En els joves:

b. En els vells:

En un primer cop d'ull, podem constatar que els gal·licismes a la Vall de Sóller tenen data de caducitat. En comparar els resultats de les entrevistes amb els de l'article de Jaume Corbera, dels anys vuitanta, observem diferències significatives, algunes de les quals capgiren l'evolució que en principi haurien d'haver seguit en l'actualitat. Sobretot si tenim en compte l'ús que se'n fa, si és espontani, o si el mot és conegut o desconegut pel parlant.

Quins són els gal·licismes usats espontàniament avui dia? En el cas dels joves, *paté*, *pantufles*, *culotes*,¹ *tiquet*, *arramassar*, *vacances* i *panaxé*. Mentre que en el cas dels vells, els gal·licismes més arrelats són: *paté*, *pantufles*, *tiquet* i *arramassar*.

1 Pronunciat a la francesa.

Les diferències entre ambdues generacions no són gaire evidents, sobretot si tenim en compte que vacances només es podria valorar com a gal·licisme en la generació dels vells, ja que entre els joves és una forma estàndard del català incorporada a través de l'escola, i la paraula predominant de fa uns anys a Mallorca era *vacacions*.

D'altra banda, per als joves els *culotes* són els calçons de ciclista i no una peça de roba interior, per tant ja no és un gal·licisme incorporat arran de l'emigració a França, sinó per un contacte posterior amb el francès. Finalment, en el cas de *tiquet*, cal dir que el mot està molt influït pel *tiquet* castellà, fet que en condiciona l'ús entre els parlants sollerics.

Si comparem aquests gal·licismes amb els que esmenta Jaume Corbera en el seu article les diferències són ben evidents. Fa trenta anys, els mots ben arrelats fins i tot entre els joves eren: *arramassar*, *beta-rave*, *blusa*, *bullota*, *carrota*, *cornixó*, *filet*, *frissar*, *misampli*, *pantufles*, *paté*, *peixe*, *portamonedes*, *recolta*, *retreta* i *vacances*.

Ara, podem comprovar com molts d'aquests mots s'han deixat d'usar espontàniament en la generació dels vells i en alguns casos són totalment desconeguts entre els joves, exceptuant els casos esmentats anteriorment. El que està clar, és que la davallada ha estat notable, i tot apunta que d'aquí a trenta anys la pèrdua serà encara més considerable.

A més, convé fer referència als gal·licismes no usats espontàniament però coneguts pels parlants. En el cas dels joves, *carrota*, *peixe*, *banana*, *garçó*, *jornal*, *vuatura*, *blusa*, *carta postal* i *memé*. Són paraules que ja no formen part del vocabulari habitual d'aquests parlants, cosa que ens fa pensar que d'aquí a uns anys, en una generació posterior, hauran desaparegut completament.

I si a l'article de Jaume Corbera, fa trenta anys, els mots *banana*, *picura*, *memé* i *pepé* eren usats amb normalitat entre els vells però només eren coneguts entre els joves, ara comprovem que formen part de la llista de mots coneguts però no usats espontàniament entre els vells. Ara també hi podem afegir els mots: *carrota*, *peixe*, *garçó*, *jornal*, *vuatura*, *tricot*, *paleton*, *portamonedes*, *valisa*, *gara*, *misampli*, *retreta*, *vacances*, *tanta* i *promenada*. Per tant, l'evolució natural camina cap a un progressiu desús del lèxic francès.

Finalment, trobem els gal·licismes desconeguts, aquells que ja han perdut la seva vigència en la parla de la Vall. Els joves, en general, ja no coneixen els mots: *vianda*, *ber/ borra*, *faixat*, *cop de fil*, *soneta*, *picura*, *banliè*, *environs*, *cabiné*, *interdit*, *sinyatura*, *llunetes*, *bullota*, *blusa (bata)*, *tricot*, *paleton*, *pardessus*, *portamonedes*, *valisa*, *sac*, *mala*, *burèu*, *burèu de tabac*, *envelopa*, *posta*, *colis postal*, *gara*, *guixé*, *tiquet d'alé-retur*, *filet*, *frissar*, *misampli*, *recolta*, *retreta*, *enrumat*, *tanta*, *elarjar-se*, *afixar*, *com-i-fo*, *malerós*, *promenada*, *politesa* i *retratat*.

De tots aquests gal·licismes, *bullota*, *frissar*, *misampli*, *recolta* i *retreta* estaven ben arrelats entre els joves de fa trenta anys, però els qui són avui dia els seus fills no els han sentit dir mai.

En la generació dels vells, la llista de gal·licismes no és tan llarga però no deixa de ser quantiosa: *beta-rave*, *cornixó*, *vianda*, *ber/borra*, *faixat*, *cop de fil*, *soneta*, *banliè*, *environs*, *cabiné*, *interdit*, *sinyatura*, *llunetes*, *bullota*, *blusa (bata)*, *culotes*, *pardessus*, *mala*, *burèu de tabac*, *carta posta*, *envelopa*, *posta*, *colis postal*, *filet*, *guixé tiquet d'alé-retur*, *frissar*, *recolta*, *enrumat*, *restaurant*, *elajar-se*, *afixar*, *com-i-fò*, *malerós*, *politesa* i *retratat*.

Si les prediccions de fa trenta haguessin arribat a bon port, avui dia, *beta-rave*, *cornixó*, *soneta*, *filet*, *frissar* i *recolta* haurien de ser ben coneguts entre els vells, però en general els resultats ens diuen el contrari. Les causes són diverses: els gal·licismes han estat substituït per formes catalanes (*beta-rave* > *remolatxa*), o per formes castellanques (*cornixó* > *pepinillo*) o se n'ha perdut el referent (*recolta*).

D'altra banda, alguns mots han evolucionat o s'han conservat juntament amb altres mots. És el cas de *cop de fil*, desconegut tant pels joves com pels vells, però molts reconeixen haver sentit l'expressió *cop de telèfon* en el sentit de "telefonada". Un altre exemple seria el mot *tricot*, del qual avui dia se'n conserva l'expressió *fer tricot* o *tricotar*, en el sentit de "fer calça" o "fet a mà".

I finalment, el mot *arramassar*, un dels gal·licismes més arrelats entre els joves, ha ampliat el seu significat a "retirar la taula". Els vells només usen el mot en el sentit de "arreglar la casa" o "ordenar les coses", però els més joves també l'usen a l'hora de retirar els plats de la taula.

En conjunt, per tant, els resultats parlen més d'un record que d'un ús actual del lèxic francès en la parla de Sóller, i amb el temps la majoria dels mots que avui dia només es coneixen hauran desaparegut completament. Aquells que continuïn vigents, amb els anys, seran el reflex d'una època en què Sóller fou més francesa que mallorquina.

5.3. L'ús del lèxic propi

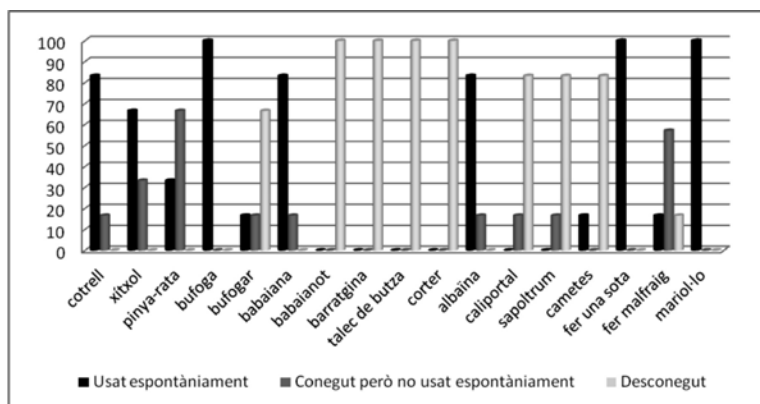
A l'hora d'analitzar l'ús de les paraules dialectals s'han tingut en compte les mateixes variables que en el lèxic provinent del francès, ja que allò que ens interessa és veure, d'una banda, si la persona diu esporàdicament el mot, però de l'altra, constatar si coneix o no aquella paraula. En cas de conèixer el mot, vol dir que els pares, els padrins o persones del seu voltant l'usen o l'han usat, però ell ja ho ha deixat de fer, per tant, el seu ús s'està perdent.

A banda d'això, la tria de paraules no s'ha fet de manera aleatòria. En aquest cas, no s'ha valorat com a factor principal, si el mot era exclusiu o no de la varietat sollerica, sinó que s'han classificat les paraules segons la seva formació. Així, distingim tres grups de paraules:

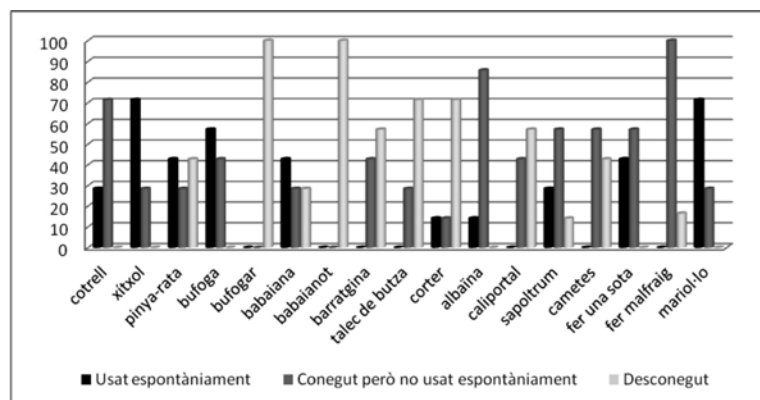
Formes creades a partir de l'ètim del mot predominant en català:	Formes genuïnes sense mot precedent:	Formes que han agafat el significat d'un mot precedent però en canvien el significat:
<i>Cotrell, xítzol pinya-rata, bufoga, bufogar</i>	<i>Babaina, babaianot, barratgina, talec de butza, corter, albaina, caliportal, sapoltrum, cametes, fer una sota, fer malfraig.</i>	<i>mariol·lo</i>

A l'hora de comptabilitzar les dades, distingim entre els usos dels entrevistats joves i els usos dels entrevistats vells, tal com es mostren en els dos gràfics següents:

a) Els joves:

b) Els vells:

Una vegada feta l'anàlisi de les entrevistes comprovem que les formes dialectals arrelades entre el jovent són: *bufoga*, *fer una sota*, *mariol·lo*, *cotrell*, *babaiana*, *albaïna*. De les quals, les tres primeres són usades de forma espontània per tots els entrevistats. En canvi, en la generació dels vells, les paraules usades habitualment són ben poques: *xítzol* i *mariol·lo*.

Pel que fa a la resta de paraules que no s'usen espontàniament però en certa manera encara es coneixen entre els joves són: *pinya-rata* i *fer malfraig*. I entre els més vells: *cotrell*, *albaïna*, *sapoltrum*, *cametes*, *fer una sota* i *fer malfraig*.

Finalment, la llista que comprèn el lèxic desconegut torna a ser la més llarga. Els joves ja no coneixen els mots: *bufogar*, *babaianot*, *barratgina*, *talec de butza*, *corter*, *caliportal*, *sapoltrum* i *cametes*. I als vells tampoc no els sona *bufogar*, *barratgina*, *talec de butza*, *corter* ni *caliportal*.

A l'hora de contrastar les dues generacions comprovem, tal com havíem previst, que els vells coneixen més formes dialectals que els joves, però descobrim que els joves usen un major nombre de mots de manera espontània. Fet que ens sorprèn en un primer moment però que podem explicar per dos motius:

El primer és que en alguns casos el mot actual té un significat diferent al de fa una sèrie d'anys. Així, el mot *albaïna*, originàriament significa "boirina", però amb els anys s'ha convertit en sinònim de *brusca* o *brusquina*. Per això els joves ja usen la paraula en aquest sentit però els vells encara fan la distinció entre una i l'altra.

El segon motiu és que el recull de paraules que hem demanat a les entrevistes no inclou en absolut totes les formes pròpies de la parla de la Vall, sinó que intenta ser-ne una representació. I descobrim, per exemple, que en lloc de *talec de butza*, la majoria dels vells diuen *blanquet*, o *varia negra* en lloc de la forma *cametes*. O en el cas de l'expressió *fer una sota*, alguns coneixen *pegar una sota*.

I si hi afegim, a més, que en la generació dels vells hi ha quatre persones que no han nascut a Sóller, sinó que hi han anat a viure de petits, hem de tenir en compte la influència de la llengua dels pares en la primera etapa d'aprenentatge.

D'altra banda, és interessant explicar el cas del mot *mariol·lo*. A l'*Alcover-Moll*, es defineix com:

1. Peça de vestit a manera de camiseta, feta de llana negra o fosca, que es duïa damunt la camisa en lloc del jac (Mall)
2. Actualment, camiseta (en la pagesia de Mallorca)

Però, a Sóller diuen *mariol·lo* a l'insecte coleòpter de l'espècie *Coccinella septempunctata*, és a dir, al poriol. Aleshores, per quin motiu han agafat el mot i li han canviat el significat? Ens trobem davant un cas únic i no documentat

fins al moment, ja que no en trobem referència al *Diccionari Català-Valencià-Balear*, ni tampoc l'esmenta Moll (1983). Tot i que podem atribuir el canvi semàntic a una relació de semblança entre el mot *mariol·lo* i el mot *poriol*. De fet, mariol·lo sembla haver-se format de la composició entre *poriol* i *mariquita* (*mari-ol* > *mariol·lo*).

Així doncs, no podem arribar a una conclusió certa sobre l'origen d'aquest mot, per això necessitaríem saber el moment en què va prendre ús entre els parlants de Sóller. Però sí podem assegurar que és un mot ben arrelat entre ambdues generacions, per tant ja s'usava fa un bon grapat d'anys i ho seguirà fent en un futur.

Arribem a la conclusió, per tant, que el lèxic propi de la Vall està en constant evolució, i bastit d'un nombre indeterminat de paraules molt difícils de reunir, en conjunt, en un estudi com aquest. I n'és una mostra la quantitat de referències a Sóller que surten a l'*Alcover-Moll*. De la llarga llista feta en el recull esmentat anteriorment, hem seleccionat aquells casos en què s'especifica que el mot és característic de Sóller, o com a mínim, un dels seus significats.

Per contra, hem destriat aquelles paraules en què s'hi feia referència, d'una forma o una altra, a través de cites o exemples, ja que creiem que, en aquest cas, no són significatives per a aquest estudi. I per no ser repetitius, hem descartat també els mots inclosos des d'un principi en aquest article, *barretgina*, *environs* i *pinya-rata*.

Lèxic característic de Sóller amb entrada a l'*Alcover-Moll*:

1. **Balandrina:** *Malandrina* (Sóller): *Bel·landina* (Santanyí): Acció pròpia de gent de poc seny o de pocs escrúpols (Mall.)
2. **Bajà:** Col d'ull cònic, escapçat, que no és acopada ni flori (Sóller).
3. **Berrugar:** Preparar per a teixir el cotó i altres fibres, ajuntant d'un en un, fent berruga, tots els fils d'una peça ordida als del peçol que es deixa passat al pinte en acabar de teixir cada plegador (Sóller). Variants: *berrugador*, *berruguí*.
4. **Bessa:** Defecte del teixit, caracteritzat per mancar-li un fil d'ordit (Sóller).
5. **Buola:** *Bujola*
6. **Bordelès:** *f.* Bóta que té la testa que li surt molt, amb un travesser en el fons i unes clavilles a cada cap.
7. **Calota:** Element del dispositiu que mou els fils d'ordit en els telers de mà en teixir glassa de volta (Sóller).
8. **Canadell:** Galleda o buiola que té una doga més llarga que les altres i que serveix de mànec (Sóller).
9. **Capmaga:** Fer capmaga: anar com a d'amagat (Sóller).
10. **Cardaina:** Salistre, vent molt fred de tramuntana (Sóller).
11. **Desxernir:** Netejar i destriar els materials barrejats d'un portell, d'un esboldrec, etc., per posar-los en condicions d'edificar (Sóller, Bunyola).
12. **Encanyar:** Embastonar, disposar les troques sobre canyes per tenyir-les (Sóller).
13. **Endefinar:** Endevinar (Sóller, Eiv.).
14. **Enfembrat:** Engrescat, molt agradat d'una cosa (Sóller).
15. **Engonfar:** Engronsar (Sóller, Búger, Campanet)

16. **Encorronadora:** Mecanisme dels ordidors de bóta que serveix per a enrotllar l'ordit sobre el plegador; poltre (Sóller).

17. **Entretesta:** Defecte del teixit, consistent en una clariana transversal que es produeix sobre curtes extensions de la roba i que sol esser causada per un funcionament defectuós del mecanisme collador (Sóller).

18. **Esquetjar:** Lloc pedregós, ple de pedres desiguals i amb moltes esclatxes entre elles (Sóller). Hi ha S'Esquetjar de Son Coll i S'Esquetjar de Montcaire, noms de paratges situats prop de Sóller.

19. **Fernera:** Aglomeració de neu que es fa per la muntanya en els llocs on el vent regolfa (Fornalutx, Sa Calobra).

20. **Filassega:** Cordelló d'estopa que els boters empren per a fer la lligada als cercols de fusta (Sóller).

21. **Gallufa:** Collidora d'olives externa, o sia, vinguda d'un altre poble (Sóller).

22. **Gàngula:** f., vulgarisme, per glàndula (Sóller).

23. **Galima:** Robatori. Especialment, robatori casolà; acte de treure amagadament una cosa de la casa i dur-la a vendre (Sóller, Mancor).

24. **Grielles:** Graelles (Vilafr. del P., Maestrat, Sóller).

25. **Llarot:** Llot (Sóller)

26. **Nyiga:** Insecte que ataca les oliveres (Sóller). Vegeu Nyica.

27. **Nyoc:** Manyoc, aplec irregular de coses (St. Feliu de G., Sóller).

28. **Panal:** Peça de forma de segment circular que forma part del fons d'una bóta (Sóller).

29. **Paparró:** fig. Cop de puny dalt el cap (Sóller).

30. **Pepida:** fig. Cadarn de les vies respiratòries; constipat fort de pits o de gargamella (Barc., Sóller, Men.)

31. **Puer:** Puaiere (Camp de Tarr., Sóller).

32. **Rana:** Inflamació de les glàndules salivals (St. Feliu de P., Sóller, Porreres).

33. **Rapa:** Conjunt de les flors d'olivera (Ll., Urgell, Conca de Barberà, Camp de Tarr., Cast., Lluçena, Sóller, Men.).

34. **Rascle:** Estampar al rascle: procediment modern per a estampar a mà els teixits, i especialment els mocadors; consisteix en impregnar de color les superfícies que hom vol estampar, fent passar la solució gomosa de colorant a través d'una glassa de seda molt clara i resistent que s'hi aplica al damunt; aquesta, preparada convenientment per a servir de bac i de motlle a l'hora, va muntada ben tibant a un marc de fusta, i, segons el dibuix a reproduir, porta tapades amb una matèria impermeable les parts on el colorant no ha de travessar, deixant al descobert, com un calat, les corresponents a les superfícies que han d'esser colorides; la impregnació es fa uniformement amb un rasclat que fa anar el colorant de banda a banda dins la cubeta (Sóller).

35. **Terrista:** Mariner que no està matriculat com a tal (val., Sóller).

36. **Villera:** Bitllaire, dona que prepara les bitlles de trama, anomenades ací viles (Sóller).

Tots aquests mots formaven part del lèxic solleric en el moment en què es va dur a terme la tasca del Diccionari, a principis del segle XX. De tots ells, però, només en podem assegurar l'existència al Diccionari, determinar el grau de vigència actual entre els parlants hauria de ser part d'un altre treball de camp. Tot i que podem afirmar que molts d'aquests mots, alguns lligats a la pesca, la producció tèxtil o l'agricultura, han desaparegut per mor de la pèrdua dels seus referents.

Finalment, trobem que és interessant incloure en aquest article l'aportació de Catalina Mas Targa (1960), tot i que en el cas del lèxic recollit en el seu treball com a característic de la parla de Sóller no en podem validar l'autenticitat, com a mínim en aquells casos en què les paraules no apareixen a l'*Alcover-Moll*. És probable que tots aquests mots formessin part del vocabulari habitual dels sollerics, però per ventura la manera com s'han transcrit aquestes formes no ha estat la més adequada. Per aquest motiu hem marcat amb un asterisc les paraules que creiem que no són correctes, però per fidelitat al text les transcrivim talment:

*Anlevassada**, *asplumicar**, *bufa dijuna*, *calabriens**, *careno*, *covo coïdor*, *culet de pa*, *gran die*, *enreunetjar**, *fesols de la reina*, *foguero*, *gatarul·la*, *gutarru**, *marruquetjar**, *neu de pedàs*, *oli de presa*, *pastor major*, *pegar esquenada*, *penya tallada a flor*, *pesilledor**, *peu de safà*, *presó*, *punt ballador*, *rèbul**, *safà**, *sacana*.

En aquest mateix treball, l'autora inclou una sèrie de paraules que apareixen al *Diccionari*, però no en el sentit en què eren usades a Sóller als anys seixanta. D'aquests mots, en podem fer més cas, sobretot perquè hi trobem alguns exemples esmentats anteriorment:

Aixurbar, *aplega-mans*, *arruixada de fred*, *banyetes*, *barquera*, *bossot*, *brollar*, *cabassó*, *congria capiró*, *corter*, *destra*, *esmenar*, *gargamellot*, *gavatxo*, *gitar*, *malfrat*, *mariol·lo*, *minar*, *moixó*, *orella d'ase*, *pampolar*, *pleta*, *posador*, *raia i solrec*.

Amb tot, el treball de camp ha esdevingut un recull de totes les aportacions que s'han fet sobre el lèxic característic de Sóller a través del temps. En aquest article només hem pogut verificar-ne l'ús d'una petita selecció, però creiem que és interessant aportar tot el conjunt per posar de manifest la riquesa dialectal d'aquesta parla.

6. Conclusions

Arribats al punt i final, creiem que aquest article és interessant per dos motius. Primer perquè descriu el català que es parla a la Vall de Sóller i Fornalutx i les característiques principals que el distingeixen de la resta de parlars de l'illa: el tancament vocàlic, els gal·licismes i el lèxic propi. I la descripció que se'n fa pertaïx de l'anàlisi dels usos lingüístics de cada fenomen.

Així, hem pogut comprovar com la neutralització actualment es mostra dèbil en els neologismes, en aquells casos en què hi ha una influència del castellà, però en canvi es manté fidel quan el parlant és conscient que aquell mot és propi de la seva llengua.

Als gal·licismes, en canvi, els espera un futur més incert, i és que els resultats mostren una evolució cap a caiguda en l'ús d'aquests mots. Avui

dia s'usen de forma espontània tan sols una minsa representació (*arramassar, panaxé, pantufles...*) dels que foren fa uns anys mots ben arrelats entre la societat sollerica (*carrota, cornixó, beta-rave, promenade...*). La majoria d'ells han esdevingut en l'actualitat un record del passat col·lectiu, d'una època en què Sóller tingué França com a principal referent.

I en el cas del lèxic propi, els resultats de les entrevistes mostren un ús ben viu d'algunes formes dialectals, com *albaïna* o *mariol·lo*, i a pesar de la diferència generacional, creiem que el seu ús prevaldrà en un futur, sempre i quan els parlants siguin conscients de la riquesa dialectal de la seva parla.

Però aquest no és l'únic motiu pel qual paga la pena interessar-se per aquest article. Conscients de la poca feina que s'ha fet sobre la parla de Sóller, hem volgut confeccionar el nostre treball amb les aportacions que feren sobre la matèria altres autors, com Catalina Mas i Jaume Corbera; de tal manera que al final hem tret a la llum una nova aportació, que a la llarga esperem que es converteixi en un capítol més d'un treball més extens sobre la parla de la Vall.

Referències bibliogràfiques

Alcover, Antoni Maria... [et al.]. 1968-1993. *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexicogràfic i etimològic de la llengua catalana en totes les seves formes literàries i dialectals, recollides dels documents i textos antics i moderns, i del parlar vivent al Principat de Catalunya, al Regne de València, a les Illes Balears, al departament francès dels Pirineus Orientals, a les Valls d'Andorra, al marge oriental d'Aragó i a la ciutat d'Alguer de Sardenya*. Editorial Moll, Palma.

Arbona, Miquel. 1977. *Converses solleriques. Un poc cada setmana (1964-1974)*. Editorial Moll. Ciutat de Mallorca.

Bernat Joy, Catalina Maria. 1999. *L'anhel de tornar a Sóller. Emigrants: canvi social i progrés econòmic*. El Gall Editor. Sóller.

Corbera Pou, Jaume. 1981. "Gal·licismes a la Vall de Sóller". *Randa*, 12.

Corbera Pou, Jaume i Montoya Abat, Brauli. 1998. "L'efecte retorn dels antics emigrants mallorquins a França sobre el parlar de l'Arracó". *Randa*, 41.

Coromines, Joan. 1980-1991. *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Curial Edicions Catalanes. Barcelona.

Moll, Francesc de Borja Moll. 1983. *Materials de divulgació filològica*. UIB. Palma.

Moll, Francesc de Borja Moll. 1990. *El parlar de Mallorca*. Editorial Moll. Mallorca.

Vicens Castanyer, Antoni. 1993. *Sollerics a França: passions i quimeres (1860-1940)*. El Tall editorial. Mallorca.

Setmanari Sóller. Anys 1885-1977.

Setmanari Sóller. Bodas de diamante. 1885-1960.

Arxiu Municipal de Sóller

www.termcat.cat

COSIDORES DELS ANYS D'ENTREMIG DEL SEGLE XX

Aina Colom Calafat, Francesc Lladó i Rotger i Jaume Albertí Sastre

Resum

L'objectiu d'aquesta comunicació és obtenir informació a través de diferents entrevistes sobre el gremi de cosidores locals. Hem realitzat un qüestionari i farem diverses entrevistes a cosidores ja majors que tenen coneixements importants del que fou —i és encara avui—, l'ofici de cosidora en aquesta vall. Volem donar-los les gràcies per haver volgut col·laborar a deixar escrit un tan important testimoni.

Entre els anys trenta i seixanta del segle XX l'ofici de cosidora era com un privilegi. Les dones que tenien taller obert, és a dir que cosien per altri, tenien el do de ser prudents, discretes i pacients. Gaudien d'un cert "saber fer" que les clientes apreciaven, ja que anar a ca la cosidora per triar la moda d'un vestit o anar a assetjar-se'l era per elles un esplai. Amb la cosidora no parlaven tan sols de la llargària de les mànigues o de les falde, o si el vestit havia de dur l'escot rodó o en punta, o si les havia de caure més cenyit o més balder. A ca la cosidora les parroquianes sabien que podien esplaiar-se dels seus petits enutjos i alegries familiars ja que ella en guardaria el secret. Escoltar era per ella un hàbit i un art fins al punt de no sorprendre's si li confiaven adesiara els noms de les amants dels pares dels seus infants.

Posseïen una bona dosi de paciència perquè hi havia casos que, al primer assaig, la moda del model que havia escollit la clienta no li agradava quan el se veia posat, i s'havia de retocar com si de bell nou es començàs. Així mateix havien de ser tolerants amb les al·lotes que aprenien a cosir que adesiara s'erraven.

Per cobrar el compte que resultava de la feina feta, a més de la roba, els botons, sivelles, cremalleres, espatlleres... no podien tenir pressa. Moltes mares de família d'aquells temps, no disposaven de sou ni de rentes pròpies i per evitar donar explicacions al seu espòs havien de reunir part del muntant de la factura de la modista, retallant el que rebien pel manteniment de la casa.

Pel que fa a la relació que hi havia entre la mestressa i les al·lotes dels tallers on anaven a cosir, regnava l'amistat, l'alegria i l'ajuda. El lema de molts de pares d'enviar les seves filles a aprendre de cosir, com diu la veterana i sàvia en moltes matèries Antònia Sastre Sastre, era: "el cosir per una dona és una arma per defensar els interessos de la casa".

N'Aina Colom manifesta: "Com que ma mare era del parer de les que

pensaven com diu l'experimentada cosidora, quan vaig tenir 14 anys, m'envià a aprendre de cosir a ca Na Salvà ja que hi havia una certa amistat entre les dues famílies. Però jo no vaig començar l'aprenentatge per ser cosidora sinó per aprendre de fer-me un vestit. Així que el primer dia ma mare em donà tres metres de roba de retorç amb un tramat d'espiga amb mescla de colors: negre, gris i un poc de blanc, que havia comprat per fer una camisa a mon pare per fer feina. Es pot pensar la poca il·lusió que jo tenia per cosir-me aquell pedaçot obscur. Catalina Salvà em tallà la bata tota d'una peça dient-me que havia de passar una embasta fluixa per damunt els senyals del guix de color que figuraven damunt la roba com patrons. Em digué que prenguéss una post d'aquelles que es posen damunt la falda per passar les eixamplis. Vaig començar per l'esquena estirant el fil com si embastàs i agafant la tela amb la mà esquerra. Sebastiana Busquets, que cosia vora meu, feu retrocedir el fil de les bastes i em digué de tenir la roba plana damunt la post. Les bastes de l'esquena de la bata, convertides en eixamplis, quedaren, davant la meua decepció, a la meitat del que havia embastat. Vaig batallar, els matins de cinc o sis setmanes, per fer-me la bata, ja que anava a cosir de les nou a les dotze. Hi vaig anar durant dos anys. Al migdia anava a dinar amb la meua germana a les Escolàpies i els capvespres hi aprenia comptabilitat, mecanografia i dibuix. Record que clavar les mànigues i el coll fou el més difícil. Però tampoc fou fàcil aprendre de repuntar dret, de perfilar sens estirar massa el fil, perquè les voreres no quedassin arrugades, d'entornar perquè les puntades no es vessin i cosir el dobles que els punts no es notassin per l'endret. Com que no vaig saber fer traus per embotonar-la, hi vaig cosir tancadors o "cierres" que feren encara la bata més lletja. Podeu pensar amb quina poca il·lusió vaig arribar amb la mostra a ca nostra. Després ja vaig cosir, amb un poc més d'entusiasme, un vestit d'indiana florejadeta per la meua germana i un per jo. Quan vaig acabar d'anar a escola vaig anar a cosir els capvespres durant quatre o cinc anys fins que vaig aprendre el "corte" per correspondència i em vaig arriscar a tallar i confeccionar-me uns vestits d'estiu tota sola.

Guard molt bon record d'aquella època en que vaig col·laborar en el taller de Catalina Salvà. De la bondat i saviesa de la mestressa i de l'ajuda i comprensió de les companyes entre elles: Francisca Mayol, Maria i Margalida Jordà, Sebastiana Busquest, Sebastiana Amengual, Margalida Fontanet, Josefa i Carmen Lopez, Maria Jaume, Magdalena i Antònia Martí, Maria Calvo..."

És d'agrair als membres que organitzen les "JORNADES D'ESTUDIS LOCALS" haver donat lloc a dur a terme aquest treball damunt les cosidores d'una època que no tornarà, les quals han anat desfilant per dins la meua memòria així com eren llavors: alegres, maques i plantoses.

Ve't aquí doncs les respostes al qüestionari que ens han donat modistes de distints tallers i de distintes edats, amb coneixements profunds del que fou el gremi de modisteria local, i del poc que queda encara avui de l'ofici de

cosidora en aquesta vall, que quasi ningú empra. A totes elles volem donar les més expressives gràcies per haver volgut col·laborar en deixar escrit un tan important testimoni.

COSIDORES

Preguntes a cosidores que entre els anys trenta i cinquanta del segle passat anaren a cosir a un taller de modista i que, anys més endavant, algunes d'elles s'instal·laren a compte seu. També s'han fetes a algunes modistes que encara avui cusen per altri.

1) A quina classe social pertanyien les al·lotes que anaven a cosir a un taller de modista i com explicaries el món de les cosidores a l'època en que anaves a cosir?

2) Quins estudis tenien les al·lotes en començar a anar a cosir?

3) Hi havia a Sóller molts de tallers de cosidores?

4) Quantes al·lotes creis que es dedicaven a aquest ofici?

5) A quants d'anys començàreu a tenir l'agulla entre mans?

6) Estàveu contenta de tenir aquest ofici?

7) D'on es treien o es compraven els materials que s'empraven?

8) Disposaven les cosidores de dies lliures?

9) De quantes categories de cosidores es componia un taller?

10) Quins materials i màquines s'utilitzaven?

11) Treballaven amb teles fetes a les fabriques d'àmbit local?

12) Quina classe de vestimenta es feia amb les teles teixides a Sóller?

13) De quin tipus d'il·luminació es servien per veure-hi bé?

14) Quin era l'horari i el sou de les cosidores dels anys quaranta o cinquanta i quin és el d'avui?

15) A quina època de l'any hi havia més feina per les cosidores?

16) Anàveu mudades les al·lotes per anar a cosir?

17) Tenia importància dins la societat que una dona sapes cosir?

18) Com era la clientela de mitjans del segle XX i com és la d'avui en dia?

19) Les edicions que es deien "figurins", quaderns de dibuixos que eren els que dictaven la moda, tenien molta importància a l'hora de triar el model d'abric, jaqueta o vestit que la clienta escollia?

20) Les cosidores que encara avui teniu una parròquia, quina edat tenen els qui en formen part?

21) Quan decidireu passar, de cosidora de taller a tallar i cosir pel vostre compte, vos fou el salt difícil de superar?

22) Hi havia en el poble esdeveniments que influenciassin el fer-se un vestit o una mudada nova per un cert dia?

23) Quina diferència veis entre la roba que cosíeu i la confecció que es ven avui en dia?

24) Després de veure la quantitat de roba mal tallada i mal cosida, que

actualment arriba des de l'Orient i confeccionada amb teixits, que diuen que donen malalties als qui els manegen o vesteixen, creis possible un retorn a la confecció manual local?

25) Creis que el jovent d'avui estaria disposat a agafar l'agulla per guanyar-s'hi la vida?

26) Creis que la gent tendria interès en prendre hi part?

27) Recordau el nom de les al·lotes que cosien en el mateix temps i al mateix taller que vos?

28) Voleu afegir qualche referència més que no consti al qüestionari?

Antònia Sastre Sastre

Antònia Sastre Sastre és una dona llesta i deixondida que té 98 anys. A més de ser una cosidora de categoria escriu poesies i pot contar en veu alta, de memòria, les Rondalles Mallorquines d'en Jordi des Recó, les quals ha relatat repetides vegades a les aules de col·legis i enmig de Sa Plaça, sense errar-se. El seu tendre auditori li diu "Sa Padrineta". Si és un plaer escoltar-la contant contes, és una delícia poder fruit de les respostes que dona en aquest qüestionari. Va començar a cosir als 7 anys (1927).

1) Crec que podíem estar incloses a la classe mitja baixa. Mon pare era un bon menestral ferrer i volia que tant fills com filles tinguéssim un ofici. Jo guard molts bons records de quan anava a cosir a ca na Catalina Salvà. Abans havia anat a ca Sa Capellera, però com que la meva germana anava a ca Na Salvà, mon pare trobà que si un dia haviem de cosir juntes, les dues haviem de tenir el mateix estil. Pot ser que en aquella època n'hi havia que pensaven que érem unes desgraciades, però érem molt felices quan estàvem al voltant del costurer parlant d'enamorats, de cine o de vestits plantosos que, o bé teníem dins les mans, o bé ja els lluien les nostres clientes. En acabar la diada de costura les deu o catorze al·lotes que cosíem juntes anàvem agafades de bracet per travessar Sa Plaça i fer una volta pel Carrer de Sa Lluna. En passar per davant "Es Centro", avui Cafeteria Sóller, els joves ens tiraven floretes, però no n'hi havia cap que ens escometés. Sabíem que entre ells en descobrir la nostra teringa deien: "Ara ve es tercio Salvà", mentre nosaltres passàvem amb el cap ben en l'aire.

2) Jo no en tenia de cap casta.

3) N'hi havia molts de tallers de cosidores. A tots cosien bé però ens els anys trenta o quaranta del segle passat, les cosidores que duïen la doma eren na Catalina Salvà i na Maria Garau fins que aparegueren Francisca Freixa que li deien Sa Francesa per ser filla d'emigrants i Antònia Pastor de "Sa Ruberta", que feren que les que he anomenades primer no brillassin tant. Maria Garau

era una dona molt activa i tenia un taller d'unes 12 al·lotes. A ca na Salvà érem unes quantes més. Ens donava molt bon tracte, era comprensiva i generosa i ens deixava cantar. Nosaltres, polissones, teníem un horari per cantar les cançons segons els passants. Quan el matí, després d'arribar el tren de les nou, passaven pel carrer de Cristòfol Pizà els ambulants de Correus que duïen la correspondència des de Palma, entonàvem un pasdoble alegre. Si algun d'aquests senyors feia una returada i, des del portal, ens deia "olé guapes", i que hi estàvem de contentes! Però, més tard, a les onze sortien diàriament de la parròquia el senyor Rector i el capellà Nussa. La mossa els vetllava i quan voltaven el cantó del carrer de Canals, ens deia "ara venen!" i començàvem, amb tota la nostra força, l'himne d'Acció Catòlica: "Juventudes católicas de España galardón del iberico solar, que llevais en el fondo del alma el calor del más tierno ideal...". Ambdós s'aturaven i benèvolament ens deien: "Això són unes nines!" Mira si ho érem polissones. Però cada horabaixa devers les sis la mestressa ens obligava a resar una part de rosari...

4) No puc donar un nombre cert de les dones i al·lotes que cosien, però crec que entre cosidores, les que cosien a ca els sastres, sastresses i professores de "corte" que també cosien, podien passar les dues-centes que es dedicaven a la costura en els anys quaranta. També podríem contar aquelles que anaven a aprendre de cosir perquè consideraven que el saber cosir per a una esposa, mare de família, contribueix molt als estalvis d'una casa.

5) Vaig començar als 7 anys (1927) a anar a cosir amb n'Aina de Son Puça. Als 11 anys vaig cosir punt per punt el vestit de primera comunió del meu germà petit. Tenia unes mans disminuïdes però falaguerones i escoltava amb molta atenció el que la mestressa m'explicava.

6) Estàvem ben satisfetes de l'ofici. Solíem fer 48 hores per setmana i cobràvem 0,30 pessetes diàries.

7) La majoria de les tendes de Sóller.

8) Els dilluns, si avisàvem que no hi aniríem

9) D'oficials, d'aprenentes i d'una mossa.

10) Llanes, sedes artificials i naturals, crespons, indianes, llistes, lli, cotó... Disposàvem d'una màquina de repuntar Singer.

11) Sí. Empràvem sobretot roba de llista per fer bates per les dones per feinejar dins la casa i "bavaderos" pels infants.

12) Les cosidores que es dedicaven a cosir per home cosien pantalons de retorç, de "mil rayas", granotes de tela blava pels mecànics, camies de llista...

13) De la claror del dia i de l'electricitat quan enfosquia.

14) El sou era molt baix. L'horari de feina era de vuit a dotze i de les dues a les set.

15) Per les celebracions de les festes cíviques del poble i de les religioses en les quals hi havia processons.

16) Anàvem ben posades. Teníem un davantal en el taller per dur a la

feina, en el qual cada cosidora hi tenia les seves pròpies tisores penjades. Pel carrer vestíem correctament. Dúiem per damunt i per davall la roba neta i ben planxada.

17) El cosir per una dona era i és una arma important per defensar els interessos de la casa.

18) Tant eren mares de família que triaven els models pels seus infants, com dones casades o fadrines que escollien els models que volien. Era una clientela exigent tant dins la classe mitja baixa com dins l'alta.

19) Cada any hi havia dues tirades de figurins. Una de primavera-estiu i l'altre de tardor-hivern. Moltes dones sabien el que volien, però n'hi havia d'altres que després d'haver girat i girat les fulles del figurí deien a la mestressa: "vos em tallau el vestit o l'abric, al vostre gust". Actualment no sé com ho fan.

20) No és en el meu cas perquè jo ja no cus.

21) No. Però jo diria que en tallar una peça, com qualsevol cosa que tallam, no ens podem distreure. Quan vaig acabar d'anar a cosir a ca na Salvá vaig obrir un taller per ensenyar a cosir des de les 7 a les 9 del vespre. Fou per mi una gran experiència molt enriquidora pel gran aprenentatge que feren totes les al·lotes que vingueren. Després vaig passar de modista per les esposes dels oficials de l' Estació Naval i les seves filletes, com per exemple les senyores Noval, Pardo, Núñez, Lazaga, Peris, Sharfausen...

22) La inauguració de l'edifici de l'Estació Naval en el Port de Sóller fou un acte de molt de relleu.

Em consta que es feren vestits i mudades noves per assistir-hi.

23) Hi ha confecció ben feta, però no es pot comparar mai a una peça ben cosida a mida del teu cos.

24) No, perquè resultaria massa cara.

25) No.

26) No.

27) Sí. Crec que encara les record a quasi totes. En temps meu en el Taller Salvá venien a cosir: Margalida Payeras, Maria Sitjar, Margalida i Francisca d' Es Gas, Margalida Sastre, Antònia Oliver, Josefa i Carmen López, les dues germanes Frontera, les dues germanes Serra, Maria Jaume, Catalina Mora, Antònia Amengual, Francisca i Maria Ferrà, Margalida Bernat, Antònia Vicens, Catalina Real i Sebastiana Busquets.

28) En aquests moments no me'n acudeix cap.

Margalida Oliver Scarxell

Margalida Oliver anava a escola amb la mestra Mas amb la qual aprengué a donar les primeres puntades. Era una nina espavilada que als 10 anys acompanyava el seu pare quan cada dimecres partia

en carro tirat per una mula carregat de fruita i hortalissa per vendre-la l'endemà en el mercat d'Inca. Romanien a un Hostal. Tornaven a Sóller els dijous després de dinar carregats de galletes d'Inca, de colfloris i d'espardenyes amb soles de roda d'auto que recollien a una espardenyeria de Consell. Margalida aprofitava les hores del llarg viatge per cosir o fer randa. És a dir que ella anava només a l'escola dilluns, dimarts, divendres i dissabtes. Quan als 13 o 14 anys (devers 1940) començà a anar a cosir a ca la Mestressa Antònia Folch, cosidora de roba d'home més coneguda per Mestressa Ferosa, degut al seu fort caràcter i que essent jove viatjava a Barcelona per dur teles per oferir a la seva clientela masculina, la mare de Margalida l'advertí de que la joveneta només aniria a cosir quatre dies per setmana. Ella hi vingué a bé, em diu satisfeta na Margalida. Hi vaig anar fins que em vaig casar. De casada cosia a ca nostra i la mestressa en pagava a tant la peça. Ens parla de les dècades dels quaranta i cinquanta.

1) Les al·lotes que anàvem a aprendre a cosir érem filles dels petits comerciants, dels mestres d'obres, dels hortolans... i el meu món com a cosidora era sà i divertit. A la Mestressa li agradava fer diàriament una volta per Sa Plaça. Ens senyalava tasca pel temps que no hi seria i estàvem obligades a fer-la ben feta. Mai va tenir res que dir.

2) Uns estudis escolars bàsics d'aquell temps.

3) Cosidora de roba d'home, a Sóller tan sols hi havia sa nostra mestressa. De roba de dona n'hi havia moltes però jo no puc dir quantes...

4) Jo no ho sé. A cals sastres Martín i Terrassa, entre ambdós devien ser una dot zena d'al·lotes que hi cosien.

5) Vaig començar a aprendre a tenir l'agulla entre mans de ben petita, quan anava a escola a ca la mestra Mas fent algun brodat o costura. També hi vaig aprendre de fer ganxet. Tenia uns 14 anys quan vaig començar a anar a cosir amb la Mestressa Ferosa. Li deien aquest nom per ser una dona determinada i rebel.

6) Estava molt contenta. M'agradava molt en acabar la feina anar a passejar pel carrer de Sa Lluna. De vegades deia a ma mare "si anava a sa fàbrica guanyaria per ajudar-vos mentre que anant a cosir guany molt poc". Ella em contestava: "però anant a cosir aprens un ofici que més endavant et pot servir".

7) Cada clienta cuidava de dur a la mestressa la roba que li havia de cosir, uns pantalons, una americana o un "traje" de primera comunió.

8) Jo no era fixa. Quan vaig començar a anar a cosir ma mare va posar les condicions de que faltaria dos dies per setmana per acompanyar mon pare a Inca.

9) Na Coloma Palou era la que cosia les peces més delicades. Les altres més o menys sabíem fer les mateixes labors.

10) Llana, vellut, "mil rayas"... Teníem dues màquines de cosir a pedal.

11) Ben segur si les clientes les hi duien...!

12) “Trajes” sencers i pantalons tot sols de “mil rayas”.

13) Cosíem alt el porxo, dins una cambra ben clara i en no veure-hi enceníem les bombetes penjades amb un llarg tros de cordó elèctric al sòtil que pujàvem i davallàvem.

14) De les 9 a les 12 i de les dues a les sis. Si arribàvem amb retràs sortíem també en retràs. Gaudíem d'un ambient familiar i sabíem respectar-lo. No puc precisar el sou que guanyàvem i tampoc sé el que guanya avui una cosidora que va a jornal si és que en queden.

15) Al nostre taller era el temps de les Primeres Comunions.

16) Devora les al·lotes d'avui en dia anàvem mudades per anar a cosir. Fèiem més planta nosaltres que elles no fan actualment, malgrat no fóssim tan maques com és ara la joventut, de la qual crec poder dir que amb la vestimenta que usa fa un trist i desgraciat paper, sobretot si no són de lo més ben fetes.

17) Ma mare volgué que anàs a aprendre a cosir per aprendre a fer-me els vestits per jo i per si tenia infants no hagués de donar a fer la seva robeta.

18) La majoria era de classe mitja baixa.

19) A ca la Mestressa Ferosa no empràvem figurins.

20) No en tenc idea.

21) Havia de posar molta d'atenció. Amidava molt per tallar els pantalons que fou l'única peça que vaig aprendre de tallar.

22) El nostre taller tenia pressa només el temps de les primeres comunions. La nostra clientela tenia ja una certa edat.

23) A mi m'agradava més la roba que cosíem abans, si bé he de reconèixer que la confecció de les marques bones és perfecta. Si les peces no cauen bé damunt qualsevol cos, és una altra cosa.

24) No.

25) No.

26) No ho crec.

27) Coloma Palou, Catalina Català, Maria Isern i jo mateixa.

28) Vull recalcar que em trobava molt a gust dins l'ambient de les cosidores.

Mimi Colomar Boltini

Mimi Colomar començà a cosir als vuit anys vora la seva padrina. Als catorze va anar a cosir al taller de Magdalena “Fonta” on hi feu un bon aprenentatge. Eren els anys quaranta. Anys més endavant dirigí el taller de costura de la “boutique” que obri juntament amb Bàrbara Serra en el carrer de Bauzà.

1) A la classe mitja acomodada però no rica, que els seus pares volien que les seves filles sabessin cosir com bones mestresses de casa o, si convenia, tenir-ne un ofici. Hi havia les al·lotes que anaven a aprendre

de cosir i les que anaven a cosir per guanyar un jornal. També hi havia dones casades que anaven a ca la cosidora per aprendre a fer un doblec.

2) Era una època en que per les nines no era fàcil estudiar batxillerat. Teníem uns estudis senzills que constaven com a primaris.

3) No m'atrevesc a donar-ne una xifra però a mi em consta que a Sòller hi havia bones cosidores i que en els seus tallers l'ambient ha estat sempre alegre, calorós i refinat.

4) No en tenc idea.

5) Tenia 7 o 8 anys quan vaig començar a cosir vora sa padrina. Als 14 anys vaig començar a ca na Magdalena Fonta. I molt més endavant vaig cosir per compte meu.

6) Jo estava molt contenta. El cosir és un art. La cosidora o modista ha de tenir vena d'artista. La feina de l'artista és millorar l'estètica de tot allò que té davant. La modista ha de preveure que la moda i el color del vestit embellirà la clienta. Si un vestit, per molt de moda que sia, no embelleix la figura de la qui el porta val més que no segueixi la moda. De vegades quan veia passar una clienta pel portal del taller amb un paquet de roba ja m'acalorava. Sabia que em demanaria de fer-li un bunyol i no la podria convèncer que el model que em demanava no aniria bé amb la roba que havia adquirida ni amb el seu tipus.

7) Jo comprava els teixits que m'agradaven a Barcelona on anava un pic per any. La casa on jo comprava m'enviava anualment un mostrari.

8) No teníem dies lliures. Si l'haviem de menester el demanàvem.

9) No hi havia categories. Hi havia al·lotes que tenien les mans més aptes unes que les altres, per fer la feina ben feta.

10) Fil d'embastar i fil de cosir de molts de colors. Un maniquí. Dues màquines de cosir amb pedal al primer temps que cosia. A partir de 1960 ja s'introduïren les màquines de cosir elèctriques.

11) No. El nom de "Mimi Boutique", títol de la nostra tenda, devia posar fre per la comanda de peces de vestir amb les teles que es fabricaven a Sòller, encara que vull senyalar que m'hagués agradat cosir alguns "bavaderos".

12) Bates per treballar les dones i "bavaderos" pels infants. Calçons de retorç i granotes blaves pels homes anar a fer feina.

13) Llums amb peu i un altre penjat en el centre que donava la claror damunt la taula on les cosidores estàvem enrevoltades.

14) Per les al·lotes que venien a jornal i les aprenentes, l'horari era de 8 a 12 hrs i de 15 a 19 hrs. Els caps del taller de costura no teníem horari. El jornal de quan vaig començar a anar a cosir no pujava a cinc pessetes per setmana.

15) Abans de les festa de Pasqua, del Corpus i de Nadal.

16) No, però ens agradava anar ben arreglades

17) El saber cosir, per una mare de família, és beneficiós per a les finances de la llar.

18) En general la clientela era bona. No solia fer els comptes llargs (quedar

a deure). Però hi ha que dir que les clientes llargues de compte no solien ser les de casa humil, més aviat eren de classe acomodada.

19) La modista coneix la clienta i sap moltes de vegades el que vol, si bé ella no ho sap explicar. Ben segur que els figurins de llavors i les revistes d'ara poden donar qualche idea oblidada, però en el món de la costura d'avui no hi ha res que no fos en el nostre temps, exceptuant la maquinària per les costures.

20) No ho puc senyalar.

21) Gens ni mica. El tallar no em feu mai por.

22) Pels casaments, les senyores compromeses a assistir-hi, si podien fer-se un vestit nou, el se feien. Així mateix se'n feien per les festes abans senyalades.

23) Sempre hi ha hagut roba ben confeccionada i mal feta.

24) Jo crec que sí. El cosir és una feina molt maca.

25) És mal de dir.

26) Pens que pot ser que el preu frenàs els seus desigs. La feina ben feta pren el seu temps i hi ha molta gent que no ho sabia valorar.

27) Em sap molt de greu però en aquests moments no me venen a la memòria...

28) Em sembla que així mateix hem dit moltes coses sobre el cosir i les cosidores.

Catalina Frau Pastor

Catalina Frau de Can Cambuix, nom de la botiga-form de la Plaça dels Estiradors, era veinada de la modista coneguda per Maria Garau, si bé aquesta cosidora duia els llinatges Casasnoves Casasnoves. Na Catalina era la petita de tres germanes. La major, n'Antònia, no anà mai a aprendre de cosir. Maria, la segona, fou una bona deixeblla del maneig de l'agulla i a una peça de vestir, confeccionada per ella, no s'hi trobava un què dir. La menor entrava i sortia del taller veïnat quan podia i quan volia i quan més l'havien de menester... És ella que respon el qüestionari. Ens parla de les dècades dels quaranta i cinquanta.

1) A la classe mitja baixa. Vull senyalar que enviar la filla a aprendre de cosir suposava un sacrifici per a la família ja que no eren totes que disposassin de molts d'ingressos. El jornal que hagués guanyat anant a "sa fàbrica" era per apreciar.

2) Jo no tenia cap classe de certificat d'estudis, si bé vaig anar a les Escolàpies fins als 17 anys.

3) Hi havia bastantes cosidores que cosien amb una o dues ajudantes. Tallers importants hi havia el de Catalina Salvà i el de Maria Garau.

4) N'hi havia moltes, però no em puc precisar el nombre.

5) Vaig aprendre de tenir l'agulla entre mans de ben petita quan anava a

escola. A saber que és el cosir un vestit no en vaig aprendre mai.

6) Jo no vaig tenir mai el cosir com ofici. A ca nostra hi havia molta de feina. Anava al taller de part de capvespre. Sols passava eixamplis o planxava o cosia algun doblec. He de dir que les meves eixamplis eren apreciades per les altres cosidores perquè les passava espesses. Quan s'obrien quedaven ben marcades damunt les dues parts de la tela.

7) Generalment moltes clientes compraven les teles allà on volien i la duïen a la modista per cosir vestit, abric o "traje-jaqueta". Maria Garau tenia un mostrari de la casa Santa Eulàlia. També es feien arribar directament des de Barcelona, els botons pels abrics, que eren macos tant en forma com en colors. Anaven destinats a aquelles dones més remirades que no volien dur el que altres dones duïen.

8) No. Pots pensar...! Les al·lotes que anaven a cosir feien feina de dilluns a dissabte i aquest dia no se n'anaven fins que, tot el que estava llest, quedàs ben planxat.

9) Hi havia les mosses, les aprenentes i les que sabien acabar de tot una peça.

10) Llana, cotó, seda natural i artificial, estam,... agulles de cap blanc i de cosir, didals, senyadors de guix de colors i maquina de cosir a pedal.

11) Es treballava adesiara amb la llista.

12) Quan estava de moda el dur "can-can" es feren vestits de llista ja que és un gènere que, emmidonat, té tendència a estufar-se. Fou una època en que les fàbriques de Sóller teixiren unes teles alegres i vistoses. També amb roba de llista retxada o de quadrets es feien vestits per infants adornats amb punt d'abella.

13) Teníem dos llums de puja i davalla, penjats a l'endret del "costurero" i un altre que il·luminava la maquina de cosir.

14) De les vuit a les dotze i de les catorze a les devuit. Jo no vaig cobrar mai. Però les qui rebien un sou era de deu reals per setmana, o sia de 2,50 pessetes per sis dies de feina.

15) Per Sa Fira, per la festa del Corpus, de la Puríssima i de Nadal.

16) No, però anàvem ben curioses i fèiem planta.

17) Si, molta. Era un avantatge per les mares el poder cosir "bavaderos" i vestits pels infants.

18) Entre la clientela de Maria Garau es podien contar moltes senyores en bona situació financera. Però això no vol dir que fossin les més corrents de comptes. Moltes vegades saldaven els deutes més aviat les que menys tenien.

19) Maria Garau rebia els figurins directament des de Barcelona i solia aconsellar el model de vestit que ella preveia aniria millor a la clienta.

20) No és el meu cas.

21) Tampoc és el meu cas.

22) Per assistir a un casament. També hi havia un cert entusiasme entre

el jovent femení per ser convidat a la celebració del sopar-ball de la nit de la Festa de la Mare de Deu del Carme organitzada per l'oficialitat de la Base Naval en el qual s'exigia a les senyores el vestir de llarg.

23) Hi ha una bona diferència, però també es poden comprar peces ben fetes.

24) No, de cap manera.

25) Tampoc. Sens poder pensar que és possible tenir una clientela no es pot obrir un taller.

26) No.

27) Record a: Maria Joy, Jane Maria Seguí, Antònia Calafell, Rosita Colom, Catalina Bennassar, Antoinette Rullán, Maria la meva germana,...

28) No tenc res més a dir..., diu pensativa.

Isabel Suau Canals

Isabel Suau Canals començà a aprendre de cosir a Cal Sastre Martín. Passà després al taller de rellevant importància d'Antònia Pastor. El 1965 va suplir, amb molt bon encert, la direcció de la modisteria de "Mimi boutique"..

Acabada de casar amb el ceramista en Lluís Castaldo, exercí amb bona fama l'ofici de modista fins l'any 1972 en que els quefers de l'envergadura de ceramista que prengué Castaldo l'obligaren a deixar fil i agulles per dedicar-se a la cura d'un forn per coure ormejos, rajoles, figures... amb firma de talla internacional. Senyala que gràcies a que ha sabut cosir, ha pogut acudir ben vestida, sens fer grans despeses, als actes socials en que ha hagut d'acompanyar en Lluís, ja sia a Mallorca, a la península o a l'estranger.

1) A la classe mitja baixa. Sempre amb l'excepció que hi havia famílies que enviar la filla a aprendre de cosir les procurava un gran sacrifici. El jornalet de la fàbrica, per una nina de 14 anys, ja era important per ajudar al manteniment d'una casa, mentre que si anava a aprendre a cosir durant els primers anys que n'aprenia, no guanyava cap cèntim.

2) Jo ja anava a cosir a cal sastre Martín quan em vaig treure el certificat d'estudis.

3) Si bé record, hi havia: n'Antònia Pastor de "Sa Ruberta", les germanes Calvo, na Maria Seguí, les Canals de ca ses Martes, les germanes Bernat, les germanes Jordà, na Mercedes Roveri, la meva tia Maria Suau...

4) Una cosa és cosir per ofici i l'altre és anar a cosir per aprendre per un mateix els capvespres.

5) Als 14 anys vaig començar a anar a cosir però quan me'n vaig donar compte que sabia cosir tot un vestit en tenia 17 o 18.

6) A jo m'ha servit molt pel motiu d'haver hagut d'acompanyar En Lluís a diversos esdeveniments i exposicions que duu la roda de la seva feina. El saber cosir i poder-me confeccionar la meua vestimenta m'ha ajudat a vestir-me més o menys adequadament per assistir als actes culturals i socials en que m'he vist obligada a ser-hi present, ben segur amb un preu molt més assequible...!

7) Quan vaig cosir per altri tenia dipòsit de teles de diferents tendes.

8) Els dissabtes i els diumenges. Si bé jo estava obligada els dissabtes a anar a planxar quan cosia amb n'Antònia de "Sa Ruberta". Quan cosia a compte propi fins i tot planxava qualque diumenge de bon matí.

9) Hi havia les cosidores o aprenentes que sabien tan sols fer la feina de començar la peça de vestir, mentre que les que en sabien més, feien les acaballes.

10) Màquines de cosir a pedal. Les màquines elèctriques per repuntar tirades curtes et poden enganar si no saps controlar-ne bé les distàncies. Si et passes, llavors ho has de desfer. Sobre els materials de confecció que s'empraven, la temporada d'estiu incloïa la seda natural i artificial, el cotó, la roba de fil, l'indiana, el crespó, l'organdí... A l'hivern cosíem teles de llana, "cheviot" i vellut. En llana hi havia les variants que es deien pota de gall i quadrats Príncep de Gal·les. Per a vestits de festa s'empraven diverses teles: brocat, "cloqué", "moiré", gassa, cotó setinat, blonda, "glacé" i "otoman".

11) Vaig fer alguns vestits de llista.

12) Només em vaig confeccionar models per l'estiu.

13) Al meu temps de cosidora empràrem llums fluorescents.

14) Jo vaig venir més tard. Però quan anava a cosir a cal sastre em pagava tant per peça.

15) Per Pasqua s'estrenava la roba de primavera. Pel Corpus la de l'estiu. Per la festa de la Puríssima s'estrenaven abrics i per Nadal o Cap d'any els vestits i abrics de festa. Fos l'època que fos, quan hi havia d'haver un casament, la feina abundava ja que, regularment, als familiars i convidats els agradava anar d'estrena.

16) Anàvem ben posades però no mudades.

17) Saber cosir, per a ella mateixa i per la seva família, era molt important. Si ho era o no ho era per a la societat no m'atrevesc a opinar.

18) La meua clientela tenia poder econòmic.

19) Més que figurins, a l'època en que cosia per altri, ja existien les revistes de moda com Alta Costura, Femmes d'aujourd'hui, Vogue, Burda... però casi sempre la clienta seguia el consell de la modista.

20) La moda actual no és apta per segons quin tipus de dona.

21) No. La il·lusió pot més que la por. Si un és creatiu arregla els petits errors que poden succeir. He de confessar que el canvi el vaig fer recolzada per Donya Bàrbara Serra i na Mimi Colomar amigues entranyables i conselleres admirables.

22) Per assistir, a un casament, a una festa social, a una exposició en el Casal de Cultura...

23) La confecció que es feia en els seixanta-setanta era més refinada que la que es ven avui en dia. També les teles eren de qualitat superior. Però la confecció que es fa actualment arriba més a tothom.

24) No ho veig possible. Però la gent jove entendreà un dia que el saber cosir és disposar d'un capital inesgotable.

25) No ho crec.

26) La gent no té temps ni interès en anar a la cosidora.

27) A cal Sastre Martín érem: Catalina Mas, dues germanes Fontanet, Antònia Fuster i Maria Bisbal...Al taller d'Antònia Pastor, si bé record, venien: Joana Martí, Elvira Ballester, Maria Ferrà, Adela Pardavilas, Margalida Rullàn, Isabel Forteza, Mercedes Roveri, María Suau i na Rosita, filla de la modista. En el que vaig heretà i sostenir en el carrer de Bauzà hi cosien Francisca Marroig, Loli i Carme Catany, Antònia Vicens, Teresa Gomila, Antònia Marquet, María Frau i Catalina Busquets.

28) El cosir roba de dona és un ofici molt formós, creatiu i dóna satisfaccions.

Margalida Bestard Benejam

Margalida Bestard va començar a anar a cosir el 1960, als onze anys, en el taller de Sa Mestressa Fontaneta, durant els estius quan no tenia escola. Sa mare no volia que perdés tres mesos jugant. Segons conta ella, ja de petita les seves mestres li deien que tenia les mans dotades per a la costura. A dins Sóller ha estat una modista important.

1) Les al·lotes que anàvem a aprendre de cosir a un taller pertanyíem a la classe mitja baixa o a la classe treballadora. Era un món serio ja que les mestresses inspiraven respecte i entre el jovent hi havia companyonia.

2) El certificat d'estudis.

3) Hi havia molts de tallers. De més i de menys importants. Com que a les fàbriques de teixits feien torns, les al·lotes que anaven de mati a la fabrica podien assistir els horabaixes a un taller de costura. L'ambient era alegre i acollidor.

4) No en tenc idea.

5) Jo ja cosia als 8 anys.

6) Molt. Sempre m'ha agradat cosir. Estant dins el llit pensava com havia de prendre la peça que havia de tallar i després cosir, no tan sols perquè les costures quedassin bé sinó també perquè la peça de vestir quedàs agraciada damunt la clienta.

7) Generalment la clienta duia la roba que ella havia adquirida abans a Sóller o Palma. Vaig tenir una certa parròquia a qui agradava poder elegir els teixits en el mateix taller. Per això jo disposava d'un mostrari i de varies peces de teixits de Can Oliver de Sóller i de Can Fuster i de La Catalana de Ciutat.

8) Els que volien i no es cobraven. Aleshores no hi havia contractes per escrit.

9) Passar eixamplis era el primer que feies. Perfilar, embastar, repuntar, fer dobles... Clavar mànigues i colls és més delicat. Fer voreta de cap de dit. Fer traus amb fil o amb tela... planxar a mesura que es munta la peça i saber usar la planxa bé. En la costura és tot molt important...

10) A un taller de costura s'emprava la llana, la seda natural i artificial, el crespó, el retorç, la llista, el "popelín"... Al principi que anava a cosir, en el taller hi havia una maquina de repuntar amb pedal. Quan vaig tenir el meu propi taller hi vaig introduir una màquina que perfila i una altre que es diu "overlook" que fa aquest perfilat espès a les costures.

11) Amb el teixit de cotó de les fàbriques de Sóller que deim llista, cosíem "bavaderos" pels infants i bates per fer feina per les dones.

12) Camies de llista per home, calçons de retorç per anar a fer feina, granotes pels mecànics, "cubre polvos"... aquestes peces es cosien a altres tallers per roba masculina.

13) Empràvem llums fluorescents des del moment que n'hi hagué.

14) No hi havia un horari fix. En els anys seixanta l'horari solia ser de 9 a 13 hores i de 15 a 19,30 hores. Quan vaig cosir a compte meu vaig arribar a cosir 16 hores diàries. Jo no sé el que guanyaven les al·lotes que anaven a cosir a un taller els anys quaranta cinquanta. Puc dir que deu anys enrere des de l'època que vivim, una al·lota que sabia fer una feina ben feta guanyava 25.000 pessetes cada setmana.

15) Les cosidores teníem molta feina abans de les festes de Pasqua, de Sa Fira, de San Bartomeu i de Nadal. Els mesos de Gener, Febrer, la darrera setmana d'Agost i el mes de Setembre no hi havia empentes. Quan arribà l'euro s'acabaren les presses de cosir que teníem per la celebració de les festes.

16) No anàvem mudades però si arreglades.

17) Sí, tenia molta importància en temps enrere saber cosir. Feies enveja a les dones i al·lotes que no en sabien.

18) Sempre vaig tenir una clientela en bona situació econòmica i una altra dins la gent modesta. Darrerament, la clientela modesta va minvar. Les dones que volen lluir vestits fets a mida estan al corrent que el vestit les resultarà més car cosit per una modista que si el compren fet a una tenda de roba confeccionada. Hem de dir que les clientes mal pagadores es trobaven més dins la classe acomodada que dins la treballadora

19) La bona mestressa cosidora sempre ha ajudat a la clienta a elegir el model que mes convé a la seva figura i a la seva talla.

20) Tenen de 50 anys per amunt.

21) No vaig notar res. En el tallar peces de vestir, per a mi, pareix que no hi hagut un començament.

22) Hi va haver uns anys que les dones dels polítics locals es feien roba nova per rebre qualche personalitat que venia de visita. També les bodes, més nombroses que ara, eren motiu de fer-se vestits nous.

23) Quan una persona s'aproxima a mi, amb una mirada veig si la roba que vesteix està ben feta o mal feta.

24) No.

25) No. Per cosir s'han de tenir aptituds i actualment el jovent no en disposa per aquest caire.

26) Els preus ho aturarien.

27) Record a Maria Antònia Colom, Maria Coll, Maria Mateu, Magdalena Coll i Margalida Coll.

28) No.

CONCLUSIONS

Amb aquestes entrevistes ens podem fer una idea de com era, en aquells anys, un món que podem contar des de la microhistòria i que ha desaparegut quasi totalment. Resumint i sintetitzant la informació vessada a les entrevistes podríem treure les següents conclusions:

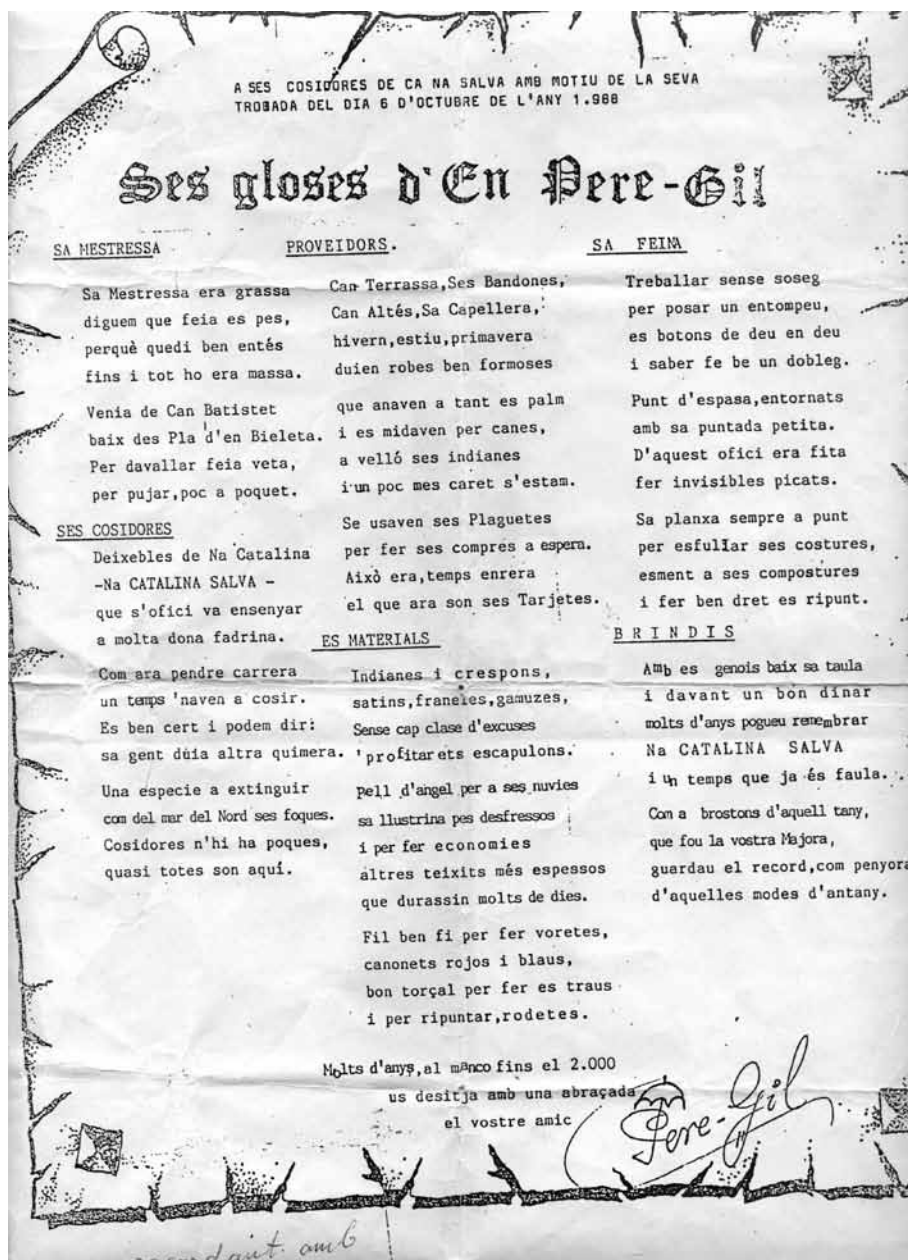
- 1) Les treballadores pertanyien a la classe mitjana baixa. Hi havia dos grups que anaven a cosir, el d'aquelles que volien aprendre l'ofici per després exercir-lo o ensenyar a altres dones i el de les nines o jovenetes que anaven a cosir per ser autosuficients a casa quan es tractava de confecció o de cosir roba. També hem de senyalar que el fet d'anar a cosir constituïa una espècie d'inversió o "sacrifici", com diuen elles, car els anys que estaven d'aprenentes no cobraven res, mentre que si anaven a la fàbrica duen un petit jornal a casa.
- 2) Hem de ressaltar també el microcosmos humà que constituïa tot aquest entorn que relaten les entrevistades. En primer lloc hem de destacar l'amor a l'ofici i el que algunes el considerin un art, una manera de crear bellesa. Tot això fa que facin la feina amb il·lusió i que aquest fet els dóna energies per vèncer els petits errors o entrebancs que puguin sorgir. Hi ha una frase que ho resumeix molt bé i és que "la il·lusió mata la por". Aquest amor per l'ofici no només el manifesten explícitament sinó que, darrere les entrevistes, hi veim persones que saben bé de què parlen i que tenen un "savoir faire" que ve donat per molts anys d'exercir l'ofici amb amor, il·lusió i dignitat. Veim que el recorden amb una certa nostàlgia i que l'idealitzen, però també hi trobam reflectits uns valors que, totalment o en part, han desaparegut o han disminuït avui en dia: L'amor a la feina ben feta, l'orgull de l'ofici

que havien emprès, el respecte que hi havia entre elles i amb les patrones, la companyonia... tot això, acompanyat de les petites entremaliadures, donava lloc a un ambient que elles mateixes descriuen com acollidor, alegre i amistós. En alguns casos ens diuen que hi havia categories en la feina i altres diuen que cada una feia allò que era capaç de fer i, les que sabien més, ajudaven i ensenyaven les que no sabien tant. També s'hi veu reflectida la descoberta d'alguna vocació en gent que li diuen que té les "mans dotades per a la costura."

- 3) També hem de fer referència a tot un caire pedagògic que hi havia implícit en el fet que les que un dia aprenien a cosir i n'aprenien prou, després es veien amb coratge, no sols de muntar el seu propi taller, sinó d'ensenyar les altres. Això feia que els tallers es constituïssin en petites escoles de costura on l'ofici anava passant per tradició de generació en generació i on es transmetien formes de fer creades per unes i seguides per les altres que devien tenir certes distincions amb les dels altres pobles i que podríem considerar solleriques. Llàstima que ja no puguem saber quines eren, a causa de la desaparició i la impossibilitat de recuperar tot aquest món. També alguna manifesta el gust que passava ensenyant i tot el que aprenia fent-ho. Això és tota una descoberta de la pedagogia moderna.
- 4) Les entrevistes també ens donen compte del món solleric que envoltava aquestes cosidores i així apareixen les fàbriques, la base naval, l'emigració, el Gas, les processons, les bodes, les festes civils, les visites dels polítics... També descobrim que, de molt petites, set o vuit anys, ja anaven a fer feina cosa que ens senyala un món de subsistència en el qual els infants havien de ser responsables, des de molt petits, i contribuir en la tasca de dur la casa i de formar-se pel dia de demà. També eren escassos els dies lliures i hi havia la confiança que els demanaven quan els necessitaven. Pel que fa als sous o als doblers que els pagaven hem de considerar que eren considerablement baixos. També veim que els proveïdors no eren sempre sollerics i que la roba de les fàbriques de Sóller només era utilitzada per roba per a infants o roba de feina per a homes o dones. En canvi duen roba de cases de Palma i fins i tot de Barcelona. No hem d'oblidar la que venia de fora però era comprada a les tendes de roba solleriques. També trobam reflectida en aquestes entrevistes l'evolució de la societat des de la maquinària per cosir a la de la il·luminació que passa dels llums normals als fluorescents, quan aquests arriben. També evolucionen els models que van dels figurins a les revistes més modernes.
- 5) Pel que fa als distints tallers que hi havia i gent que s'hi dedicava hi ha una entrevistada que parla d'unes dues-centes persones. Sembla que la més antiga que apareix és Aina de Son Puça i que les grans

- mestresses eren na Maria Garau, na Catalina Salvà i n'Antònia Pastor de "Sa Ruberta", encara que després n'hi trobam d'altres com na Magdalena Fonta i na Francisca Freixa, anomenada Sa Francesa... Antònia Pastor, amb el temps va prendre molt de nom i va fundar una casa de moda a Palma que es deia "Ilusiones". També apareixen alguns tallers com el de ca Sa Capellera i els dels sastres Martín i Terrassa. De les entrevistes podem deduir que hi havia diverses classes de tallers: els que confeccionaven roba per dona, els que la confeccionaven exclusivament per home i després els dels sastres que pràcticament no és explicat en aquestes entrevistes. Malgrat això, també apareix l'ofici de sastressa. Parlen també de professores de "corte".
- 6) Finalment hauríem de parlar de la clientela que abraçava bona part de l'arc de la societat. Era una clientela exigent i que no sempre pagava el que devia, o deixava passar molt de temps per fer-ho. Les famílies que pagaven més aviat eren quasi sempre la gent que disposava de menys doblers per pagar i els més rics eren els que pagaven més tard. Entre la clientela hi havia també la gent que sabia què volia i ho demanava amb claredat, la que no sabia gaire què volia i ho deixava al "saber fer" de la cosidora i finalment les que no sabien què volien o, ho sabien, però no era el més adequat per a elles.

En fi, unes entrevistes ben sucoses que ens menen uns anys enrere perquè recordem aquells que els visquérem i perquè els joves tinguin un punt més de referència dels seus orígens. Unes entrevistes que fan que aquest bocinet de Sóller no es perdi per sempre.

Pere-Gil era el pseudònim de Vicenç Terrassa que coneixia bé el quefer de les cosidores perquè era fill de Bartomeu Terrassa de la sastreria i botiga de robes d'aquest mateix nom. Cada any es reunien a mantells les cosidores que havien après a cosir i havien treballat amb na Catalina Salvà. L'any 1988, Vicenç Terrassa els oferí aquest ramell de gloses que resumeixen molt bé tot aquell món desaparegut

WILMA. UNA CUROLLA CINEMATOGRÀFICA

Francesc Pastor

Resum

Aquest article pretén fer record d'una "curolla" o projecte que tinguérem un grup d'amics, allà cap a finals dels anys seixanta. Tots aficionats al cinema i lligats al Centre Parroquial Victòria, ens decidirem a realitzar una sèrie de pel·lícules i documentals, de forma amateur però intentant regir-nos per la màxima professionalitat possible. D'aquest projecte en sortiren les pel·lícules *Es Club des Perduts* i *es Vagos*, *Sa Mort d'en Neron* o *Es Tren*, o documentals com *Cordoncillo*, *Xocolata a la Pedra* o *Oli d'Oliva*. Amb aquests films ens presentàrem a diversos concursos de cine amateur de l'Estat, obtenint diversos premis. També arribàrem a col·laborar amb els certàmens de cinema amateur a Sóller, que organitzàvem en Xim Buades, n'Amador Castanyer i jo mateix, aconseguint un gran èxit i suport popular.

ELS ORÍGENS

De petit vaig veure molt poc cinema. No hi havia televisió. Només de tant en quan feien qualche pel·lícula per a al·lots. La padrina em solia dur a l'*Alcázar* a veure-les.

Com que aquelles imatges em fascinaven, vaig comanar als Reis una màquina per a poder fer cinema. Com que era bon al·lot em varen complaure. Vaig rebre un aparell per a poder fer cinema marca *NIC*. Era una capsa de color verd que tenia una bombeta a dins. A través d'una encletxa hi passaven unes tires de paper semitransparent que feien de pel·lícula. Aquesta tenia impresos uns moneiots que cobraven moviment al projectar-los a una pared.

De més gran, tendria uns dotze anys, em vaig encapritxar d'un aparell un poc més sofisticat. Es deia *CINE SKOB*. Projectava imatges impreses a unes tires de paper amb moviments complets. Els protagonistes de les pel·lícules eren personatges dels còmics d'aquells temps: *Carpanta*, *Zipi Zape*, etc. La jugueta valia 110 pts. i em costà suor convèncer el meu pare perquè la compràs.

L'any 1954 començaren les sessions de cinema a *ca'l Bisbe*. Allà vaig poder

veure per primera vegada pel·lícules dels còmics. *Charlot, Laurel i Hardy, Larry Semon* i altres eren un deliri per a tots els al·lots que hi anàvem.

Més endavant em vaig fer soci del Cine Club. Directors con Hitchcock, Berman, Kubrick i altres de renom ens ensenyaven un cinema complex de molta qualitat.

La televisió arribà a *Sóller* l'any 1959. Malgrat al principi només estés a l'abast de les butxaques més afavorides, a mitjans de la dècada dels 60 es va popularitzar. Podíem veure cinema còmodament des de ca nostra.

Una temporada vaig estar d'operador al *Cine Victòria*. Amb argot popular era el que "tirava es cine". No m'hagués atrevit mai a "tirar-lo" enlloc. Al veure aquella cinta de cel·luloide que passava per dins aquells rodets i d'allà en sortien totes aquelles imatges. Era una cosa que m'intrigava. Com es podia fer allò?

A través d'uns quants llibres vaig conèixer l'història i el començament d'aquell invent. Films con "*El Nacimiento de una Nación, El Acorazado Pontenkin o La Quimera del Oro*" havien marcat una fita en la concepció del llenguatge cinematogràfic. Però en aquell temps aquestes pel·lícules no estaven a l'abast. Simplement amb el que llegies les t'havies d'imaginar.

Com aficionat als trens, una pel·lícula tan ferroviària com "*El Maquinista de la General*" de *Buster Keaton*, quan la vaig veure per primera vegada jo ja tenia més de quaranta anys. Ara a través d'internet, simplement pitjant un botó, tens a la mà totes les pel·lícules que t'interessin.

Després de totes aquestes experiències amb el cinema, la il·lusió que tenia era qualche dia poder fer algun treball ja fos documental o argumental, però en aquell moments l'economia que disposava no em permetia adquirir el material necessari.

Vaig haver d'esperar un parell d'anys per a poder veure realitzat el meu somni. A principis de 1967 vaig poder adquirir una "càmera" *CANON*, un projector *EUMIG* i tots els estris complementaris: tripode, pantalla, visionadora per a fer el muntatges empalmadora, etc.

L'espera va resultar beneficiosa perquè en aquells moments havia arribat al mercat el *super 8 mm*. Tenia més definició que el 8 mm. normal emprat fins a la data. El projector també va poder ser amb so. Era una novetat i permetia poder sonoritzar les pel·lícules amb música o comentaris.

Per acostumar-me a manejar tot aquell material vaig filmar coses familiars, destacant *SES MATANCES* del març de 1967, *ES FIRÓ* i *ES BOU DE SANT*

BARTOMEU del mateix any. Per cert un dels darrers bous que es programaren a Sóller. També algunes excursions amb els amics. S'havia d'experimentar com fer funcionar tot allò.

Les cintes venien amb uns rodets que duraven dos minuts i mig. Una vegada impressionats s'havien d'enviar a revelar a Madrid. Vuit o deu dies després els retornaven i podies comprovar si el que havies filmat quedava bé. Llavors s'havia de fer el muntatge eliminant les coses que no m'agradaven. Plano per plano s'havien d'anar afegint amb acetona.

Una vegada muntada la pel·lícula s'enviava una altra vegada a Barcelona perquè li aferrassin a un costat una banda magnètica que permetria posar-hi so. En aquells moments el so directa era impossible. Una espera d'uns quinze dies més. Quan retornava la pel·lícula estava a punt de ser sonoritzada amb música, diàlegs o efectes especials. Una autèntica feina d'artesania.

LA PRIMERA PEL·LÍCULA: ES CLUB DES PERDUTS I VAGUS

Els treballs realitzats fins aquelles dates, malgrat gaudissin d'una qualitat satisfactòria no em deixaven del tot content. S'havia de fer qualche cosa més. Però per envestir una pel·lícula argumental necessitava ajudants.

La solució la vaig trobar al *Centre Parroquial Victòria*. Hi anava amb uns amics a passar-hi les vetlades. S'hi jugaven uns trucs renouers. El truc és un joc que sol armar molt d'aldarull. Això em va donar l'idea de realitzar una pel·lícula de "*vaqueros*" molt senzilla. En vàrem parlar i a tots els va fer una gran il·lusió poder realitzar aquella experiència.

Després d'haver trobat aquests col·laboradors escriuré les frases en plural. És de justícia, perquè el que anàvem a fer és una feina de tots.

Tothom va estar disposat a ajudar. En *Joan Pelat*, en *Tòfol Reia*, en *Miquel Codirector* i tota la colla que havien de fer d'actors. Vàrem escriure un guió senzill amb diàlegs curts. Aleshores no sabíem ni com es comportarien els

actors davant la càmera, ni com en sortíem per a fer els doblatges dels diàlegs. Tot era un experiment.

Una altre qüestió era a veure quin nom li posaríem a la nova productora. En aquell temps per la televisió feien la sèrie de dibuixos animats de "*Los Picapiedra*". *Wilma* era el nom de la dona del protagonista "*Pedro Picapiedra*". Ell havia quedat tancat al defora de ca seva i cridava "*Wilma ábreme*". Aquell crid s'havia posat de moda i estava en boca de tots.

D'aquí ve que la paraula *WILMA* fos adoptada per a posar el nom que havia de tenir la nova productora. Es va acceptar per unanimitat.

Era l'estiu de 1971. Els estudis per a rodar-la havien de ser el mateix bar del *C.P. Victòria*. Allà pràcticament estava tot a punt per a poder començar. Vàrem preparar un guió tècnic per a poder controlar "plano" a "plano" el que havíem de fer, així com les paraules que havien de pronunciar els actors a cada "plano". El control del temps és molt important per a mantenir un bon ritme de la pel·lícula. Això un s'ho imagina abans i després... surt el que surt!

Un altre problema era la il·luminació. Per impressionar pel·lícules de super 8 mm. es necessita molta claror. Només disposàvem de dos focus de 800 w cada un. Per il·luminar bé una escena eren insuficients. Però no en disposàvem més i ens vàrem haver de conformar amb el que teníem. Sort que l'espai a il·luminar era molt petit.

En *Joan Sastre* s'encarregà de pintar uns rètols que feren de capçalera del film. Per cert els enregistràrem a l'aire lliure, a un terrat, esperant que sortís el sol que s'amagava per estones a darrera els niguls.

Per realitzar la filmació decidírem fer-ho els diumenges al vespre. Eren uns moments que al bar hi havia poca concurrència.

Al primer vespre de filmació hi va haver molta expectació. Els actors arribaren amb les vestimentes que s'havien de posar per ambientar les escenes. Recomanant-los que procurassin vestir-se igual tots el vespres que duràs el rodatge. No passàs que a un plano determinat un actor portàs una camia

vermella i al següent plano el mateix actor la dugués d'un altre color.

En *Tòfol Reia* s'entregà amb una col·lecció d'escopetes que ajudaren a ambientar la situació que s'havia de crear.

Una vegada els actors s'havien posat la vestimenta que pertocava, preparàrem la primera seqüència. A la barra del bar hi

havia en *Joan Caragol*, n'*Eusebio Peret*, en *Toni Garrincha* i en *Pep Kinbel* tots baix de l'atenta mirada del "sheriff-barman" en *Mique Codirector*. A una taula, jugant a truc, els germans *Pa i Peix*, en *Tomeu Mestre Nacional* i en *Miquel Barber*. Tots esperant l'arribada del "dolent" de la pel·lícula en *Toni Marí*.

A la barra del bar, mentres cantaven la cançó "*perquè som pillo*", havien de beure wiski de barral. Com que les escenes s'havien d'assetjar i repetir una sèrie de vegades, preparàrem un fals wiski amb aigua i coca cola a fi de que tengués un coloret paregut. La beguda no agradà al personal. Volien wiski autèntic. L'escena requeria que havien d'anar gats. A força de cantar i beure arribaren anant-hi de veres.

Per a la filmació completa de la pel·lícula necessitàrem tres vetllades de dues o tres hores. Qualque vespre es va haver d'ajornar la filmació per la incompareixença d'algun actor. Al acabar les sessions hi solia haver bauxa amb sangria i qualque coca ben saborosa.

Unes escopetes carregades amb uns pitons i pols de "talco" serviren per a donar realisme a la seqüència en la qual tot el personal quedà mort estès al terra. Només en *Siqui*, el ca de la casa, i únic supervivent de la tragèdia, es passejava esglaiat per a damunt ells.

Hem de destacar que en aquesta pel·lícula no vàrem fer el corresponent muntatge. Simplement filmàrem un plano darrera l'altre seguint l'ordre del guió. Era una experiència que volíem realitzar per no haver de fer tants d'afegits a la cinta. No va resultar del tot satisfactòria, ja que hi ha desajustaments entre alguns "planos".

Després de que haguessin aferrat la banda magnètica a la pel·lícula, cosa que es feia a Barcelona, ens enfrontàvem a la cosa més difícil: el doblatge dels diàlegs.

Vàrem muntar un senzill estudi de gravació a dins un taller amb el projector a darrera unes vidrieres perquè no es pogués captar el seu renou. A l'habitable-estudi uns micròfons i uns quants estris per simular els renous que fossin necessaris.

Ho gravàvem per seqüències, que havíem de repetir vuit, deu o més vegades fins que els actor aconseguien sincronitzar les seves paraules amb les imatges de la pel·lícula. En *Tòfol Reia* se'n cuidava de fer esclatar uns pitons amb un martell per a simular els trons de les escopetes. A vegades qualcun li fallava i no li feia tro, cosa que motivava les rialles de tots. I que s'havia de fer? Aturar i tornar a començar. Al final en *Jeannot le Fou* se'n cuidà d'escarnir les plorinyalles d'en *Siqui* quan es passejava per damunt els morts. Després de tot aquest sarau donàrem la superproducció per acabada. Només faltava posar una data per a presentar-la al públic.

Var ser el 19 d'Agost del mateix any. A les pistes del *C.P. Victòria* va tenir lloc el solemne estrena. Qui més qui manco estava un poc nerviós perquè va comparèixer una gentada. Projectàrem la pel·lícula acompanyada d'uns curts de cinema còmic. Va haver-hi comentaris per a tots els gusts.

Nosaltres ens quedàrem satisfets de la experiència. En primer lloc vàrem poder comprovar el comportament dels actors a davant la "càmara". Quedàrem sorpresos de l'actuació d'alguns. Després "averiguàrem" que el doblatge dels diàlegs era possible millorant l'espai que havia de servir d'estudi de gravació.

El colofó de tot aquest "barrumbori" va ser un gran sopar que organitzàrem al *C.P. Victòria*. Al finalitzar vàrem entregar uns "oscars" als dos millors actors del film. Els premis consistien en un "*CUEROT DE FUSTA*". Hi va haver una votació popular i en sortiren guanyadors en *Joan Caragol* i en *Tomeu Mestre Nacional* per la naturalitat que havien demostrat davant la "càmara".

Així acabàrem aquesta primera aventura cinematogràfica. Divertiment, rialles, sangria, sopars, qualche emprenyadura per part del director i sobretot molt de companyerisme. Tot això assegurava que prest començaríem a treballar un nou guió per a poder rodar una pròxima pel·lícula.

ELS ALTRES FILMS: RADIO INJERTUS, ES TREN, SA MORT D'EN NERON I ES MONEIOT

Un parell de pujades al *Barranc*, a l'olivar d'en *Bielet Virgol*, on hi organitzàrem unes disbauxes d'antologia, ens serviren per carregar les piles en vistes a realitzar un nou film.

Volíem fer una pel·lícula còmica. En primer lloc per divertir-nos quan la filmàssim i després, si sortia bé, contagiar-ho als demés.

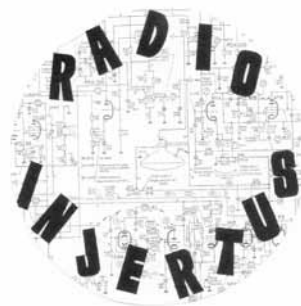
Per aconseguir-ho no hi ha com fer molta trencadissa. Pensàrem en un taller on s'hi arreglarien o s'hi espanyarien aparells de radio i televisió. Material d'aquest tipus per a poder fer trossos en teníem a betzerris.

Per no acumular molts d'actors a dins un espai reduït, ho pensàrem fer a través d'una sèrie de "gags". Hi hauria un patró i poc personal al taller. Els demés actors vendrien un darrera l'altre per arreglar qualche cosa, muntant una seqüència diferent per a cada un.

Per a la realització del film empràrem el mateix sistema que l'anterior. No fariem muntatge. Enregistràrem els "planos" un darrera l'altre seguint l'ordre del guió. Això tenia la dificultat que no podíem repetir cap escena. Sabíem, per la experiència precedent que les imatges havien de sortir bé a la primera. Les assajàrem moltes vegades. S'havia de tenir molt en compte l'obrir i el tancar la "càmera" per a poder encadenar bé un "plano" amb el següent. L'avantatge que hi havia era no haver de fer tants d'afegits. La cinta així quedava molt més consistent.

A un pis que no tenia les obres acabades hi vàrem muntar l'estudi. A unes parets encara es veien els totxos. S'havia de referir. Una vetlada en *Joan Caragol* i en *Pep Kinbel* vengueren en pla de guixaires per a referir-les. Com que feia molt de fred els duguérem una botella de conyac. I vengà un bon clec entre palada i palada de guix. Per a més gresca s'entregà en Tòfol Reia amb els estris per a poder fer un bon "cremadillo". Amb tanta "calefacció" els operaris amb la llana de referir amb la mà, quedaven aferrats a la paret. Ja no sabien que es feien. Així mateix pogueren acabar l'obra. A partir d'aquell moment es va declarar la llei seca.

Posàrem una porta a l'entrada, pujàrem unes taules que feien de taurell. Férem estanteries que les omplírem de tota mena d'aparells electrònics: ràdios,

televisors, transistors, antenes, fils, etc. Naturalment tot de segona mà, ja que havia d'acabar a trossos. Com que l'habítacle era molt gran, muntàrem una mitjanada mòbil amb caixes de televisors buides. D'aquesta manera la podíem desplaçar si era necessari moure-nos per allà.

Elaboràrem damunt l'escenari un guió tècnic. "Plano" per "plano" on es devien situar la "càmera", els llums i els actors. El tipus de "plano" que havíem d'enregistrar: general, primer "plano", etc. Les frases que havien de pronunciar els actors a cada presa. Procuràrem que els diàlegs fossin els més curts possibles per a facilitar després els doblatges.

Un rellotge de paret formava part del decorat. Era un rellotge antic d'aquests que tenen un llarg pèndol. Com es pot suposar estava espanyat i no marxava. Per simular que anava bé abans de cada "plano" que el veiessin qualcú se'n cuidava de donar-li una "sempanteta" al pèndol.

Com que el guió contemplava moltes explosions, havíem de fer un invent per simular-les. Consistia en una petita post que li clavàrem dues tatxes separades uns quants centímetres. Entre les dues tatxes hi col·locàvem un filet de coure molt prim. Al connectar les tatxes mitjançant un cable a l'electricitat el filet es fonia a l'encalenticir-se. Posant-li a damunt un caramullet de pólvora, al connectar-ho aquesta s'encenia provocant una gran fumarassa.

El 19 de desembre de 1971 gravàrem els títols. Els havia dibuixat amb la maestria que ens té acostumats en *Joan Sastre*. Ho volguérem fer amb el sistema de dibuixos animats. El problema era que la "càmera" que disposàvem no tenia el mecanisme per a poder gravar imatges de una en una. No podíem controlar el temps amb exactitud. El resultat va ser que les imatges es projecten amb una certa lentitud. A vegades no val la pena complicar-se la vida per res.

Les filmacions començaren el febrer de 1972 seguint l'ordre del guió. A la primera seqüència hi havia en *Joan Caragol* com a amo del taller acompanyat dels ajudants tècnics en *Tomeu Mestre Nacional* i en *Pep Kinbel*.

En *Miquel Codirector* volia un televisor "extraplano".

En *Toni Mari* i en *Miquel Barber* escoltant un partit de futbol sels va aturar la ràdio. La varen dur urgentment a arreglar.

En *Pere* i en *Salvador Pa i Peix* eren de l'agència. Duïen més trastos per a poder fer més destrosses.

N'*Eusebio Peret* va brodar el paper de foraster. Anava a cercar una ràdio que

li havien arreglat. Va partir sense pagar.

En *Toni Garrincha* duia un "tocagiscos" que no funcionava. Com tot el demés va quedar fet a bocins. Aquest gag estava inspirat en un molt ben aconseguit d'en *Charlot*.

Per preparar la seqüència final ens duguérem un bon ensurt. Havia de rebentar la tapadora d'un comptador elèctric. Un dia abans de la filmació anàrem a fer les proves per veure quina pólvora era necessària per fer-la saltar. En *Tòfol Reia* preparà l'invent que teníem per aquelles ocasions. Va col·locar la post amb la pólvora a dins el comptador. Quan connectàrem l'esclafit va ser tan gros que la tapadora va quedar estampada a la pared d'enfront. Si hi hagués hagut una finestra oberta hauria sortit al carrer i ves a sabre a on hagués anat a parar.

Reduint la càrrega vàrem aconseguir que saltàs la tapadora i caigués a damunt el cap d'en *Joan Caragol*. Així comença la seqüència final on els tres, empleats i amo, munten una picabaralla a l'estil del bon cinema de *Laurel i Hardy*. Va quedar tot destrossat.

Per acabar comparegué en *Jeannot Le Fou*, en el seu debut com actor, amollant una de les seves sonores rialles, donant a entendre que se'n fotia de tot el que allà havia passat.

Durant el període que la cinta va ésser a *Barcelona* per posar-li la banda magnètica ens va donar temps a muntar un estudi de gravació. Ho férem a un subterrani. A un petit espai hi col·locàrem el projector i el magnetòfon que havia de proporcionar música al film. Aquest espai quedava aïllat de la sala de projecció mitjançant una porta i una finestreta amb uns vidres. A la sala hi hauria els actors amb els micròfons i tots els estris necessaris per reproduir els renous que fessin falta a la pel·lícula.

Les gravacions les realitzàrem del 9 al 22 d'agost. Fent quantes repeticions fessin falta per la sincronització de la imatge amb el so quedant així la pel·lícula completament acabada.

Cal destacar que part de la música acompanyant del film va ser de producció pròpia. En *Tòfol Reia* executà un "solo" de verduc colpejat amb un martell. Convenientment manipulat amb el magnetòfon donà com a resultat un so molt esquizofrènic.

El solemne estrena de la pel·lícula el férem el 8 de setembre a la sala del cine *Victòria*. Prèviament anunciat amb cartells un programa tot de producció pròpia: *Vistes de Sóller*, *Es Firó 1967*, *Es Club de Perduts i Vagus i RADIOINJERTUS*.

La sala del teatre s'omplí de gom a gom. Les projeccions varen ser un èxit. La gent va riure amb tota aquella trencadissa. Nosaltres passàrem els nervis corresponent, però quedàrem molt satisfets de la feina que havíem fet. Entrebanca a part ens ho havíem passat estupendament.

No cal dir que després ho celebràrem amb un bon sopar, sangria inclosa,

per animar-nos a fer projectes per a una pròxima pel·lícula. Ja ho veurem!

Haviem de realitzar qualche cosa més. Si fos possible superar el que havíem fet abans. Posàrem en marxa la màquina de pensar. Influenciats pel cinema de n'Alfred Hitchcock pensàrem fer una pel·lícula de "suspense". Havíem vist molts films d'aquest gènere i coneixíem bastants dels seus tòpics.

Es va escriure un guió procurant que fos el més senzill possible. A una casa senyorial un Sr. Comte tenia tres fills. Un d'ells era un poc babaluet i tenia una obsessió molt grossa en jugar amb un tren. El Sr. Comte va fer testament repartint els seus bens als seus fills. A partir d'aquí començaren a sortir fantasmes en aquell casal.

Haviem de crear un personatge per a cada un dels actors que teníem. Tots havien d'actuar. A més hi afegírem dos nous artistes. En *Tòfol Reia* que interpretaria el paper del Sr. Comte i na Rosa que seria la sirventa de la casa.

Per la realització d'aquest film estrenaríem una "càmera" nova. Aquesta permetia gravar imatges a una velocitat de 24 pe segon. La "càmera" anterior només ho feia a 18. Això representava una millor qualitat d'imatge i principalment de so. Es podien fer esvaïments i ressorgiments de les imatges per a poder encadenar diferents seqüències. També disposava poder gravar imatges d'una a una. Així es podien fer títols i dibuixos animats amb un gran control de temps.

Tenguérem la sort que ens deixaren una casa senyorial. Allà pràcticament hi teníem els estudis a punt per a començar. Habitacles molt ben decorats i mobiliari d'època. Tot això permetria donar un gran realisme a la pel·lícula.

Amb tots aquests ingredients començàrem a confeccionar el guió tècnic. Passàrem moltes vetlades estudiant la planificació. Era el gener de 1973 i en aquell casal hi feia un fred que esgarriava. Sort que abans d'anar-hi fèiem un bon "cremadillo". Així anàvem calents d'orelles.

S'ha de veure la pel·lícula abans de fer-la. Així es van programant un "plano" darrera l'altre preveient el temps que han de durar i la categoria que han de tenir: "Plano" general, mig, primer, picat, contrapicat, etc. explorant totes les formes que hi ha dins el llenguatge cinematogràfic. També ens atrevírem a fer "travelings". Per a realitzar-los manllevàrem una cadira de rodes a l'Hospital. El "càmera" ben assegut era empès seguint els actors.

Per a la realització deixàrem el sistema emprat a les cintes anteriors. Ara feríem el muntatge. Per comoditat podríem gravar seqüències de forma saltejada sense seguir l'ordre del guió. Si un plano no sortia del nostre gust el

repetiríem tallant i cosint trossos de pel·lícula.

El mes de febrer gravàrem els títols. Varen ser dissenyats i dibuixats per en *Joan Sastre*. Aprofitant les característiques de la nova “càmara” els poguérem filmar amb el sistema d’imatge d’una a una. Així aconseguírem una gran precisió en el temps guanyant el ritme ideal en la projecció.

Seguidament un diumenge al capvespre filmàrem els exteriors al jardí del casal. Prèviament havíem anant a agranar la gran fullarassa que hi havia acumulada. Els dies següents començàrem la gravació als interiors. Hi solíem anar el vespres dos o tres pics a la setmana.

A una de les seqüències el Sr. Comte i els seus tres fills al dematí berenaven de xocolata amb ensaïmades. Els servia la criada del casal. El problema era que amb una tassa de xocolata i una ensaïmada s’hi havien de passar quasi dues hores. Naturalment a mitjan lloc ja s’havien acabat la menjua. Què fer? Dur més xocolata i més ensaïmades. Es posaren morats. Els altres miràvem.

A una de les escenes de nit, tots els personatges es troben a un passadís amb “camies” de jeure. Quan es veren així tots varen esclatar a rialles. Vàrem haver d’interrompre moltes vegades la filmació. El director va estar a punt de dimitir.

El 8 de març, després d’una bona sèrie de seqüències acabàrem les gravacions dins el casal. Havíem d’entregar la clau. Cuidàrem de deixar-ho net i en ordre tal com ho havíem trobat quan hi entràrem.

El Sr. Comte havia cridat uns detectius perquè li “averigüassin” que dimonis ocorria amb aquell ditxós fantasma que sortia per les nits. Els detectius per traslladar-se de la seva oficina al casal empraren un “*biscuter*”. El 18 de març filmàrem el pas del “*biscuter*” per la plaça i el carrer de Sa Lluna en mig d’una gran expectació.

El “*biscuter*”, l’havíem manllevat i marxava per estones. A vegades va haver de baixar un dels ocupants per empènyer-lo. Això no estava al guió, però ho incorporàrem al film per ser un detall molt xocant. També vàries vegades al seguïrem amb la “càmara” des de dins una furgoneta a mode de *tràveling*.

Una altra feina molt enredosa per fer era realitzar el muntatge del film. Afegir un "plano" darrera l'altre duia moltes hores de paciència. S'havia de fer amb molta cura. Una vegada fet el muntatge l'enviàrem a Barcelona perquè li aferrassin la banda magnètica. La rebérem el 25 de maig ja a punt per començar els doblatges.

A l'estudi provisional de gravació hi vàrem haver d'incorporar uns quants micròfons més. Hi havia molts d'actors que parlaven a la mateixa seqüència i els diàlegs eren més embrollats. A la part tècnica estrenàrem uns mescladors de so de fabricació casolana.

Necessitàvem uns sons que havien d'acompanyar diverses parts del film. Un d'ells era el renou d'un tren. Ho tenguèrem fàcil. Gravar el traqueig del tren de Sóller a Bunyola va ser suficient. L'utilitzàrem als títols i a totes les seqüències on hi havia el tren de jugueta en marxa.

Més complicat va ser grava el cant d'un grill. El necessitàvem per uns "planos" exterior de nit. A força de fer voltes per les afores, en localitzàrem un devora el Monument a damunt la via del tramvia. Amb tot això a punt començàrem les gravacions dels doblatges que duraren unes quantes setmanes.

El 21 de juny tengué lloc el solemne estrena. A la sala del *cine Victòria* plena de gom a gom projectàrem uns curts del cineasta de *Ciutat Miquel Segura* juntament amb totes les nostres produccions destacant *ES TREN*. La vetlada va ser un èxit. Tengué un gran ressò en la premsa local i ens vérem obligats a repetir-la unes setmanes després.

Amb tots aquests bons arguments l'eufòria s'apoderà de la colla d'actors. A un dels sopars que férem per celebrar-ho manifestaren que volien fer una pel·lícula de romans. Missió quasi impossible per un grup d'aficionats. Havíem d'asserenar els ànims i quedàrem que... *ja en parlàrem!*

Aprofitant l'eufòria volguérem experimentar amb un nou tema: el documental. Havíem d'aquietar els ànims i oblidar-nos un poc de la pel·lícula de romans. Sabíem que no riuríem tant, però feríem una producció un poc més seriosa.

Una cosa que duia endarrera des de feia uns anys era fer un documental sobre la fabricació artesanal de la xocolata. El meu repadrí havia començat l'any 1870 a elaborar-lo. A casa havíem conservat tots els estris que aleshores s'empraven.

Una mola amb un corró de pedra de granit, unes pasteres de fusta, una torradora manual de cacau, un morter per a capolar la canyella, sedassos, balances, motlos, senyadors, etc.

Pel novembre de 1973 a un espai reduït muntàrem tots aquests artefactes procurant hi hagués una ambientació de l'època. En *Jaume* i na *Rosa* serien els actors encarregats d'elaborar la xocolata. En aquell temps tots dos eren xocolaters de professió. Això sí, d'una manera un poc més mecanitzada. Per tant disposàvem de totes les matèries primes necessàries: cacau, sucre,

canyella, etc.

Muntàrem un guió tècnic, com havíem fet a les pel·lícules anteriors, procurant captar tots els moments interessants de la fabricació: torrar el cacau, llevar-li la pell, moldre-lo, mesclar el sucre fins aconseguir una massa homogènia, afegir la canyella i posar la pasta als motlos per a fer les pastilles. Tot això es descriu en només dotze minuts.

Férem el corresponent muntatge i una vegada la tenguérem amb la pista magnètica aferrada començàrem a incorporar-hi el so, que seria molt auster. No hi hauria ni diàlegs ni música. Simplement els renous dels artefactes emprats. Això li dona a la pel·lícula un aire molt seriós.

Al final per celebra-ho volguérem saber quin gust feia la xocolata elaborada d'aquella manera. Els més valents es passaren hores agenollats davant la mola amb el corró en les mans capolat el cacau. Comprovaren que la feina que es feia anys enrera era molt dura. Això sí, la xocolata amb ensaïmades que assaborírem després va ser exquisida. Les coses fetes a mà tenen un gust diferent.

Persistia la curolla de fer una pel·lícula de romans. No hi havia manera de donar a entendre el difícil que era. No disposàvem d'uns habitacles adequats, ni mobiliari, ni vestuari ni els estudis de la productora *Paramount*... però es seguia insistint. Havíem de trobar una solució. Tot en té manco la mort diuen. I la trobàrem. Ja que ens era impossible traslladar-nos a l'època del romans, feríem que els romans es traslladassin a la nostra.

Una companyia de teatre representaria una obra de romans. Això ens simplificaria molt les coses ja que els decorats serien simples telons de paper.

Dia 11 de gener de 1974 després de tastar una xocolatada feta a mà, en aquells moments havíem acabat de filmar el documental *XOCOLATA A LA PEDRA*, exposàrem la idea, els problemes i els inconvenients que hi hauria.

Disposàvem d'un espai. Serviria el mateix *teatre del C.P. Victòria*, però s'havia de pintar un gran teló i confeccionar uns vestuaris. Per resoldre-ho teníem un especialista en temes de romans i el mateix temps artista pintor: en *Joan Sastre*. Hi hauria molta feina per fer. Per començar faria uns esbós del teló. Com que l'entusiasme la idea l'endemà ja el va tenir enllestit.

El 21 de gener aferràrem les tires de paper d'embalatge que havien de servir de base del teló. Havia de tenir vuit per quatre metres. Seguidament començàrem a pintar-lo, feina molt laboriosa que durà fins a mitjan març. El més enredós va ser pintar el coliseu que es veia a través d'una finestra. També

hi havia unes cortines i una gran estàtua.

El mateix temps va dissenyar els vestuaris que na Rosa s'encarregaria de confeccionar amb l'ajuda dels mateixos actors. Per cert el 27 d'abril es feren les proves del vestuari amb els artistes.

Per simular l'enrajolat clavàrem al terra una sèrie de taulers. Els pintàrem en quadres blancs i negres imitant les rajoles.

Amb l'escenari a punt començàrem a fer la planificació igual al que havíem fet a les anteriors produccions.

El guió és un poc surrealista. A l'assaig de l'obra de teatre hi ha una escena que en *Neron* envia gent a

les "fieres". Després al rentar-se les mans esquita en broma a un criat i aquest li tira l'aigua a la cara originant aquí una picabaralla. En *Neron* s'enfada i es nega a continuar.

L'endemà dia de l'estrena de l'obra al públic, en *Neron* no va comparèixer. Es sap que ha fugit al *Barranc*. El director del teatre es posa molt nerviós. Uns quants actors van a cercar-lo. Quan retornen al teatre amb en *Neron* s'ha hagut de suspendre la funció. El director està desesperat i vestint-se amb els hàbits d'en *Neron* envia l'actor que no s'havia presentat cap a les "fieres".

Del 8 al 22 de juny gravàrem totes les seqüències a l'interior del teatre. Es veu que férem feina a escarada. Vàrem haver de repetir algunes coses que no ens agradaren. Cosa que férem unes setmanes després.

Fins a l'1 d'octubre no filmàrem els títols. Com sempre dissenyats i dibuixats per en *Joan Sastre*. Els haguérem de repetir degut a un defecte de la pel·lícula original.

Incorporàrem més actors: en *Lucius*, en *Picasso*, en *Joan Pelat* que seria l'apuntador de la companyia de teatre i en *Bielet Virgol* que al seu porxet del *Barranc* tendria un aldarull amb els que anirien a cercar en *Neron*. Per cert que entre gripes, mal temps i altres herbes feren que fins el vuit de desembre no ho poguérem anar a gravar.

Els actors havien partit del *Victòria* el mes de juny. Per suposat anaven en cos de "camia". Així hagueren de pujar al *Barranc* el desembre tremolant de fred. La topada que hi va haver amb un altre cotxe al pont de *Biniaraix* estava al guió.

Amb tot el material a la nostra disposició férem el muntatge tallant i afegint trossets de pel·lícula. Experimentàrem un muntatge paral·lel intercalant les seqüències de la pujada al Barranc amb les de dins el teatre quan el director amb els demés actors estan amb els nervis a flor de pell. El resultat d'aquest

muntatge no ens resultà del tot satisfactori. No té el ritme adequat.

Una vegada rebuda la pel·lícula de *Barcelona* amb la pista magnètica incorporada començarem els doblatges i ho férem a un nou estudi de gravació. Al mateix soterrani en *Tòfol Reia* va muntar un habitacle amb taulers que els “forrarem” amb cartons dels que s’empren per a tragar ous. A dins aquest espai el so no té cap tipus de reverberació.

La música, si és que es pot dir música, que acompanya la cinta és de producció pròpia. Una barreja de corus a diferents velocitats i intensitats donen un soroll enigmàtic.

El solemne estrena de la pel·lícula tengué lloc al *cine Victòria* el 12 d’abril de 1975 un any i quatre mesos després d’haver-la començada. La projectarem juntament amb el documental *XOCOLATA A LA PEDRA*. Com sempre una gentada, mamballetes, ressó a la premsa i uns bons àgaps per a celebrar-ho. Faltava saber si després de la feinada que havíem fet ens quedarien ganes de començar-ne una altra.

Temps enrera havia anat al *Rafal de Planici* a *Banyalbufar* on l’amo en *Jaume Florit “Teixó”* amb la seua dona regentaven la finca. Allà hi havia una tafona antiga amb una bèstia donant voltes a un trull. Al veure-ho vaig pensar que seria fantàstic poder realitzar un documental damunt aquell treball.

A l’amo en *Jaume* li encantà l’idea, però aquella era la darrera trullada que feia aquell any. Quedarem que la pròxima temporada quan ho tengués tot a punt ens avisaria per anar-hi a gravar-ho.

I així va ser. L’any següent ens va comunicar que tenia la trullada preparada. Quedarem en anar-hi un diumenge. Però havia tengut un inconvenient. Se li havia mort la bèstia que tenia i no pensava en comprar-ne una altra. Com qui li feia molta il·lusió fer aquesta pel·lícula havia parlat amb l’amo de *s’Arboçar*, finca veïnada, i ens deixaria un mul per a poder fer aquella feina. Inclús vendria ell mateix per ajudar-nos.

Muntarem una expedició amb un parell de cotxes carregats amb “càmares”, trípodes, focus, transformadors, etc. També va venir un cuiner de luxe: en *Bielet Virgol*. Havia de fer una paella i subministrar-nos les herbes corresponents.

Una vegada allà, després d’haver berenat, muntarem tots els aparells i vàrem començar la feina. No havíem fet cap tipus de planificació, perquè no coneixíem exactament el que anàvem a fer. Gravàrem tots els treballs que es feren procurant repetir les coses des de distints angles. Després ja ho posàrem en orde al fer el muntatge.

A destacar que aquell dia tan l’amo en *Jaume* com l’amo de *s’Arboçar* “disfrutaren”. Mai no havien tengut tants de “missatges” a la seva disposició. Ells eren el que coneixien la professió i manaven les feines.

Férem un petit descans per anar a dinar. En *Bielet* va fer una paella tant coenta que els plats es cruixien quan els omplien. Hi va haver ensaïmada i herbes. Els que havíem de manejar “càmares” procuràrem no beure-ne. S’havia

d'acabar la feina i havíem de tenir el cap clar.

Al acabar tota la tasca agraïrem l'hospitalitat rebuda per part dels amos i també a l'*amo de s'Arboçar* per haver vingut amb el mul i per l'ajuda que ens va donar. Per cert, en *Bielet* se'n cuidà que sempre tengués un puret encès a la boca.

Per acabar d'enredonar la pel·lícula gravàrem una sèrie d'oliveres d'aquestes que tenen la soca molt enrevisclada i una colla de gent en la tasca de collir l'oliva.

Amb tot això férem el muntatge eliminant escenes repetides o mal enfocades i li posàrem els títols corresponents. Per sonoritzar-la tenguérem la sort de trobar un disc amb la "*cançó de collir l'oliva*" interpretada per *Maria Sellés* amb l'*agrupació dels Dansadors de la Vall d'Or*. Els demés sorolls els doblàrem a l'estudi. No li posàrem comentaris. Confiàvem amb la força de les imatges.

Així acabàrem aquest documental que ensenya una de les coses ja extingides del nostre patrimoni. En aquesta tafona va ser la darrera vegada que hi feren oli.

Després d'haver-nos relaxat ens vengueren ganes de fer qualche cosa més. Tornàriem al cinema de "suspense". L'idea era fer una pel·lícula d'humor negre entorn a un mort que no era mort, però que ho pareixia.

Les escenes es situaren a dins una tenda d'antiguitats on hi havia un amo molt avar i uns empleats. Per a realitzar-la tendríem uns estudis quasi a punt: can *Bielet Virgol* on hi havia tota mena d'artilugis antics: ventalls, llums d'oli, pelles, rellotges, planxes, rosaris, etc. Hauríem de retirar coses d'enmig per a poder passar en comoditat.

Necessitàvem un bust d'en *Joan Caragol* perquè representàs el fals mort. No hi va haver problema. L'artista pintor i també escultor *Joan Sastre* el va fer amb pasta de paper. Durant aquest treball hi havia comentaris de que el nas era massa gros, que si les orelles... perquè en *Joan* no s'immutava i seguia la seva feina. Al final ho va "coloretjar" i quedà perfecte.

Pensàrem en un guió on les escenes més tenebroses sempre tenguessin

una dosi d'humor. Procuràrem, com sempre, crear un personatge per a cada un dels actors que disposàvem. Incorporàrem un nou actor: en *Gori* seria el mosset de la tenda. La família anava creixent. Férem la corresponent planificació molt ben detallada. Concretament el film tendria 321 "planos" i una durada aproximada d'uns vint minuts.

Milloràrem l'il·luminació. Abans ho fèiem quasi tot amb focus frontals, però havíem d'aprofitar al màxim l'escassa llum de que disposàvem. Ara principalment a les escenes de nit ressaltàrem molt les ombres per a donar més realisme a es imatges.

Havíem d'enterrar un mort al jardí de la casa i no trobàrem altre lloc més que a dins la parada de juevert que en *Bielet* havia sembrat en Divendres Sant perquè no li espigàs. I no li espigà. Va quedar malparada. L'enfado va ser d'antologia. Tenia raó.

Una vegada acabada la filmació, cosa que s'allargà uns quants mesos, degut a l'absència d'alguns actors, férem el muntatge i l'enviàrem a posar-hi la banda magnètica necessària per a poder realitzar el doblatge.

Per a sonoritzar les escenes de nit al corral empràrem el cant del grill que havíem gravat a devora el Monument per a la pel·lícula *ES TREN*. El doblatge de la seqüència d'en *Bielet* va ser tot un drama. Es posà nerviós i no... no... no li sortia. Al final amb paciència i a força de repetir-ho tot va anar bé.

El dijous 21 d'abril de 1977 després de quasi dos anys de gravacions, esperes i altres coverbos, l'estrenàrem al *Cine Victòria* juntament amb altres films que havíem fet abans. Com altres vegades molta gent i rialles. Per la nostra part qualche soparet on s'intuïa que ja no hi havia tantes ganes de començar-ne una altre. I és que les coses quan es repeteixen i s'allarguen acaben per cansar.

La tradició de muntar un betlem per Nadal commemorant el naixement de Jesús és un costum molt arrelat. A Sóller en *Ramon Ripoll* conegut popularment com en *Ramon Puça* és un gran aficionat de fer-ne un cada any. Quasi tot el que hi posa és de confecció pròpia. Pastorets, una sínia, un molí de vent, una font, muntanyes, etc.

Era un tema interessant per a fer un documental. A en *Ramon* li agradà l'idea i posàrem fil a l'agulla. Anàrem a *ses Argiles* a cercar argila. Després a casa seua començà a modelar els pastorets realitzant diversos oficis: matancers, xeremiers, llauradors. També tota mena d'animals: porcs, xots, indiots. A tot això després ho posava a dins un forn per a coure l'argila. Una vegada ben cuits els pintava amb uns colors ben vistosos.

Pel muntatge del betlem anàrem al *Coll de Sóller* a cercar molsa, cireretes de pastor i diversos arbusts. A casa començà a posar els marges amb les oliveres i els tarongers. Després els pastorets amb els animals quedant un paisatge típicament solleric.

Amb tot aquest material férem un muntatge de la cinta per després sonoritzar-la. Prescindírem de posar-li els renous com havíem fet amb els documentals anteriors. Trobàrem més adient acompanyar les imatges amb cançons nadalenques típiques mallorquines interpretades a les matines de Nadal pel *Cor Parroquial* dirigit per en *Joan Vigo*.

El *Barranc de Binieraix* és un dels llocs més emblemàtics de la *Vall de Sóller*. Quasi tres quilòmetres d'escalonades empedrades que van des de *Binieraix* fins a la finca de l'*Ofre* travessant uns indrets d'una bellesa incomparable.

Fer un documental mostrant aquests paisatges era una temptació. Això sí, érem conscients que el super 8 es quedava petit per mostrar l'encant i grandiositat d'aquells entorns. Però no disposàvem de material més convenient i ens hi vàrem arriscar.

Per a poder fer una bona feina necessitàvem dues coses: sol i aigua pel torrent. Això ens limitava només a poder filmar els mesos d'abril i maig. A l'hivern no hi havia sol i a l'estiu el torrent estava eixut.

El lloc d'operacions era *ca'n Silles*. Allà hi pujàvem els dissabtes el capvespre. Sopàvem, feiem tertúlia i anàvem a descansar. El diumenge dematí, si el temps ho permetia estàvem en plena forma per anar a gravar vàries vistes panoràmiques. *Ses Voltetes, s'Estret, es Camí Vell, sa Cova de ses Alfàbies, es Gorg de Ca'n Catí, es Coll d'en Ser, S'Alavern, es Salt des Cans, es Pas de ses Lloves, s'Era de ca'n Pipa, sa Font des Verger* són alguns dels llocs que recorreguérem.

Degut als pocs dies hàbils que teníem per a poder gravar amb bones condicions, la tasca s'allargà uns tres anys. Després férem una selecció de tot el material rodat escollint les millors imatges per fer-ne el muntatge. Per el final del film mostràrem un poc la degradació que va sofrir pel pas del temps i per les nostres irresponsabilitats. La sonoritzàrem simplement amb música acompanyant les imatges.

L'amic *Xim Forteza* era argenter. Estava enamorat de la seva feina. Li agradava ensenyar-nos les peces d'orfebreria que treballava. Realitzar un documental sobre la construcció d'un "cordoncillo" li feia molta il·lusió.

Ens veïem els diumenges al dematí al bar Turismo per anar al seu taller a fer les gravacions. El treball consistia en fer unes anelletes, tallar-les i

soldar-les una a una. Era una feina pausada que s'havia de fer amb molta cura i a poc a poc.

Un diumenge al matí en *Xim* no va venir. Esperàrem una estona, Aviat ens va arribar la notícia de que en *Xim* ens havia deixat per a sempre. Quedàrem gelats.

Passaren un parell de mesos per a poder pair el luctuós fet. Després ens aventuràrem a realitzar un muntatge amb el material que disposàvem. De fet només faltava ajuntar el tancador al "cordoncillo". Li posàrem so imitant els renous característics. L'estrenàrem al *cine Fantasio* aprofitant la *Mostra de Cinema Amateur Ciutat de Sóller* de l'any 1980. Va ser el millor homenatge que li podíem fer a l'amic *Xim*.

Una altra brusca. Fer una pel·lícula de dibuixos animats. Teníem un poc d'experiència gravant els títols d'anterior films. No ens podíem allargar molt. Cada minut suposava haver de gravar 1.440 fotogrames d'un en un.

Referint-nos als dibuixos, no hi havia cap problema. En *Joan Sastre* estava disposat a dibuixar tots els que fessin falta. Feríem qualche embull gravant alguns "planos" fixos. Així i tot el treball va ser perllongat. Moltes hores i força paciència.

La pel·lícula, que dura tres minuts, conta la transformació de la *Vall de Sóller* en un monstruós centre comercial. Al final un platet volador dels que

abans, segons diuen, tenien posada per aquí, no reconeixent el panorama se'n va ràpidament tot sorprès.

El *TREN DE SÓLLER* tant per la seva imatge com per els passatges per on circula és idoni per a poder fer un bon documental.

Acompanyats per en *Sion Servera* i en *Joan Frontera*, els diumenges al matí, recorreguérem quasi tota la línia cercant els indrets més convenients per a poder fer una bona fotografia. A dins un habitacle pots posar els focus on creus més convenient, però al aire lliure el sol està on està. No el podem canviar. Cal mirar l'hora del dia i el mes de l'any en que estarà en les millors condicions per a poder gravar.

A Bunyola localitzàrem un ametlleret a punt de florir. Al darrera es veia la via del tren i la vila al fons. Era un enquadre perfecte. Per ressaltar les flors de l'ametller el millor era gravar-ho a contrallum, per tant hi havíem d'anar un dematí. Quan les flors es trobaren a punt hi anàrem per a poder gravar. Però el tren no va passar a causa d'una avaria tècnica. El capvespre el sol hauria canviat i no seria possible el contrallum. Hi anàrem el diumenge següent i ja no hi havia flors. *Vendrem l'any qui ve!* vàrem dir. I així va ser. Hi tornàrem i malgrat les flors eren un poc més escafides que les de l'any anterior, el tren va passar i ho vàrem poder gravar. No podíem esperar un any més.

D'aquesta manera anàrem filmant panoràmiques fins que arribàrem a tenir més de quaranta minuts. Com que la pel·lícula només n'havia de durar quinze, la feina més ingrata va ser haver d'eliminar moltíssims "planos" que eren força bons. Havíem de tancar els ulls i tallar. "Despreciàvem" un material que ens havia costat aconseguir. L'avantatge era que en teníem molt per a poder triar.

Molta sort tenguérem a l'hora de sonoritzar el film. Localitzàrem la partitura d'una "*marcha paso-doble*" del músic *Baltasar Moyà* titulada "*Ferrocarril de Sóller a la memoria de D. Jerónimo Estades*" que, segons pareix, l'estrenaren el dia que varen inaugurar el tren. Na *Maria Ignàsia Pérez* al piano i en *Joan Arbona* a la mandúrria l'interpretaren. Pareixia feta aposta per acompanyar les imatges d'unes fotografies antigues que havíem gravat.

Els Valldemossa cantaven una cançó que descrivia un viatge amb el tren. No la tenien comercialitzada. Parlant amb ells varen ser tan amables que la gravaren per posar-la a la pel·lícula. La nos enviaren gravada a un "cassette". Procuràrem fer un muntatge on les imatges, dins el possible, seguissin la lletra de la cançó. També incorporàrem el traqueig del tren i el seu xiulet característic. Amb tot això va quedar una banda sonora impecable.

La presentàrem a la *Mostra de Cinema Amateur Ciutat de Sóller* l'any 1982.

Per Nadal torró. A *Mallorca* hi ha el costum de fer unes coques de torró amb ametles crues, sucre, canyella, i pell de llimona rallada envoltades amb neules.

Per a realitzar el documental contàvem amb en *Jaume Pastor* que coneixia bé la seva elaboració. Ho feríem d'una manera completament artesanal. Encetar les ametles d'una en una amb un martell, pelar-les i capolar-les a dins un morter de pedra, posar-hi el sucre i la canyella per després elaborar les coques amb les neules.

A la pel·lícula la rodàrem a *sa Corretgera*. Com que era un espai reduït poguérem millorar l'il·luminació fent-ho amb llum indirecte, sistema que realça molt més les imatges.

Per acabar d'arrodonir el film, al començament i agregàrem uns ametlers florits i la tasca de la recollida de les ametles.

La banda sonora la gravàrem a l'estudi, simulant els renous. No hi posàrem comentaris. Com en els altres documentals confiàvem en que parlassin les imatges.

Una vegada elaborades les coques no poguérem resistir la temptació de tastar quin gust feien fetes d'aquella manera artesanal i... què és de bo!

En *Tomeu Frau* és un brusquer. Una de les brusques més gruixades que tengué va ser muntar unes xeremies. Partint de no res, a força de demanar consells i fer moltes provatures va aconseguir que sonassin.

Aquesta feina era mel per a poder fer un bon documental. En *Tomeu* s'hi entusiasmà. Aviat ho començàrem. Anàrem a *ca'n Gomila* on en *Joan Ensenyat* va sacrificar una cabrideta. Amb la seva pell havíem de fer el cos de la xeremia.

A un taller on hi havia un torn que era una autèntica peça de museu en *Tomeu* hi va treballar els diferents elements que formen la cornamusa. Amb unes canyetes feia les llengüetes que havien de produir el so. Era una feina de molta paciència.

Hi anàvem els vespres després de sopar. Al cap d'un parell de dies d'haver

començat s'entregà una veïnada queixant-se que el renou del torn no li deixava dormir els al·lots. Aquest contratemps ens va fer canviar l'horari de les gravacions. No ens anava tan bé, però havíem d'acabar la feina començada.

Per sonoritzar la pel·lícula estrenàrem una nova "càmara" que tenia la possibilitat de gravar el so directe. Les tècniques anaven avançant. Hi poguérem gravar amb aquest nou sistema les sonades de xeremies. Els demés renous els doblàrem al estudi.

L'estrenàrem l'any 1986. Va ser el darrer treball que férem. Havien passat quinze anys d'una intensa activitat cinematogràfica, Molta feina, però d'aquesta que férem amb molt de gust.

Quedaren coses que no poguérem arribar a fer. Mig escrit està un guió que tractava, en forma de sàtira, una d'aquelles construccions mal acabades. Un venedor havia d'ensenyar a un possible comprador un xalet on a dins quasi res marxava bé. El film s'havia de titular *NYARROS*. A pesar que ho simplificàrem molt, ja que només hi intervenien tres actors, tot va quedar amb un no res.

També havíem anat darrera poder gravar la sitja d'un carboner. Vàrem estar a punt d'aconseguir-ho. Un any abans de fer la pel·lícula de l'oli a Banyalbufar, n'havien feta una allà. Estàvem pendants per si hi tornaven, però ja no va ser possible. Parlàrem també d'anar a fer unes rotes a son Torrella, però això era una utopia.

Malgrat ja no produíssim més pel·lícules, no vàrem quedar aturats. Era l'ocasió d'ensenyar el que havíem fet. Les projectàrem a moltes escoles de *Sóller*, a les festes de barriades, als Centres de Tercera Edat de *Palma* i a molts de pobles de *Mallorca*.

Participàrem a multitud de certàmens. Han vist les nostres pel·lícules a *Pollensa*, *Palma*, *Cala Rajada*, *Barcelona*, *Igualada*, *Villafranca del Penedès*, *Palafrugell*, *Manresa*, *Terrassa*, *Navàs*, *Valls*, *Elx*, *Cuenca*, *Oscà*, *Santander*, *Xerès*, *Eibar*, etc. Vàrem obtenir nombrosos premis i al mateix temps tenguérem l'oportunitat de conèixer altres cineastes i poder canviar impressions amb ells.

De molt d'aquests certàmens rebíem un butlletí explicant la sinopsi i al mateix temps una crítica de les pel·lícules. A *Igualada* la pel·lícula *XOCOLATA A LA PEDRA* la tractaren de "gélido e inexpresivo documental sobre la artesanía del chocolate". No sabem com eren els demés documentals, però la pel·lícula de la xocolata va obtenir el 1er. premi. A vegades les coses son molt fàcils de criticar i molt difícils de fer.

De l'any 1974 al 1.983, durant deu anys, amb la col·laboració de n'Amador Castanyer i en Xim Buades organitzàrem la *Mostra de Cinema Amateur Ciutat de Sóller* amb molta participació de cineastes mallorquins i catalans. Les projeccions les fèiem al *cine Fantasio* i al teatre Defensora amb gran assistència de públic.

L'any 1995 celebràrem el centenari del cinema. A l'*olivar d'en Pere Frontera*, després d'haver fet un bon sopar, hi va haver sessió de cinema. Projectàrem

una còpia de les pel·lícules que els *germans Lumiere* presentaren al *Grand Cafe de Paris* el 28 de desembre de 1.895. Completàrem la vetlada amb una sèrie de films còmics de l'època.

Per celebrar el 25 aniversari del començament de les activitats cinematogràfiques organitzàrem un gran sarau. Al restaurant al aire lliure de *ca'n Pa i Peix* férem una gran festa. Participaren tots els que havien col·laborat en les tasques cinèfiles juntament amb els seus familiars.

Hi va haver bufet, pastissos, una rifa per a sufragar els "gastos" del bufet, projecció de les pel·lícules d'argument i l'estrella de la nit: un còmic amb la història de la pel·lícula *ES TREN* dibuixat com no! per en *Joan Sastre*. Passàrem moltes vetlades amb en Joan projectant vinyetes i "bocadillos".

El mateix, disfressat de *Dalai Lama*, se'n cuidà d'entregar-lo als assistents.

Per fer arribar la celebració al públic, organitzàrem unes vetlades de cinema al aire lliure. Durant tres diumenges, a les pistes del *C.P. Victòria*, "cuna" de les nostres activitats, projectàrem totes les produccions que havíem realitzat.

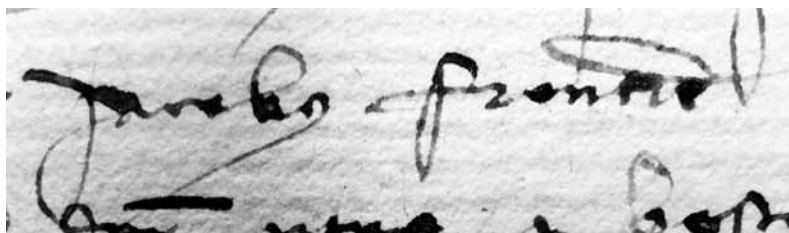
Per acabar, a nivell personal, vull agrair a tots els companys que m'han ajudat a realitzar aquesta tasca. Sense ells no hagués estat possible armar tot aquest rebombori. Férem molta feina, ens divertírem molt i agafàrem qualche empenyadura quan les coses no sortien bé. Això es superava gràcies al gran companyerisme que sempre hi ha hagut entre tots. Prova d'això és que, quaranta anys després, encara ens reunim els dissabtes per sopar i feim un poc de tertúlia recordant els temps passats. Ara com que estam jubilats els sopars solen ser de pa amb oli. Bé! qualche vegada compareix una sobrassada feta en casa. Com que en aquell moment el metge no ens veu, li solem pegar una bona estenallada. I que sia per molts d'anys.

EL LLINATGE FRONTERA A SÓLLER

Pere Frontera Alemany

El llinatge Frontera escrit a un document de l'any 1370

Resum

Treballant en l'arbre genealògic dels meus antecessors de llinatge FRONTERA, vaig entretenir-me a ordenar i guardar les dades que anava localitzant del llinatge.

D'aquell treball surt aquesta comunicació, que he iniciat amb els possibles orígens del llinatge i els seus més antics antecedents a Sóller, continuant per donar a conèixer uns quants dels Frontera més significats, concretant, després, la informació que he anat recollint de l'Arxiu Municipal de Sóller, a unes quantes èpoques: 1578 (del cadastre de propietaris), 1751 (d'un tall per atendre les despeses de l'exèrcit), i 1827 (del padró d'habitants). He volgut tancar la comunicació amb una visió més d'avui, detallant la freqüència actual del llinatge Frontera en el món.

ORÍGENS DEL LLINATGE

Imma Ollich i Castanyer, a una part de la seva tesis doctoral (OLICH, 1986) examina la informació referent als testadors del 1er. Llibre de Testaments de l'Arxiu de Vic (1238-1251).

A la classificació dels llinatges, atenent a llur significat i en el grup de llinatges defensius hi trobam el llinatge DE FRONTERA.

Al Butlletí interior de la Societat d'Onomàstica de Catalunya, (BISO, 1985) trobam una selecció de cognoms —no gaire corrents— pertanyents antigament a la Plana de Vic, província de Barcelona (Segles XIII – XVI) entre els quals es detalla:

Arnau Frontera, de Riudeperes, fill de Ramon Pons alias F., casà amb Bartomeva Blanch entre 1278 i 1285.

Saura Poquí, filla de Pere Sirera i Poquí, de Besora, casà amb Arnau Frontera, de Riudeperes, el 1349.

Als fogatges dels anys 1495, 1497 i 1553 sols trobam a tot Catalunya i Aragó un sol llinatge Frontera, vivint al lloc de SANT MARTÍ DE RIUDEPERES – vegueria de VIC (OSONA), que l'any citat de 1553, sols tenia 19 focs (famílies).

A dit lloc, actualment anomenat CALLEDENES, s'hi troba el mas FRONTERA, documentat abans de 1212, ric per les aigües de la mina que durant molts anys va abastir el poble, i que hauria pogut donar nom a la família que habitava el mas.

Les anteriors dades poden fer-nos pensar en la possibilitat de que els FRONTERA de Sóller procedixin dels de RIUDEPERES, arribats a Mallorca amb el Rei Jaume I, formant part de la seva gent, o després de la conquesta, per la repoblació.

Ens ajuda a valorar aquesta idea, el fet de que el 23-11-1285, passats sols 50 anys de la repoblació, els veïns de Sóller elegissin a PERE FRONTERA per donar jurament i homenatge de fidelitat en nom de la vila de Sóller, al Rei Alfons III d'Aragó, qui acabava de conquerir l'illa. (DAMETO, J.et. al. 1841:1133). El fet d'aquesta designació ens fa pensar que aquest PERE FRONTERA era ja d'una certa edat, i persona ben situada i coneguda dins la vila.

En canvi segons el filòleg Ramon Sistac, al parlar de la paraula FRONTERA (SISTAC, 2009) ens diu:

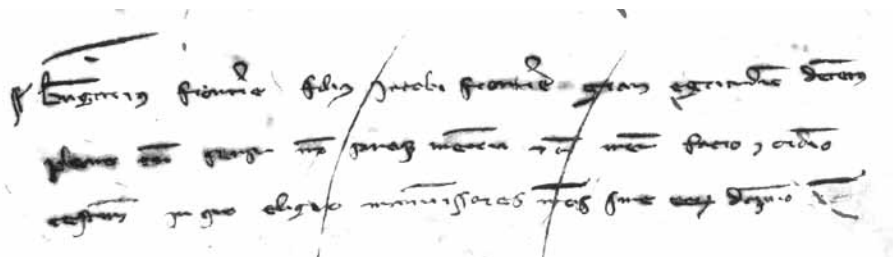
"Hi ha, a més, el llinatge mallorquí FRONTERA, molt freqüent a Sóller, del qual no he trobat referència sobre el seu origen, Té una relativa presència a València, però es rar a la resta de territoris de la llengua (excepte uns pocs a la ciutat de Barcelona, com sol passar amb tots els cognoms catalans perifèrics). N'hi ha també una petita mostra a Saragossa i a Madrid. Descartat l'origen andalusí (senzillament no n'hi ha a Andalusia), potser caldria pensar en una creació pròpia de les marques de conquesta, si és que no es va originar a partir d'algun topònim menor que ens és desconegut".

Per tant, els orígens del llinatge Frontera, segueixen oberts a noves recerques.

1 – ELS FRONTERA MÉS SIGNIFICATS A SÓLLER

Al quadre nº 1, hi he resumit i detallat les dades recollides de les persones que, vivint a Sóller i amb el llinatge Frontera, he anat trobant a diferent bibliografia i arxius, i que per els seus càrrecs o actes, hagin pogut tenir significació dins Sóller. Cal destacar fins a deu batles de Sóller i uns quants preveres.

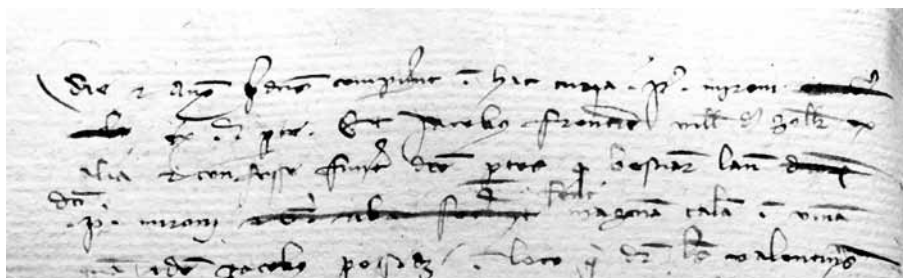
D'entre aquestes dades he de destacar, per la seva importància i antiguitat, les que me va donar Plàcid Pérez Pastor de l'arxiu del seu pare Francesc Pérez Ferrer, relacionades amb una recerca sobre el llinatge Frontera que feren ambdós els anys setanta, entre les que es troba el testament d'En Berenguer Frontera de Sóller, fill de Jaume Frontera, datat el V kalendes setembre 1325 (28-8-1325). (ARM. R-7 f. 17).

Part inicial del testament de Berenguer Frontera, de Sóller, fill de Jaume Frontera datat el 5 kalendes setembre (28 d'agost de 1325) A.R.M. R-7 - f. 17v i 17r.

També vull deixar constància d'un curiós document, de la mateixa procedència, recollit del Llibre de la Cúria Reial Extraordinari de Sóller (AMS 4852).

Segons aquest document, el dia 23-4-1370, JAUME FRONTERA, denuncia En PERE MIRÓ, ja que les seves ovelles han fet una gran tala a la vinya que En JAUME FRONTERA, posseeix a LES VALENTINES, al camí que va a BÀLITX, estimant els danys en vuit somades de vi (una somada era la càrrega d'un animal de bast).

Acta 23-4-1370 Cúria Reial Extraordinària Vila de Sóller (AMS 4582)

2- ELS FRONTERA PROPIETARIS AL LLIBRE D'ESTIMS DE 1578

Els llibres d'estims de la vila de Sóller de l'any 1578 (AMS. 3385 I 3386), és el primer estim que es va fer a Sóller. Foren anomenats per valorar els bens de cada solleric, sis estimadors de la ciutat i tres de la part forana (un d'Alaró i dos de Sóller). Aquests estimadors començaven la feina anotant al primer llibre (AMS 3385) el dia, seguit de cada propietari, amb la definició del bé (cases amb eixida, tafona, hort, vinya, olivar, etc.) el nom de la propietat —no sempre— el seu primer veïnat (nom del propietari o del torrent o del camí, etc.) i el seu valor amb lliures mallorquines.

Amb les dades d'aquest primer llibre, feren el segon (AMS 3386) en el que ajuntaren tots els bens de cada persona, ordenant-los per el lloc on habitaven (Biniaraix, Fornalutx, Sóller, Binibassi —sense detallar el carrer o barri).

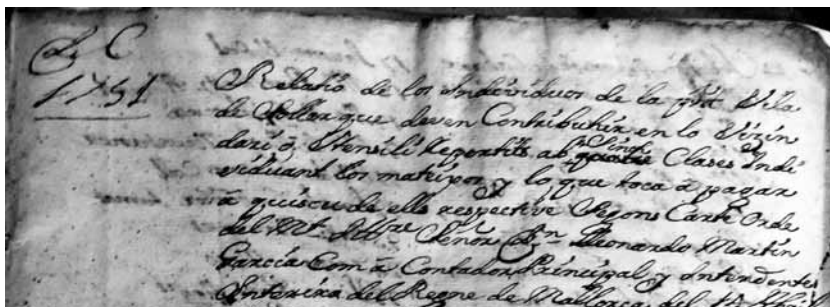
Amb les dades arreplegades d'aquest dos llibres he fet el quadre nº 2, titulat "Els Frontera al Cadastre de 1578", en el que he resumit els nou Frontera qui eren propietaris de bens rústics i urbans, detallant els seus bens i el valor en lliures mallorquines.

Per les dades d'aquest quadre i altres de l'arbre genealògic dels Frontera, dedueixo que a Sóller hi havia sis famílies Frontera propietaris de bens, qui vivien al carrer nou, al carrer de la rectoria, a l'hort de viu, a Binibassí, a Biniaraix i a l'alqueria del comte..

185	Peraut frontera a cafas	200	cc	s
		750	cccl	s
109	go dos campinets i vinyas	120	cxx	s
235	mes i olmar de las roques	80	Lxxx	s
249	lot de polmar de la abadia			
			Doc L	s

Plana 56 del llibre d'estims de Sóller de l'any 1578 – AMS 3386

3- ELS FRONTERA A UN TALL DEL "VECINDARIO" DE L'ANY 1751

Primera plana del "Vecindario" de 1751 – AMS-3529

Per atendre les despeses de l'exèrcit, corresponia pagar a la vila de Sóller 720 lliures i 10 sous, que s'havien de repartir entres els "individuos de la villa, procurando hacerlo en tres o cuatro clases, poniendo en cada una, los contribuyentes a proporcion de sus posibles."

Es feren cinc classes. A la primera cada un paga 4 lliures i 10 sous, i a la cinquena, els de manco "posibles" sols pagaren 6 sous (1).

En el llistat del tall (AMS-3529), dels total de 668 "individuos" n'hi havia 26 amb el llinatge Frontera (un 3,9 %). Al quadre nº 3 he detallat aquestes dades per deixar constància de la presència dels Frontera a Sóller aquell any.

1 La lliure mallorquina equivalia a 20 sous i un sou a 12 diners

4- TOTS ELS FRONTERA CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827.

El padró de Sóller de l'any 1827, acabat el 22 de juny de 1827 inclou tots els habitants de Sóller, i Fornalutx, amb un total de 6.583 “almas” i 1515 “vecinos” i sols hi consta el primer llinatge.

És el primer i l'únic dels padrons antics que té un índex per llinatge, amb un ordre alfabètic un poc especial, ja que a cada lletra de l'abecedari hi consten tots els qui comencen amb la lletra, però seguint l'ordre de les il·letes on vivien. Aquest índex m'ha permès triar a tots els Frontera i relacionar-los en el quadre nº 4, detallant totes les dades que ens aporta el padró (domicili —carrer, il·leta i casa— nom i llinatge, edat, estat civil i professió).

Plana índex padró 1827

Al municipi de Fornalutx no hi vivia ningú amb el primer llinatge FRONTERA. Al de Sóller, la majoria vivia a Biniaraix i l'Alqueria del Comte.

Amb el llinatge Frontera hi havia 190 persones —103 homes i 87 dones— formant 81 famílies.

De tots els homes majors d'edat es dona la professió segons el següent detall:

LABRADOR	18	17 %
TEJEDOR	13	13 %
JORNALERO	8	8 %
TRAGINERO	3	3 %
PRESBITERO	2	2 %
ESTUDIANTE	2	2 %
ZAPATERO	2	2 %
MARGERÓ	2	2 %
ZOGUERO	2	2 %
PASTOR	1	1 %

TORNERO	1	1 %
TABERNERO	1	1 %
MATRICULADO	1	1 %
OFICIAL DE HAC.	1	1%
NOTARIO	1	1 %
HACENDADO	1	1 %
MENORES EDAD	44	47 %
TOTAL HOMES	103	100 %

De les dones, es fa constar a l'apartat "OCUPACION" a les casades "SU MUJER".

A dues vídues hi consten com a professió HACENDADA i TABERNERA. A la resta de dones sols s'hi fa constar a "Estado" si son casades, vídues o fadrines majors de 15 anys.

VIUDAS	10	11 %
CASADAS	25	29 %
SOLTERAS (+ 15 ANYS)	28	33 %
SOLTERAS (- 15 ANYS)	24	27 %
TOTAL DONES	87	100 %

Dels noms que tenien els Frontera, trobam en primer lloc, com és habitual a Sóller, En Bartomeu i Na Catalina.

FREQÜÈNCIA DELS NOMS

HOMES		DONES	
BARTOMEU	15	CATALINA	23
JOAN	11	MARIA	12
FRANCESC	10	MARGALIDA	11
MIQUEL	9	JOANA	8
ANTONI	8	FRANCISCA	6
JAUME	8	ANTÒNIA	5
JOSEP	8	ISABEL	5
BERNAT	5	ROSA	5
MATEU	5	MAGDALENA	3
PERE	5	BÀRBARA	2
PAU	4	FRANCA	2

SEBASTIÀ	4	APOL·LÒNIA	1
DAMIÀ	2	BIENVENIDA	1
CRISTÒFOL	1	COLOMA	1
SALVADOR	1	LLUCIA	1
JORDI	1	PABLA	1
JERONI	1		
BENET	1		
GABRIEL	1		
JOACHIM	1		
RAMON	1		
GUILLEM	1		
TOTAL	103	TOTAL	87

5- FREQUÈNCIA DEL LLINATGE A ESPANYA

Pensant en la importància que pot tenir l'avaluació de l'actual distribució del llinatge i aprofitant la informació de l'Institut Nacional d'Estadística sobre el cens nacional al 1-01-2012, he detallat al quadre nº 5 la seva freqüència a Espanya, per Comunitats Autònomes.

Dins el mateix quadre i amb les dades dels Instituts de Estadística de les Comunitats Autònomes de Catalunya, País Valencià i Balears, (les úniques que permeten obtenir tal data) hi he inclòs la freqüència a les seves poblacions.

6 - FREQUÈNCIA DEL LLINATGE AL MON

Sols com a curiositat, i en el quadre nº 6 hi he resumit els deu països, regions i poblacions que tenen més freqüència per milió d'habitants amb el llinatge FRONTERA.

I dic com a curiositat, ja que en aquest cas, les dades sols tenen en compte uns determinats països, que tenen les seves dades informatitzades i amb possibilitats d'accedir-hi.

El països utilitzats son els següents: Estats Units, Canadà i Argentina a Amèrica; Austràlia i Nova Zelanda a Oceania; Índia i Japó a Àsia; Itàlia, Espanya, Àustria, Bèlgica, Dinamarca, França, Alemanya, Hongria, Irlanda, Luxemburg, Països Baixos, Noruega, Polònia, Sèrbia, Eslovènia, Suècia, Suïssa i Regne Unit a Europa.

Crida l'atenció la freqüència a Itàlia i Argentina, i per regions les seves respectives de Calàbria i La Pampa.

7 - FREQUÈNCIA DEL LLINATGE A FRANÇA

Per acabar, i valorant la relació de Sóller amb França, he inclòs el quadre nº 7 amb les deu poblacions de França amb més freqüència del llinatge Frontera

al seu cens. Pel nom de les poblacions, molts de sollerics pensaran, com jo, en la procedència sollerica del llinatge, fruit de l'emigració dels nostres padrins.

BIBLIOGRAFIA I FONTS

BOVER ROSSELLÓ, J.M. Cronicón de Sóller, Palma, Impremta Balear, 1856

BOVER ROSSELLO, J.M. Biblioteca de Escritores Baleares, Impremta Gelabert, 1868

BISO. Butlletí interior Societat d' Onomàstica de Catalunya, nº 19 (març 1985) (p.19-22)

DAMETO, Juan, MUT, Vicente, ALEMANY, Geronimo. Historia General del Reino de Mallorca, 3 toms, Palma, Impremta Guasp, 1841

OLLICH I CASTANYER, Imma, Prenoms i cognoms a la plana de Vic al segle XIII, Butlletí interior Societat d'Onomàstica de Catalunya , nº 25 (1986) (p.44-52)

RULLAN I MIR, Josep, Historia de Sóller, 2 toms, Palma, Impremta Guasp, 1876.

SASTRE MOLL, Jaume, (2008), El lluíisme en el regne de Mallorca, a II Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx (p. 203-245)

SISTAC, Ramon. Frontera, límit i nexa – Conferència inaugural al XV Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes a Lleida, 2009

AMS Arxiu Municipal de Sóller:

Cúria Reial Extraordinària, 1370 .Signatura 4852

Inventaris notariais. 1635. Signatura 4994

Estims i cadastres. 1578. Signatures 3385 i 3386

Talla “vecindari”. 1751. Signatura 3529

Padró de veïns. 1827. Signatura 2770

ARM Arxiu del Regne de Mallorca

Notaris: 1325 - Signatura R-7 f.17

Notaris: 1570 – Signatura M-542 f. 245

INTERNET:

<www.llinatgesdemallorca.com

<www.ine.es

<www.ibestat.es

<www.idescat.cat

<www.worldnames.publicprofiler.org

<www.insee.fr

<www.scgenealogia.org

ANNEXES

QUADRE N° 1 - ELS FRONTERA MÉS SIGNIFICATS DE SÓLLER

Anys	Document	Nom	Referència
1285	DAMETO, J. "et.al." 1841:1133	Pere Frontera	Elegit síndic per jurar fidelitat amb nom de Sòller al nou Rei Alfons III d'Aragó
1311	SASTRE, J. 2008: 210	Francesc Frontera	28-07-1311- Estableix un tros de terra amb oliveres a P.de Marsans a cens de 26 sous i 3 sous d'entrada.
1319	SASTRE, J. 2008: 212	G. Frontera	9-01-1319 – Estableix una vinya amb olivar a Bernat F. A cens de 38 sous i d'entrada 2 sous i 8 diners
1325	PEREZ, P. - ARXIU PERSONAL	Berenguer Frontera	5 kal.setbre.1325 – Testament.
1370	CÚRIA REIAL EXTRAORDINÀRIA SÓLLER.	Jaume Frontera	23-04-1370: Les ove-lles de Pere Miró han menjat les vinyes que té a les Valentines, al camí qui va a Bàltx
1391	RULLAN, J. 1876: 875	Pere Frontera (de Binibassí)	Rep un préstec de 8 lliures del jueu Juliano Pelajani
1398-1401	FRAGMENT D'UN DOCUMENT ORIGINAL	Barthomeu Frontera	La seva possessió fa partió amb La Corretgera
1414-15	RULLAN, J. 1876: . 830	Antoni Frontera	Fou batle de Sòller
1430-31	RULLAN, J. 1876 : 830	Pere Frontera	Fou batle de Sòller
1433-34	RULLAN, J. 1876: 830	Pere Frontera	Fou batle de Sòller
1435-36	RULLAN, J. 1876: 830	Bartomeu Frontera	Fou batle de Sòller
1442	VAQUER, O.	Bartomeu Frontera	Compra teles

QUADRE N° 1 - ELS FRONTERA MÉS SIGNIFICATS DE SÓLLER

Anys	Document	Nom	Referència
	Habitadors Mallorca	De L'Alqueria del Comte	(S.29 305-V)
1445-46	RULLAN, J. 1876: 830	Cristòfol Frontera	Fou batle de Sóller
1471	RULLAN, J. 1876 : 827	Pere Frontera	2-6-1471 . Era Jurat de la vila de Sóller
1515	BOVER, J.M. 1856: 114-123	Jaume Frontera Cristòfol Frontera Cristòfol Frontera Guillem Frontera Joan Frontera Pere Frontera Bernat Frontera Joan Frontera Bartomeu son fill Bartomeu Frontera	A la defensa de Bugia contra el pirata Barbarroja hi anaren 435 homes de Sóller-. Detall dels Frontera qui hi estan relacionats.
1519-20	RULLAN, J. 1876: 832	Pere Frontera	Fou batle de Sóller
1521	RULLAN, J. 1876 : 899-906-913	60 – Bartomeu Frontera 361-Bartomeu Frontera 362 -Bartomeu Frontera 232 –Cristòfol Frontera 251 –Cristòfol Frontera 78 - Guillem Frontera 174 – Guillem Frontera 59 – Jaume Frontera 122-Jaume Frontera 266- Pere Frontera	Relació de tots els afectats per les germanies. Tots ells foren composats, o sigui perdonats però havien de pagar una composició o multa
1525-26	RULLAN, J. 1876: .8	Pere Frontera	Fou batle de Sóller
1537	BOVER, J.M. 1856:.129	Pere Frontera	17-6-1537 L'anomenen un dels quatre conse-llers de guerra per pre-veure l'atac dels turcs.
1549	PERGAMÍ AMS 5056	Pere Frontera (de L'Alqueria del Comte)	14-10-1549 – deixar a la vila 100 lliures
1560-61	RULLAN, J. 1876:848	Pere Frontera	Fou Síndic clavari, forense
1561-62	RULLAN, J. 1876: 833	Pere Frontera	Fou batle de Sóller
1569-70	RULLAN, J. 1876:	Pere Frontera	Fou batle de Sóller

QUADRE N° 1 - ELS FRONTERA MÉS SIGNIFICATS DE SÓLLER

Anys	Document	Nom	Referència
	833		
1570	ARM. NOTARIS. SIGNATURA M.542 f.245	Pere Frontera (de L'Alqueria del Comte)	15-09-1570- Testament notari Antoni Morell
1577	RULLAN, J. 1876: 848	Jaume Frontera	Fou síndic clavari forense
1584-85	RULLAN, J. 1876 :.834	Joanot Frontera	Fou batle de Sóller
1635	INVENTARIS AMS 4994	Bartomeu Frontera (de l'hort de viu)	Hort de Viu 6-3- 1635 – Inventari dels seus bens i heretat
1639-41	RULLAN, J. 1876: 835	Joan Frontera	Fou batle de Sóller
1641	RULLAN, J. 1876: 111	Joan Frontera (dell'alqueria del Comte)	Va tenir qüestions per apropiació de fonts que naixien més avall de l'ull de la de S'Ullet
1650-51	RULLAN, J. 1876: 836	Joan Frontera	Fou batle de Sóller
1665-66	RULLAN, J. 1876: 836	Joan Frontera	Fou batle de Sóller
1676-77	RULLAN, J. 1876: 836	Joan Frontera	Fou batle de Sóller
1684	RULLAN, J. 1876: 774	Bartomeu Frontera De l'hort de viu	21-9-1684 – És jurat de la vila de Sóller en l'acte d'accedir a la propietat de LA MOLA
1688	RULLAN, J. 1876:	Jaume Frontera Jurat i Bartomeu Frontera	29-08-1688 – Convocats per començar les noves obres a l'església
1705	RULLAN, J. 1876: 584	Bartomeu Frontera Pere Antoni Guillem Frontera (fill de Bartomeu) Pere Joan Frontera Antoni Frontera	8-10-1705 – Reunits a Biniraix com a veïnats del dit lloc, per fundar una capellania a Biniraix

QUADRE N° 1 - ELS FRONTERA MÉS SIGNIFICATS DE SÓLLER

Anys	Document	Nom	Referència
1711	LLIBRE DEL COMÚ PARRÒQUIA SANT BARTOMEU DE SÓLLER – P.9-V	Bartolome Frontera i Joan Frontera	Jurat i clavari de Sóller a la inauguració el 15-8- 1711 de les obres de la PARRÒQUIA
1733	RULLAN, J. 1876: 838	Joan Bautista Frontera	Fou batle de Sóller
1749	RULLAN, J. 1876: 634	Joan Frontera	Anomenat per mesurar des de la darrera casa de la vila (Can Puigde- rros) fins al nou convent, (233 passes) i també fins al vell convent (615 passes)
1779	BOVER, J.M. 1868: 325	Miquel Frontera Castañer “posteta”	Advocat nascut a Sóller fou un dels fundadors l'any 1779 del Col·legi d'Advocats de Palma
1803	RULLAN, J. 1876: 256	Antoni Frontera Prevere	02-1803 – Comissionat per consultar l'encàrrec de plànols per obres a l'església.-
1813	RULLAN, J. 1876: 1013	Geroni Frontera	7-9-1813 – Divisió termes Sóller i Fornalutx – Era regidor de Sóller
1814	RULLAN, J. 1876: 322	Antoni Frontera Prevere	21-2-1814 – Era l'arxiver de la Parròquia de Sóller
1826	LLIBRE DEL COMÚ DE LA PARRÒQUIA SANT BARTOMEU SÓLLER P.19	Miquel Frontera Regidor	Va regalar a l'església uns cirials de plata que s'estrenaren el 24-8- 1826

Llibre de Notitias del Molt Ill. Comu de Sóller

*Dia 26 d'Agost de 1826. Se citaren los curials nous & Platos
que feu fer p' curia qui de la iglesia l'honra Miguel per
Feria Miquel qui era en dit any. Sóller en.*

José Serra Platos

Plana 19 del LLLIBRE DEL COMÚ de la Parròquia de Sóller - 1826

Quadre nº 2 - Els Frontera al primer cadastre de Sóller de l'any 1578

<i>Plana AMS 3386</i>	<i>Propietari</i>	<i>Plana AMS 3385</i>	<i>Propietat</i>	<i>Valor Lliures</i>
7 v	Bartomeu Frontera - major Fill de Joan	450 389	Olivar dit la plana Vinya i garriga la plana Total	400 70 470
7 v	Antoni Frontera	9 137 154 210	Cases i hort Terra la camí de la mar Una vinya Olivar camí Fornalutx Total	1.000 250 125 2.000 3.375
13	Rv. Guillem Frontera – Paborde	27	Cases Total	125 125
23	Bartomeu Frontera -menor Fill de Pere De l'Hort de Viu	48 115 ?	Cases i hort Hort camí Fontanelles Una tanca d'olivar TOTAL	200 160 400 760
53 v	Jaume Frontera De l'Alqueria del Comte	123 113 211 219 238 289 353	Cases noves, hort i vinya Hort a les Fontanelles Olivar i hort dit la font Olivar dit la falguera Olivatrs la falcona i blanca ferrera Vinya als masroigi Olivar les moncades Total	1.200 500 1.000 125 1.300 100 1.750 5.975
55	Joanot Frontera De l'Alqueria del Comte	125 113 185 211 237 239 290 352 352 352 125	Cases hort i vinya Hort camí fontanelles Hort vora moi Alqueria Olivar dit la vinyassa Olivar dit la grillona Olivar dit la blanca ferrera Vinya als masroig Olivar les moncades Olivars son fosselles i vinyeta Olivar les moncades i lo prat Terra camí l'Alqueria Total	900 100 200 800 950 1.360 100 860 960 750 80 7.060
55 v	Mateu Frontera “capó” De l'Alqueria del Comte	126 185 215 226 254	Cases i hort alq. Del comte Dos horts Terra damunt l'església Olivar dit la coma Olivar dit les moncades Total	100 200 125 225 70 730
56	Perot Frontera De l'Alqueria del Comte	185 109 233 249	Cases i corral a l'Alqueria Vinya i camps a l'Alqueria Olivar les rotgeres Olivar als Abats Total	200 350 120 80 750
81 v	Bernat Frontera De Binibassí	350	Cases, hort i olivar a Binibassí Total	1.700 1.700

QUADRE N° 3 - Tall del “vecindario” de Sóller - any 1751**Per pagar les despeses de l'exèrcit a Sóller**

<i>Classe</i>	<i>“individuos”</i>	<i>Quota per “individuo”</i>	<i>Total</i>
Primera	61	4 lliures i 10 sous	279 lliures i 6 sous
Segona	55	3 lliures	165 lliures
Tercera	101	1 lliura i 10 sous	151 lliures i 5 sous
Quarta	140	12 sous	84 lliures
Quinta	311	6 sous	93 lliures i 3 sous
Total	668		772 lliures i 14 sous

Detall dels “individuos” amb el llinatge FRONTERA

<i>Classe</i>	<i>“individuos”</i>	<i>Nom i llinatge</i>	<i>Percentatge</i>
Primera	5	Joan Frontera Jaume Frontera Vídua de Bartomeu Frontera Vídua de Joan Frontera Jaume Ramón Frontera	8 %
Segona	1	Bernat Frontera	2 %
Tercera	5	Miquel Frontera Bartomeu Frontera Jaume Frontera Pere Antoni Frontera Joan Baptista Frontera	5 %
Quarta	3	Antoni Frontera Pere Joan Frontera Joan Frontera, de Joan	2 %
Quinta	12	Joan Baptista Frontera Antoni Frontera Miquel Frontera Miquel Frontera – menor - Bartomeu Frontera “capó” Francesc Frontera “capó” Ramón Frontera “capó” Bartomeu Frontera “carabina” Bartomeu Frontera “raia” Bartomeu Frontera de Guillem Pau Sebastià Frontera Bartomeu Frontera	4 %
TOTAL	26		3,90 %

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Nou	1	11	Bartomeu Frontera	51	casat	teixidor
			Francisca Colom	49	casada	sa muller
			Francisca Frontera	21	fadrina	- -
			Salvador Frontera	19	fadrí	teixidor
			Bartomeu Frontera	17	fadrí	teixidor
			Jaume Frontera	17	fadrí	teixidor
Volta Piquera	2	28	Salvador Oliver	37	Casat	agricultor
			Catalina Frontera	38	Casada	sa muller
			Joan Oliver	3	Fadrí	- -
Volta Piquera	2	39	Sebastià Frontera	35	casat	teixidor lli
			Aina Bernat	30	casada	sa muller
			Maria Frontera	13	fadrina	- -
			Sebastià Frontera	7	fadrí	- -
Volta Piquera	2	54	Joan Baptista Frontera	75	casat	agricultor
			Antònia Tries	63	casada	sa muller
			Cristòfol Frontera	33	fadrí	traginer
			Catalina Frontera	23	fadrina	- -
Mar	2	70	Margalida Frontera	51	vídua	hisendada
			Catarina Maria Marroig	16	fadrina	- -
			Maria Seguí	36	fadrina	criada
Mar	2	79	Joan Canals	73	casat	hisendat
			Maria Frontera	67	casada	sa muller
			Francisca Canals	33	fadrina	- -
			Caterina Canals	29	fadrina	- -
			Joan Canals	26	fadrí	organista
Volta Piquera	3	29	Sebastià Frontera	63	casat	teixidor
			Maria Ferrer	81	casada	sa muller
			Caterina Frontera	30	fadrina	- -
Les vinyes	10	18	Miquel Castañer	53	casat	agricultor
			Benvenguda Frontera	43	casada	sa muller
			Margalida Castañer	21	fadrina	- -
			Miquel Castañer	17	fadrí	pastor
			Antoni Castañer	13	fadrí	- -
			Josep Castañer	4	fadrí	- -
Barrala (Sant Jaume)	11	9	Josep Muntaner	31	casat	teixidor
			Barbara Frontera	28	casada	sa muller
			Guillem Muntaner	5	fadrí	- -
			Margalida Muntaner	1	fadrina	- -
Barrala (Sant Jaume)	11	32	Antoni Frontera	36	casat	teixidor
			Caterina Pons	37	casada	sa muller
			Margalida Aina Frontera	10	fadrina	- -
Alic (Bonany)	12	10	Antoni Serra	38	casat	traginer
			Caterina Frontera	31	casada	sa muller
			Joan Serra	13	fadrí	- -
			Jaume Serra	9	fadrí	- -
			Maria Serra	7	fadrina	- -
			Antoni Serra	5	fadrí	- -
			Caterina Serra	1	fadrí	- -

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE **FRONTERA**

Carrer	Il·leta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Tillater (Sant Bartomeu)	13	3	Josep Frontera Francisca Frontera Miquel Frontera Francesc Frontera	68 53 20 15	casat casada fadrí fadrí	teixidor sa muller teixidor --
Tillater (Sant Bartomeu)	13	19	Pere Joan Frontera Caterina Miró Pere Joan Frontera Maria Frontera	33 37 12 7	casat casada fadrí fadrina	sabater sa muller -- --
Lluna	18	3	Antoni Frontera Maria Bauçá Geroni Frontera Bartomeu Frontera Maria Aina Frontera Antoni Frontera Bernat Frontera Maria Aina Frontera Francisca Mayol	28 26 4 18 87 57 51 9 26	casat casada fadrí fadrí fadrina fadrí vidu fadrina fadrina	oficial hisenda sa muller -- estudiant -- prevere notari -- criada
Lluna	18	9	Llorenç Bauçá Francisca Frontera Joana Aina Bauçá Caterina Bauçá Francesc Bauçá Llorenç Bauçá Francisca Bauçá Margalida Bauçá	51 49 21 19 17 12 10 8	casat casada fadrina fadrina fadrí fadrí fadrina fadrina	taverner sa muller -- -- -- -- -- --
Malcuinat	18	16	Benet Frontera	46	Fadrí	Agricultor
Malcuinat (Victòria)	18	17	Bartomeu Frontera Caterina Colom Bartomeu Frontera	48 38 16	casat casada fadrí	teixidor sa muller estudiant
Lluna	19	27	Josep Pizá Caterina Frontera	45 46	casat casada	teixidor sa muller
Lluna	19	34	Bartomeu Mayol Franca Frontera Maria Mayol Pere Antoni Mayol	31 27 6 4	casat casada fadrina fadrí	ferrer sa muller -- --
Lluna	19	40	Antonio Pons Antònia Frontera Josep Pons Caterina Pons Maria Pons Antonia Pons Antoni Pons	51 31 13 11 9 7 7	casat casada fadrí fadrina fadrina fadrina fadrí	agricultor sa muller -- -- -- -- --
Batac	20	16	Mateu Frontera Antoni Frontera Pere Frontera Mateu Frontera Bartomeu Frontera Pere Fontanet	48 14 11 9 7 83	vidu fadrí fadrí fadrí fadrí vidu	traginer -- -- -- -- -- agricultor

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Batac	21	16	Rosa Frontera Caterina Bernat Antoni Bernat	43 19 16	vídua fadrina fadrí	-- -- --
Custurer (Moragues)	21	21	Antoni Frontera Mateu Frontera Margalida Colom Mateu Frontera Coloma Frontera	43 46 39 11 7	fadrí casat casada fadrí fadrina	jornaler jornaler sa muller -- --
Custurer (Moragues)	21	33	Caterina Frontera Caterina Colom	44 16	vídua fadrina	-- --
Custurer (Moragues)	21	40	Miquel Seguí Pabla Frontera Maria Seguí	72 68 40	casat casada fadrina	agricultor sa muller --
Lluna	21	81	Miquel Frontera Caterina Maria Frontera Margalida Frontera	73 21 63	vidu fadrina fadrina	torner -- --
Lluna	21	86	Joan Antoni Reynés Joana Maria Frontera Maria Reynés	53 54 13	casat casada fadrina	agricultor sa muller --
Lluna	21	87	Antoni Joan Colom Joana Maria Frontera Antoni Joan Colom Joan Colom Isabel Maria Colom Josep Colom	43 41 12 9 7 4	casat casada fadrí fadrí fadrina fadrí	agricultor sa muller -- -- -- --
Alqueria del comte	22	18	Margalida Frontera Rosa Bisbal	68 23	vídua fadrina	-- --
Alqueria del comte	22	55	Caterina Casasnovas Bernat Frontera Francisca Castañer Miquel Frontera Caterina Frontera Josep Frontera	53 35 30 7 6 3	vídua casat casada fadrí fadrina fadrí	-- teixidor -- -- -- --
Alqueria del comte	22	56	Francesc Marqués Rosa Frontera	53 29	vidu fadrina	-- --
Alqueria del comte	23	13	Antònia Casasnovas Joan Frontera Maria Frontera Margalida Frontera Antònia Frontera Francesc Frontera	43 22 20 17 11 8	vídua fadrí fadrina fadrina fadrina fadrí	tavernera matriculat -- -- -- --
Alqueria del comte	23	26	Franca Frontera Caterina Soler	68 21	fadrina fadrina	hisendada criada
Alqueria del comte	23	23	Caterina Frontera Caterina Colom	44 20	vídua fadrina	-- --

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Il·leta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Alqueria del comte	23	40	Francesc Frontera Llúcia Vicens Francesc Frontera Caterina Frontera Jaume Frontera	63 39 8 7 4	casat casada fadri fadrina fadri	agricultor sa muller -- -- --
Alqueria del comte	24	8	Antonia Estades Caterina Magraner Isabel Magraner Antònia Magraner Antoni Magraner Francesc Magraner Isabel Frontera	48 25 23 21 19 12 21	vídua fadrina fadrina fadrina fadri fadri Vídua	-- -- -- -- agricultor -- --
Alqueria del comte	24	9	Francesc Frontera Maria Sampol Bartomeu Frontera	57 53 21	casat casada fadri	agricultor sa muller teixidor
Alqueria del comte	24	16	Joan Frontera Francesc Frontera Margalida Mayol Joana Maria Frontera Caterina Frontera Joan Frontera	80 43 44 11 8 4	vidu casat casada fadrina fadrina fadri	agricultor marger sa muller -- -- --
Biniaraix	25	5	Miquel Frontera Margalida Borrás	39 34	casat casada	agricultor sa muller
Biniaraix	25	8	Francesc Rullán Magdalena Frontera Francesc Rullán Magdalena Reynés Francesc Rullán Pere Antoni Rullán	63 60 33 28 5 2	casat casada casat casada fadri fadri	agricultor sa muller agricultor sa muller -- --
Biniaraix	25	12	Bartomeu Frontera	83	vidu	Agricultor
Biniaraix	25	27	Bartomeu Frontera Margalida Arbona Margalida Frontera Rosa Frontera Jaume Frontera Caterina Frontera Bartomeu Frontera	56 46 23 18 15 11 9	casat casada fadrina fadrina fadri fadrina fadri	agricultor sa muller -- -- -- -- --
Biniaraix	26	16	Antònia Frontera	45	fadrina	--
Biniaraix	26	17	Apolonia Frontera Bartomeu Joy	53 34	vídua fadri	-- agricultor
Biniaraix	27	7	Miquel Colom Caterina Frontera Nicolava Colom Isabel Colom Caterina Colom Josep Colom	53 54 26 21 18 14	casat casada fadrina fadrina fadrina fadri	manobre sa muller -- -- -- --

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Biniaraix	27	27	Antoni Frontera	36	casat	agricultor
			Caterina Rullan	30	casada	sa muller
			Josep Frontera	9	fadrí	--
			Isabel Maria Frontera	7	fadrina	--
			Margalida Frontera	4	fadrina	--
Biniaraix	27	27	Isabel Frontera	47	fadrina	--
Biniaraix	27	34	Bartomeu Frontera	48	casat	sabater
			Caterina Joy	37	casada	sa muller
			Josep Frontera	17	fadrí	jornaler
			Bartomeu Frontera	15	fadrí	--
			Isabel Maria Frontera	9	fadrina	--
			Damià Frontera	5	fadrí	--
Biniaraix	27	35	Caterina Arbona	53	vídua	--
			Sebastià Frontera	30	fadrí	jornaler
			Miquel Frontera	24	fadrí	jornaler
			Bartomeu Frontera	18	fadrí	Jornaler
Biniaraix	27	45	Joachim Mayol	48	casat	traficant
			Joana Aina Frontera	43	casada	sa muller
			Caterina Mayol	18	fadrina	--
			Cristòfol Mayol	15	fadrí	--
			Antoni Mayol	11	fadrí	--
			Pau Mayol	8	fadrí	--
			Joachim Mayol	1	fadrí	--
Biniaraix	27	46	Caterina Magraner	47	vídua	--
			Gabriel Frontera	18	fadrí	teixidor
			Caterina Frontera	15	fadrina	--
Biniaraix	27	50	Joan Frontera	35	casat	agricultor
			Maria Colom	33	casada	sa muller
			Caterina Frontera	15	fadrina	--
			Joan Frontera	13	fadrí	--
			Maria Frontera	11	fadrina	--
			Pau Frontera	9	fadrí	--
			Antoni Frontera	7	fadrí	--
			Miquel Frontera	4	fadrí	--
Biniaraix	27	53	Josep Frontera	39	casat	agricultor
			Joana Maria Colom	41	casada	sa muller
			Josep Frontera	16	fadrí	agricultor
			Jaume Frontera	13	fadrí	--
			Damià Frontera	10	fadrí	--
Biniaraix	27	55	Bartomeu Joy	49	casat	agricultor
			Joana Maria Frontera	40	casada	sa muller
			Jaume Joan Joy	9	fadrí	--
			Josep Joy	7	fadrí	--
			Bartomeu Joy	5	fadrí	--
			Antoni Joy	4	fadrí	--
Les vinyes	28	7	Antònia Alberti	63	vídua	--
			Bartomeu Frontera	36	casat	agricultor
			Maria Mayol	30	casada	sa muller
			Pere Joan Frontera	7	fadrí	--
			Guillem Frontera	5	fadrí	--
			Francesc Frontera	2	fadrí	--

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
Les vinyes	28	13	Isabel Maria Coll Barbara Frontera Maria Frontera Isabel Maria Frontera Caterina Frontera Margarita Frontera Mateu Frontera	37 18 16 14 9 6 4	vídua fadrina fadrina fadrina fadrina fadrina fadri	-- -- -- -- -- -- --
Les vinyes	28	19	Guillermo Borrás Antònia Frontera Caterina Borrás Margalida Borrás Antònia Borrás Madgdalena Vives	34 31 12 6 4 73	casat casada fadrina fadrina fadrina vídua	agricultor sa muller -- -- -- --
Les vinyes	28	26	Joan Marqués Joana Maria Frontera Pere Miquel Marqués Joan Baptista Marques Bernat Marques	53 54 23 19 14	casat casada fadri fadri fadri	agricultor sa muller agricultor agricultor agricultor
Les vinyes	28	36	Josep Enseñat Magdalena Frontera Joan Enseñat Maria Enseñat	48 53 20 17	casat casada fadri fadrina	agricultor sa muller sabater --
Les vinyes	28	39	Isidre Frau Margalida Frontera Jaume Frau Isabel Maria Frau Joan Baptista Frau Isidre Frau Josep Frau	43 47 19 15 13 9 7	casat casada fadri fadrina fadri fadri fadri	agricultor sa muller jornaler -- -- -- --
Les vinyes	28	40	Joan Reynés Francisca Frontera Maria Reynés Joan Reynés	53 51 19 15	casat casada fadrina fadri	agricultor sa muller -- ..
Les vinyes	28	57	Joan Frontera Isabel Maria Morell	70 71	casat casada	agricultor sa muller
Les vinyes	28	63	Joan Frontera Francisca Enseñat Joan Frontera Joachim Frontera	48 48 23 17	casat casada fadri fadri	pastor sa muller agricultor agricultor
L'horta	29	7	Ramon Mayol Joana Maria Frontera Josep Castañer Margalida Mayol	76 63 23 25	casat casada casat casada	agricultor sa muller agricultor sa muller
L'horta	29	8	Miquel Frontera Isabel Vidal Miquel Frontera Maria Frontera	53 58 27 17	casat casada fadri fadrina	hisendat sa muller -- --

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE **FRONTERA**

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
L'horta	29	13	Jaume Frontera Margalida Pastor Maria Frontera Pere Joan Frontera Caterina Frontera Margalida Frontera	48 39 14 10 6 2	casat casada fadrina fadri fadrina fadrina	agricultor sa muller -- -- -- --
L'horta	29	31	Pau Frontera Llúcia Arbona Bartomeu Frontera Pau Frontera Antoni Frontera Llúcia Frontera Margalida Frontera	53 48 16 11 9 7 3	casat casada fadri fadri fadri fadrina fadrina	marger sa muller agricultor -- -- -- --
L'horta	29	34	Caterina Frontera Josep Bernat Miquel Bernat Francesc Bernat Margalida Bernat Antoni Joan Bernat Paula Magraner	54 18 17 14 8 30 27	vidua fadri fadri fadri fadrina casat casada	-- -- teixidor -- -- teixidor sa muller
L'horta	29	38	Jaume Frontera Bartomeu Oliver Pau Frontera Caterina Frontera Bartomeu Frontera	30 33 9 4 49	casat casada fadri fadrina fadri	agricultor sa muller -- -- prevere
L'horta	29	45	Maria Frontera Caterina Frontera	63 61	Fadrina Fadrina	-- --
L'horta	29	55	Caterina Casasnovas Bernat Frontera Francisca Castañer Miquel, Frontera Catalina Frontera Josep Frontera	53 35 30 7 6 3	vidua casat casada fadri fadrina fadri	-- teixidor sa muller -- -- --
L'horta	29	56	Francisca Marqués Rosa Frontera Caterina Frontera Josep Frontera Bartomeu Frontera Miquel Frontera Bernat Frontera	53 29 27 23 21 17 13	vidua fadrina fadrina fadri fadri fadri fadri	-- -- -- jornaler jornaler jornaler --
L'horta	29	70	Joan Casasnovas Joana Aina Rullán Bernat Frontera Margalida Marcus	67 65 27 22	casat casada casat casada	agricultor st muller Traginer sa muller
L'horta	29	83	Jaume Frontera Antònia Oliver Francesc Oliver Elionor Bernat	63 53 80 73	casat casada casat casada	agricultor sa muller agricultor sa muller

QUADRE N° 4 - CENSATS A SÓLLER L'ANY 1827 AMB EL PRIMER LLINATGE FRONTERA

Carrer	Illeta	Casa	Nom i llinatge	Edat	Estat	Professió
L'horta	29	110	Amador Castañer	73	casat	agricultor
			Francisca Frontera	77	casada	sa muller
			Caterina Castañer	33	fadrina	--
			Miquel Castañer	45	casat	agricultor
			Rosa Arbona	43	casada	sa muller
			Amador Castañer	15	fadri	--
			Joan Castañer	9	fadri	--
L'horta	30	1	Josep Oliver	63	casat	moliner
			Margalida Ballester	63	casada	sa muller
			Ramón Oliver	34	casat	moliner
			Magdalena Frontera	30	casada	sa muller
L'horta	30	10	Ramon Frontera	31	casat	agricultor
			Esperança Coll	30	casada	sa muller
			Joan Frontera	4	fadri	--
L'horta	30	21	Caterina Frontera	67	vídua	--
			Antoni Alberti	29	fadri	agricultor
			Francisca Frontera	24	fadrina	--
			Antònia Frontera	22	fadrina	--
L'horta	30	44	Rosa Frontera	88	vídua	--
			Joan Casanovas	53	casat	agricultor
			Bonaventura Morell	48	casada	sa muller
L'horta	34	30	Jaume Frontera	43	casat	agricultor
			Maria Bisbal	46	casada	sa muller
			Francesc Frontera	18	fadri	jornaler
			Joan Frontera	15	fadri	--
			Joana Maria Frontera	11	fadri	--

Plana del padró de Sóller de l'any 1827

QUADRE N° 5-A – EL LLINATGE FRONTERA A ESPANYA

<i>Comunitat autònoma</i>	<i>Entitat</i>	<i>Població</i>	<i>Número</i>	<i>Total pobles</i>	<i>Total auton.</i>
Illes Balears	Mallorca	Alaró	3		
		Alcúdia	1		
		Andratx	3		
		Artà	1		
		Ariany	12		
		Binissalem	7		
		Calvià	10		
		Campanet	2		
		Campos	1		
		Capdepera	6		
		Consell	3		
		Esporles	3		
		Felanitx	1		
		Fornalutx	3		
		Inca	17		
		Lloseta	5		
		Llubi	7		
		Llucmajor	8		
		Manacor	11		
		Mancor de la Vall	10		
		Maria de la Salut	1		
		Marratxí	45		
		Muro	14		
		Palma	161		
		Petra	1		
		Pollença	36		
		Pobla, Sa	6		
		Puigpunyent	8		
		Sant Joan	2		
		Santa Margalida	35		
		Santa Maria	31		
		Selva	3		

QUADRE N° 5-B – EL LLINATGE FRONTERA A ESPANYA

<i>Comunitat autònoma</i>	<i>Entitat</i>	<i>Població</i>	<i>Número</i>	<i>Total pobles</i>	<i>Total auton.</i>
		Sineu	1		
		Sóller	90		
		Son servera	4	552	
	Menorca	Mercadal	1		
		Es Castell	1	2	
		Total Illes Balears			554
Pais Valencià	Castelló			8	
	València	Benaguasil	5		
		Quart de Poblet	6		
		Llíria	23		
		Paterna	5		
		València	37		
		De menys de 5	37	103	
		Total País Valencià			111
Catalunya	Barcelona	Barcelonés	12		
		Bages	7		
		Maresme	4	23	
	Tarragona	Baix Camp	5	5	
		Total Catalunya			28
Extremadura	Badajoz		26	26	
		Total Extremadura			26
Madrid	Madrid		34	34	
		Total Madrid			34
Castella	Salamanca		7	7	
		Total Castella			7
Aragó	Zaragoza		6	6	
		Total Aragó			6
Galícia	Lugo		5	5	
		Total Galícia			5
Canàries	Sta. Cruz T..		8	8	
		Total Canàries			8
Altres - de 5				9	19
		Total Espanya			798

QUADRE N° 6 - EL LLINATGE FRONTERA AL MÓN**Els deu països amb més freqüència d'habitants del llinatge FRONTERA**

<i>PAÍS</i>	<i>Total habitants Anys 2007 a 2012</i>	<i>Freqüència per milió del llinatge Frontera</i>	<i>Total habitants amb el llinatge Frontera</i>
ARGENTINA	40.117.096	65,60	2.700
ESPANYA	46.189.033	25,67	1.185
ITÀLIA	60.221.212	17,39	1.047
FRANÇA	65.473.140	3,30	216
ESTATS UNITS	315.990.000	2,61	824
SUISSA	7.950.000	0,64	5
BÈLGICA	11.008.000	0,57	6
ALEMANYA	82.000.000	0,32	26
REGNE UNIT	60.209.500	0,11	6

Les deu regions amb més freqüència d'habitants del llinatge FRONTERA

<i>REGIÓ</i>	<i>Total habitants anys 2007 al 2012</i>	<i>Freqüència per milió del llinatge Frontera</i>	<i>Total habitants amb el llinatge Frontera</i>
ILLES BALEARS	1.113.114	822,63	915
CALABRIA (Itàlia)	2.009.548	346,55	696
LA PAMPA (Argentina)	316.940	90,96	28
CUYO (Argentina)	2.853.625	41,19	117
PAÍS VALENCIÀ	5.118. 190	36,33	185
EMILIA-ROMAGNA	4.001.912	18,78	75
FRANCHE COMTÉ (França)	1.171.763	17,80	20
TOSCANA (Itàlia)	3.516.295	15,94	56
LOMBARDIA (Itàlia)	9.582..170	13,49	129
MESOPOTAMIA (Argentina)	3.347.217	12,06	40

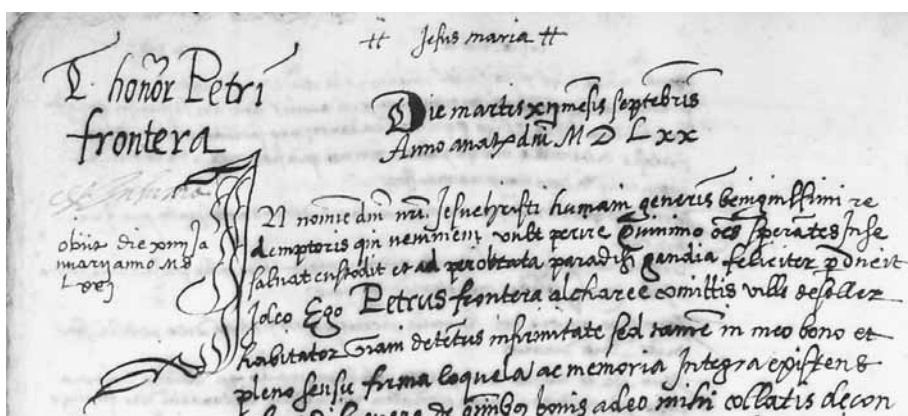
Les deu ciutats amb més freqüència d'habitants amb el llinatge FRONTERA

<i>CIUTAT</i>	<i>Total habitants 1-1-2012</i>	<i>Total Frontera</i>
PALMA (Illes Balears)	407.648	161
SÓLLER (Illes Balears)	14.150	90
CUTRO (Calàbria – Itàlia)	10.082	53
CROTONE (Calàbria – Itàlia)	58.819	52
CATANZARO (Calàbria - Itàlia)	89.319	50
SAVELLI (Calàbria – Itàlia)	1.320	38
POLLENÇA (Illes Balears)	16.191	36
STA MARIA DEL CAMÍ (Illes Balears)	6.473	31
PERPINYÀ (França)	129.925	21
CORTALE (Calàbria – Itàlia)	2.203	18

QUADRE N° 7 - EL LLINATGE FRONTERA A FRANÇA

**Les deu ciutats de França amb més freqüència d'habitants
amb el llinatge FRONTERA**

<i>CIUTAT</i>	<i>TOTAL HABITANTS</i>	<i>HABITANTS AMB EL LLINATGE FRONTERA</i>
PERPINYÀ	129.925	21
BELFORT	50.078	20
MULHOUSE	111.394	15
VILLEFRANCHE SUR-SAONE	63.632	11
BEZIERS	70.955	9
LYON	2.118.132	9
CHATEAUROUX	48.187	7
LE-CREUSOT	22.783	7
TOULON	164.532	6
EPINAL	35.782	5

Testament de l'honor Pere Frontera 15-09-1570 qui fou batle de Sòller els anys 1561-1562 i 1569-70 (ARM. Sig. M-542, notari Antoni Morell, fol 245)

